

ДЕРЖАВНИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

БАБАДЖАНЯН ГАЯНЕ БАБАДЖАНІВНА

УДК 346.1/9

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ САМОРЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКО-
ТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Спеціальність 081 – «Право»

Галузь знань 081 – «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Бабаджян Г.Б.**

Науковий керівник: **Гончаренко Олена Миколаївна,**
доктор юридичних наук, доцент

Київ – 2024

АНОТАЦІЯ

БАБАДЖАНЯН Г.Б. Правове забезпечення саморегулювання господарсько-торговельної діяльності. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Державний торговельно-економічний університет, Київ, 2024. Дисертаційне дослідження присвячене теоретичним та практичним питанням правового забезпечення саморегулювання господарсько-торговельної діяльності.

Дисертація є комплексним дослідженням питань правового забезпечення саморегулювання господарсько-торговельної діяльності, враховуючи активізацію євроінтеграційного вектору та пов'язані з цим фактори економічної діяльності.

Актуальність та наукова новизна дослідження зумовлена тим, що після проголошення незалежності України не було прийнято системного законодавства, яке врегулювало би суспільні відносини, пов'язані із саморегулюванням, саморегулюванням господарсько-торговельної діяльності, сфери оптової та роздрібною торгівлі, а також порядком утворення, реєстрації, діяльності та припинення саморегулювних організацій. Дослідження показало, що для суб'єктів господарювання, споживачів та громадянського суспільства саморегулювання є корисним та ефективним способом регулювання відносин у господарсько-торговельній діяльності.

Досліджено теоретичні засади саморегулювання господарсько-торговельної діяльності, зокрема поняття, ознаки, види, засоби. Встановлено, що саморегулювання господарсько-торговельної діяльності (далі – ГТД) – це унікальна, складна система відносин, в якій сторони самостійно створюють, обирають для себе правила поведінки та виконують їх, покладаючись на взаємну добросовісність та добросовісність. Саморегулювання господарсько-торговельної діяльності має свої особливості виходячи із виду торгівлі (оптова, роздрібно, внутрішня, зовнішня), місця її здійснення, товарної спеціалізації, відповідно до якої здійснює діяльність суб'єкт господарювання, сторони договору тощо.

Значна увага присвячується взаємодії саморегулювання ГТД з державним регулюванням, співрегулюванням. Запропоновано внесення змін до Господарського кодексу України, які закріпили би засади саморегулювання господарсько-торговельної діяльності.

До нормативних засобів саморегулювання ГТД віднесено: господарський договір, типовий договір, меморандум, звичай ділового обороту (торгівлі), установчі документи підприємств, локальні акти СРО, етичні кодекси, кодекси практик, тощо. До організаційних або інституційних засобів саморегулювання – саморегулівні організації, громадські об'єднання, господарські об'єднання, біржі (товарні біржі), торгово-промислові палати, котрі представляють відповідних учасників ГТД. В Україні на сьогодні діють організації у сфері ГТД, які мають певні саморегулівні функції, однак не визнанні державою як СРО, наприклад: Асоціація Рітейлерів України (діє як професійне об'єднання у сфері роздрібної торгівлі), Асоціація виробників сільськогосподарської продукції (діє як громадське об'єднання у сфері виробництва сільськогосподарської продукції), тощо. Виокремлено АМВР (переговори, медіацію, міжнародний комерційний арбітраж) як засоби саморегулювання з огляду на важливість їх застосування для врегулювання спорів у ГТД.

Досліджено види обмежень саморегулювання ГТД, до яких віднесено: 1) залежно від форми здійснення господарсько-торговельної діяльності (обмеження в оптовій, роздрібній торгівлі, громадського харчування тощо); 2) залежно від засобів саморегулювання господарсько-торговельної діяльності (обмеження щодо договорів купівлі-продажу, поставки, контрактації сільськогосподарської продукції, оренди, міни (бартеру), лізингу тощо; обмеження щодо створення та діяльності громадських об'єднань, господарських об'єднань, бірж, торгово-промислових палат); 3) обмеження у діяльності СРО залежно від галузі господарсько-торговельної діяльності.

У дисертації проаналізовано нормативне (договірне) саморегулювання. Акцентовано, що сторони самі можуть виступати своєрідними «законодавцями», проте у визначених правом межах у сфері підприємництва, договори купівлі-

продажу товарів та поставки є засобами саморегулювання, адже в них якнайширше реалізується принцип свободи договору, що надає змогу сторонам визначити для себе зручні правила поведінки.

Досліджено ознаки звичаю торгівлі як засобу саморегулювання ГТД, до яких віднесено: стандартизовану поведінку; етичну складову; самостійність; надійність.

Визначено, що етичний кодекс є саморегульним засобом комунікації між представниками, учасниками ринку та органами державної влади, споживачами товарів та послуг. Проведено анкетування використання етичних кодексів та їх застосування суб'єктами господарювання в оптовій та роздрібній торгівлі. Опитування близько 50-ти суб'єктів господарювання показало, що важливими питаннями для організацій та роботодавців є забезпечення засад ділової доброчесності та добропорядності поведінки майбутньому, що допомагає самостійному контролю власної поведінки та прийнятті рішень для кожного учасника відносин.

Проведено дослідження та порівняння добрих практик як засобів саморегулювання господарсько-торговельної діяльності. Виявлено, що за допомогою доброї практики можна удосконалити та покращити вже наявну господарсько-торговельну діяльність. Акцентовано на застосуванні доброї практики у сільськогосподарській галузі та агропереробній промисловості України та Польщі.

Виявлено ефективність саморегулювання та діяльності саморегульних організацій на базі законодавчої практики країн Європейського Союзу. Зазначено, що, незважаючи на фрагментарне нормативне врегулювання діяльності СРО господарсько-торговельної діяльності в Україні, організації загалом можуть функціонувати у різних організаційно-правових формах (з прикладами).

Встановлено, що правове забезпечення здійснення господарсько-торговельної діяльності в електронній торгівлі, далеке від досконалості, через пандемію COVID-19 та повномасштабну російську агресію, багато питань вирішується завдяки саморегульним засобам, застосування яких також не врегульовано ефективно.

Розглянуто саморегульвні особливості на таких інтернет-платформах як Facebook, Instagram, Tik-Tok. На основі опитування виявлено загальний рівень довіри споживача до сучасних соціальних мереж та онлайн майданчиків торгівлі. Виявлено порушення законодавчо закріплених прав споживачів під час здійснення замовлення в онлайн магазинах. Доведено використання негативного саморегулювання суб'єктами господарювання через недостатній державний контроль.

Зроблено висновок про те, що офіційний статус країни-кандидата на членство в ЄС покладає необхідність наближення національного законодавства до вимог законодавства ЄС, у тому числі щодо правового забезпечення саморегулювання, саморегулювання господарсько-торговельної діяльності та діяльності СРО в цій сфері.

Ключові слова. саморегулювання, цифровізація, онлайн платформа, інформаційні технології, суб'єкт господарювання, договір, забезпечення конкуренції, конкурентна політика, господарська діяльність, альтернативні методи врегулювання спору, адвокатування конкуренції, господарський (комерційний) спір, медіація, корпоративна соціальна відповідальність, бізнес

SUMMARY

Babadzhanian H.B. Legal support of self-regulation in economic and trade activity. Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 - Law - State University of Trade and Economics, Kyiv, 2024. The dissertation research is devoted to theoretical and practical issues of legal support for self-regulation of economic and trade activities.

The dissertation is a comprehensive study of the issues of legal support for self-regulation of economic and commercial activities, taking into account the intensification of the European integration vector, the military aggression of the Russian Federation and related factors of economic activity.

The relevance and scientific novelty of the study is due to the fact that after the declaration of Ukraine's independence, no systemic legislation was adopted which would regulate social relations related to self-regulation, self-regulation of economic and commercial activities, wholesale and retail trade, as well as the procedure for the formation, registration, operation and termination of self-regulatory organizations. The study has shown that for business entities, consumers and civil society, self-regulation is a useful and effective way to regulate relations in economic and commercial activities.

The theoretical foundations of self-regulation of economic and commercial activity, in particular, the concept, features, types, and means are investigated. It is established that self-regulation of economic and commercial activity is a unique, complex system of relations in which the parties independently create, choose for themselves the rules of conduct and fulfill them, relying on mutual good faith and integrity. Self-regulation of economic and commercial activities has its own peculiarities based on the type of trade (wholesale, retail, internal, external), the place of its implementation, commodity specialization in accordance with which the business entity operates, the parties to the contract, etc.

Considerable attention is paid to the interaction of self-regulation of the CTD with state regulation and co-regulation. The author proposes amendments to the Commercial Code of Ukraine which would consolidate the principles of self-regulation of economic and commercial activities. The regulatory means of self-regulation of the CTD include: civil contract, commercial contract, model contract, memorandum, customary business practices, constituent documents of enterprises, local acts of self-regulatory organizations, codes of ethics, codes of practice, etc. Organizational or institutional means of self-regulation include self-regulatory organizations, public associations, business associations, exchanges (commodity exchanges), chambers of commerce and industry that represent the relevant participants in the SCA. In Ukraine, there are currently organizations in the SCA sector that have certain self-regulatory functions, but are not recognized by the state as SROs, for example: Association of Retailers of Ukraine (acts as a professional association in the retail trade), Association of Agricultural Producers (acts as a public association in the field of agricultural production), etc. The author singles

out ADR (negotiation, mediation, international commercial arbitration) as a means of self-regulation, given the importance of their use for dispute resolution in the SCA.

The author studies the types of restrictions on self-regulation of the CTC, which include: 1) depending on the form of economic and trade activities (restrictions in wholesale, retail trade, public catering, etc.); 2) depending on the means of self-regulation of economic and trade activities (restrictions on contracts of sale, supply, contracting of agricultural products, lease, barter, leasing, etc; restrictions on the establishment and operation of public associations, business associations, exchanges, chambers of commerce and industry); 3) restrictions on the activities of SROs depending on the sector of economic and commercial activity.

This dissertation analyzes regulatory (contractual) self-regulation. It is emphasized that the parties themselves can act as a kind of "legislators", but within the limits established by law in the field of entrepreneurship, contracts of sale and supply are means of self-regulation, since they implement the principle of freedom of contract to the fullest extent possible, which allows the parties to determine the rules of conduct convenient for them. The author investigates the features of trade customs as a means of self-regulation of the GTC, which include: standardized behavior; ethical component; independence; reliability. It is determined that the code of ethics is a self-regulatory means of communication between representatives, market participants and public authorities, consumers of goods and services. A survey of the use of codes of ethics and their application by business entities in wholesale and retail trade was conducted. A survey of about 50 business entities showed that important issues for organizations and employers are to ensure the principles of business integrity and decency in the future, which helps to independently control their own behavior and make decisions for each participant in the relationship.

The article studies and compares good practices as a means of self-regulation of economic and commercial activities. It is found that good practices can be used to improve and enhance existing economic and commercial activities.

The author emphasizes the application of good practices in the agricultural sector and the agro-processing industry of Ukraine and Poland. The effectiveness of self-

regulation and the activities of self-regulatory organizations based on the legislative practice of the European Union countries is revealed. It is noted that, despite the fragmented regulatory regulation of SROs for economic and commercial activities in Ukraine, organizations can generally operate in various organizational and legal forms (with examples). It is established that the legal support for the implementation of economic and commercial activities in e-commerce is far from perfect due to the COVID-19 pandemic and full-scale Russian aggression since February 2022, and many issues are resolved through self-regulatory means, the use of which is also not effectively regulated. Self-regulatory features on such Internet platforms as Facebook, Instagram, and Tik-Tok are considered. Based on a survey, the author reveals the general level of consumer confidence in modern social networks and online trading platforms. Violations of legally enshrined consumer rights when placing an order in online stores are identified. The use of negative self-regulation by business entities due to insufficient control and imperfect state regulation is proved.

It is concluded that the official status of a candidate country for EU membership imposes the need to approximate national legislation to the requirements of EU legislation, including legal support for self-regulation, self-regulation of economic and commercial activities and activities of self-regulatory organizations in this area.

***Keywords:** self-regulation, digitalization, online platform, information technology, business entity, contract, ensuring competition, competition policy, economic activity, alternative dispute resolution methods, competition advocacy, economic (commercial) dispute, mediation, corporate social responsibility, business.*

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Гончаренко О., Бабаджанян Г. Правове регулювання використання цифрових технологій у господарській діяльності. *Юридичний бюлетень*. 2020. № 12. С. 54-61. DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2020.12.07>.

2. Бабаджанян Г. Договір купівлі-продажу товарів: загальні обмеження саморегулювання. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2021. № 1. С. 54-62. Серія. Юридичні науки. DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021\(114\)06/](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021(114)06/).

3. Babadzhanian, H. The concept of self-regulation of economic and trade activities. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2022. №1, 11–16, DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2022.1.02>.

4. Bakalinska O., Honcharenko O., Kaptsova T., Babadzhanian H. Advocacy of Competition in the World and Ukraine: Comparative Characteristics. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2022. 4 (16). 145-158. DOI <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.4-n000428>. Scopus.

5. Бабаджанян Г. Саморегулювання роздрібної торгівлі в мережі інтернет. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №2. С. 224-228. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/51>

6. Бабаджанян Г. Саморегулівні організації у господарсько-торговельній діяльності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. Випуск 4 (51). С. 20-26. DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v4.2023.4>

Публікації, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають її наукові результати:

1. Бабаджанян Г. Вільна конкуренція при соціально розвиненій економіці. *Правове забезпечення соціально орієнтованої економіки*. Матеріали круглого столу. Київ. нац. торг.-екон. ун-т. 27 квітня 2021 року. С. 10-12. URL. <https://knute.edu.ua/file/MzEyMQ==/948816d6891df459e5c17b5eaae4261df>

2. Бабаджанян Г. Торгово-промислова палата як інститут правової допомоги підприємцям. *Глобалізаційні виклики розвитку національних економік: тези доповідей II Міжнар. наук.-практ. конф.* Київ. нац. торг.-екон. ун-т. Київ, 19 жовтня 2021 року. С. 90-92. URL. <https://eportfolio.kubg.edu.ua/data/conference/7691/document.pdf#page=90>

3. Бабаджанян Г. Скасування Господарського кодексу: міф чи реальність сьогодні? *Правове регулювання суспільних відносин в умовах сталого розвитку: матеріали X Міжнародної наук.-практ. конф.* КПП ім. Ігоря Сікорського. Київ, 10 грудня 2021 року. С. 237-240 URL. <http://lawconf.kpi.ua/conf2021/paper/view/25377>.

4. Бабаджанян Г. Красновська Є., Шопперт Я. Реакція ЮНІСЕФ на пофномасштабну війну в Україні. *Економіка, фінанси, облік і право в умовах*

сучасних викликів: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції. Полтава, 21 жовтня 2022 року. ЦФЕНД. С.101-102

5. Бабаджанян Г., Ущипівська А., Назарова М. Застосування етичних кодексів в умовах розвитку цифрової економіки. Всеукраїнський круглий стіл. *«Правове регулювання цифрової економіки: нові виклики та можливості»*. Держ. торг.-екон. ун-т м. Київ. 08 червня 2023 року. С. 9-12
URL.<https://knute.edu.ua/file/MzEyMQ==/1aae585307885a4abc7734a81aba2532.pdf>

6. Бабаджанян Г., Сбехат І. Застосування етичних кодексів міжнародними компаніями у сфері торгівлі. Збірник матеріалів І Всеукраїнської науково-практичної конференції *«Економіка, менеджмент і бізнес-адміністрування в системі транскордонного співробітництва»*. «Східноєвропейський університет імені Рауфа Аблязова», м. Черкаси, 23 червня 2023 року. С. 61-64.

7. Бабаджанян Г., Коваленко В. Саморегулювання як альтернативний спосіб захисту прав інтелектуальної власності в період дії воєнного стану. *Кращі практики розбудови європейських студій в умовах російської збройної агресії*: Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції. м. Київ, 20-21 жовтня 2023 року. С. 13-15.
URL.<https://knute.edu.ua/file/MzEyMQ==/ba77e4650ee3269072ba9f97fcfd4568.pdf>

ЗМІСТ

| | |
|--|-----|
| ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ | 13 |
| ВСТУП | 14 |
| РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ САМОРЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ | |
| 1.1.Поняття, види та засоби саморегулювання господарсько-торговельної діяльності..... | 26 |
| 1.2.Державне регулювання та саморегулювання господарсько-торговельної діяльності..... | 43 |
| 1.3.Обмеження саморегулювання господарсько-торговельної діяльності | 58 |
| Висновки до розділу 1 | 66 |
| РОЗДІЛ 2. НОРМАТИВНЕ САМОРЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ | |
| 2.1.Договір як засіб саморегулювання господарсько-торговельної діяльності..... | 69 |
| 2.2.Звичай торгівлі як засіб саморегулювання господарсько-торговельної діяльності..... | 88 |
| 2.3.Етичний кодекс як засіб саморегулювання господарсько-торговельної діяльності..... | 97 |
| 2.4.Добра практика як засіб саморегулювання господарсько-торговельної діяльності | 111 |
| Висновки до розділу 2 | 118 |
| РОЗДІЛ 3. ОКРЕМІ ЗАСОБИ САМОРЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ | |
| 3.1.Саморегулювнi організації господарсько-торговельної діяльності..... | 121 |
| 3.2.Особливості саморегулювання електронної (цифрової) торгівлі | 135 |

| | |
|---|------------|
| 3.3.Альтернативні методи врегулювання спору (медіація, переговори, міжнародний комерційний арбітраж) як засоби саморегулювання господарсько-торговельної діяльності | 156 |
| Висновки до розділу 3..... | 170 |
| ВИСНОВКИ..... | 173 |
| СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ..... | 184 |
| ДОДАТКИ..... | 206 |

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АМВС – альтернативні методи врегулювання спору

ГК України – Господарський кодекс України

ГТД – господарсько-торговельна діяльність

ГПК України – Господарський процесуальний кодекс України

ЄС – Європейський Союз

ІНКОТЕРМС – Міжнародні правила інтерпретації комерційних термінів

КСВ – корпоративна соціальна відповідальність

КС України – Конституційний Суд України

МКАС – міжнародний комерційний арбітражний суд

СОТ – Світова Організація Торгівлі

СРО – саморегульвні організації

ООН – Організація Об'єднаних Націй

Принципи УНІДРУА – Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА

РЄ – Рада Європи

Податковий кодекс України – ПК України

Угода про асоціацію – Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони

ЦК України – Цивільний кодекс України

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Отримання Україною статусу країни-кандидата на членство в Європейському Союзі передбачає максимальне наближення національного законодавства до вимог законодавства ЄС. У цьому аспекті критично важливим є створення позитивного іміджу України як надійного торговельно-економічного партнера, забезпечення взаємовигідної торгівлі з країнами світу та реалізація принципу належного врядування. Проте досягненню цих стратегічних цілей перешкоджають такі проблеми: застаріле законодавство, недосконалість правового захисту прав споживачів, особливо у сфері електронної торгівлі, неефективна система контролю на ринку оптово-роздрібної торгівлі.

Одним з ефективних способів вирішення вказаних проблем та реалізації наряду належного врядування є правове забезпечення саморегулювання господарської діяльності загалом та господарсько-торговельної, зокрема. За допомогою саморегулювання господарсько-торговельної діяльності можна належним чином упорядкувати та врегулювати низку законодавчо нерегламентованих суспільних відносин, оскільки саморегулювання здійснюється безпосередньо самими суб'єктами розробки та реалізації правил.

Законодавець передбачає утворення саморегулювних організацій у певних галузях (видах) господарської діяльності та закріплює основні вимоги для реалізації їх функцій та завдань (наприклад, оптові ринки сільськогосподарської продукції), проте це не означає, що заборонено функціонувати іншим організаціям, які відповідно до законодавства набувають статусу саморегулювних, однак по суті здійснюють упорядкування на певному ринку, у певній галузі чи виді господарської діяльності. Слугуючи принципу «дозволено все, що не заборонено», організації у господарсько-торговельній діяльності можуть функціонувати та безпосередньо провадити свою діяльність (наприклад, рітейл) фактично як саморегулювні організації без законодавчо визначеного статусу. Такі організації існують в різних організаційно-правових формах як-то: господарська асоціація, громадська організація, громадська спілка, торгова біржа тощо. Відсутність

законодавчих підстав для функціонування СРО ГТД створює перешкоди для нормального функціонування суб'єктів господарювання та захисту їх інтересів. Впровадження чіткого механізму надання статусу саморегульованої організації підвищить ефективність регулювання ГТД, допоможе визначити належне представництво у певних галузях (видах) ГТД та за потреби делегувати частину повноважень від органів державної влади до СРО, забезпечуючи процес дерегулювання.

Посилення ролі саморегулювання у господарсько-торгівельній діяльності стає особливо важливим у світлі глобальних тенденцій та потреби перегляду системи регулювання. Розвиток господарсько-торгівельної діяльності вимагає постійного оновлення механізмів контролю, що досягається застосуванням саморегулювання та підвищенням ефективності взаємодії між саморегульованими організаціями та державними регулюючими органами.

Держава не встигає і ніколи не встигне наздогнати процес цифровізації, котрий вплинув на різноманіття форм та засобів саморегулювання ГТД. Швидкість розвитку та інтенсивність розповсюдження цифровізаційних процесів в суспільстві дозволила суб'єктам господарювання, торговцям та саморегульованим організаціям користуватись цим різноманіттям та встановити свої власні правила поведінки, не чекаючи нормативного закріплення від держави. Ефективні засоби саморегулювання ГТД є способом покращення ділової репутації, престижу, підвищення якості та безпеки на виробництві, підвищення довіри потенційних споживачів.

Проблематика теоретичних, методологічних засад саморегулювання господарсько-торговельної діяльності, нормативного саморегулювання, а також діяльності саморегульованих організацій, все ще залишається не достатньо дослідженою, що вказує на перспективність та актуальність роботи у цьому напрямі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дослідження узгоджується з положеннями Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу

(прийнята Верховною Радою України 18 березня 2004 р. 161639-IV), Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджених Указом Президента України № 722/2019 від 30 вересня 2019 року, Стратегією економічної безпеки України на період до 2025 року (указ Президента України від 11 серпня 2021 року №347/2021) та виконана в межах тем науково-дослідних робіт кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права Державного торговельно-економічного університету «Правове регулювання цифрової економіки» (державний реєстраційний номер: 0121U110717).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є визначення особливостей діючого правового забезпечення саморегулювання господарсько-торговельної діяльності та вдосконалення вже існуючого на основі наукових здобутків доктрини господарського права, положень актів українського законодавства та проєктів законів, міжнародних договорів, судової практики та практики діяльності суб'єктів господарювання та відповідно до проведеного аналізу розробка пропозицій з удосконалення законодавства України з питань саморегулювання господарсько-торгівельної діяльності.

Для досягнення мети визначено такі **завдання**:

- визначити поняття, види та засоби саморегулювання господарсько-торговельної діяльності;
- розкрити взаємодію державного регулювання та саморегулювання господарсько-торговельної діяльності;
- окреслити обмеження саморегулювання господарсько-торговельної діяльності;
- охарактеризувати договір як засіб саморегулювання господарсько-торговельної діяльності;
- розкрити поняття та правову природу звичаю як засобу саморегулювання;
- визначити саморегулятивні властивості етичних кодексів господарсько-торговельної діяльності;

- з'ясувати особливості доброї практики як засобу саморегулювання господарсько-торговельної діяльності;

- розкрити правову природу саморегулювних організацій господарсько-торговельної діяльності;

- охарактеризувати особливості саморегулювання електронної торгівлі (цифрової торгівлі)

- визначити альтернативні методи врегулювання спору як засоби саморегулювання (медіація, переговори, міжнародний комерційний арбітраж)

- запропонувати шляхи удосконалення законодавства України з питання правового забезпечення саморегулювання господарсько-торговельної діяльності.

Об'єктом дисертаційної роботи виступає комплекс суспільних відносин, що виникають у процесі саморегулювання господарсько-торговельної діяльності.

Предметом є правове забезпечення саморегулювання господарсько-торговельної діяльності.

Методологія дослідження. Методологічною базою дослідження є філософські, загальнонаукові та специфічні методи наукового пізнання. Зокрема, використано діалектичний, структурно-функціональний та формально-логічний, порівняльно-правовий метод; метод правових аналогій та юридичної логіки, аналіз та синтез, системний підхід, тлумачення норм, формально-логічний, системно-функціональний, юридико-догматичний, соціологічного опитування. Крім того, у дисертації застосовані методологічні засади синергетики в юридичній науці для вивчення загальних питань саморегулювання господарсько-торговельної діяльності.

Значною мірою був застосований формально-логічний метод, який допоміг з'ясувати поняття, види та засоби саморегулювання господарсько-торговельної діяльності, правову природу СРО у цій галузі відповідно до законів формальної логіки, закономірностей людського мислення (підпрозділи 1.1., 1.2., 1.3., 2.1., 3.1.). *Формально-юридичний* був використаний для з'ясування сутності основних дефініцій роботи через призму юридичних категорій та норм права (Конституції України, законів тощо) (підпрозділи 1.1, 1.2., 1.3., 1.4., 2.1., 2.2., 3.1.). *Порівняльно-*

правовий – для проведення порівняльного аналізу юридичних понять при здійсненні класифікації, систематизації (підпрозділи 1.1, 1.2., 1.3., 2.1, 2.3., 2.4.); для дослідження міжнародного досвіду саморегулювання господарсько-торговельної діяльності (підпрозділи 2.3., 2.4., 3.1., 3.2., 3.3.). *Системно-функціональний метод* допоміг окреслити питання взаємодії органів державної влади та СРО, з'ясувати функції СРО у цій галузі (підпрозділ 1.2., 1.3, 2.3., 3.1., 3.2., 3.3.); особливості саморегулювання договору, звичаю торгівлі, етичних кодексів і доброї практики у господарсько-торговельній діяльності (підпрозділи 2.1.-2.4.). *Юридико-догматичний* був застосований при розкритті особливостей взаємодії предмета дослідження з різними соціальними явищами, а також при аналізі чинного законодавства і практики його застосування (підпрозділи 2.1-2.4., 3.1.-3.3.). Застосування *методу тлумачення норм* надало можливість з'ясувати зміст норм права, які врегульовують проблеми саморегулювання господарсько-торговельної діяльності. За допомогою *методу анкетування (соціологічного опитування)* було проведено дослідження ефективності застосування суб'єктами господарювання етичних кодексів в оптовій та роздрібній торгівлі, проблем здійснення електронної торгівлі (підпрозділи 2.3., 3.2.).

Використання цих та інших методів наукового пізнання дозволило забезпечити об'єктивність і достовірність цього дослідження та досягнення поставленої перед дисертантом мети та розв'язання завдань.

Емпіричну базу дослідження склали стандарти та практика саморегулювання в сфері торгівлі; аналітичні звіти національних та міжнародних організацій щодо практики саморегулювання, судова практика, приватноправові договори; акти суб'єктів господарювання та їх об'єднань. За допомогою анкетування було опитано близько 50 суб'єктів господарювання, дослідження показало рівень ефективності застосування етичних кодексів в оптовій та роздрібній торгівлі. Здійснено анкетування близько 125 користувачів соціальних мереж, основною метою якого є визначення рівня довіри споживача до сучасних онлайн майданчиків торгівлі Instagram та TikTok, Facebook, Prom.ua та інших.

Нормативна база дослідження – Конституція України, чинні закони та підзаконні акти України, міжнародні договори, директиви, регламенти та рекомендації Європейського Союзу, законодавство іноземних держав.

Науково-теоретичною основою дисертаційного дослідження стали роботи таких вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема: Н. Александер [3], О. Беяневич [39, 40], О. Вінник [52, 53], А. Герасименко [12, 13], О. Гончаренко [14, 15, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65], К. Джон [17], В. Добровольської [72], А. Дурсун [11], О. Залєтова [78], І. Кравець [92, 93, 94], Н. Мазаракі [12, 13, 98, 99, 100, 101], В. Махінчука [103, 104], Л. Микитенко [107, 108], В. Мілаш [109, 110], Л. Нескородженої [14, 114, 115], Я. Петруненка [21, 128, 129], В. Резнікової [94], Г. Рейнольдса [23], Ю. Остапенко [119], Н. Пацурії [94], М. Сібільова [189], Ю. Тищенко [204-206], Н. Філатової [207, 208], Л.Хабер [20], К. Хрімлі [209], О. Черненко [15, 211, 212], В. Щербини [217], та ін. Однак у розглянутих працях основна увага звертається на загальні засади саморегулювання, або ж в окремих галузях, не пов'язаних з господарсько-торгівельною діяльністю, не дивлячись на її широку доступність для безпосередніх споживачів товарів та послуг. Водночас саморегулювання вказаної галузі є малодослідженою проблематикою. У зв'язку з цим, одним з важливих питань є розробка пріоритетних напрямів саморегулювання саме господарсько-торгівельної діяльності, підвищення стандартів захисту прав споживачів товарів та послуг завдяки саморегулюванню цієї галузі.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим у науці господарського права дослідженням правового забезпечення саморегулювання господарсько-торгівельної діяльності, що дає цілісне уявлення про: поняття, ознаки та засоби саморегулювання господарсько-торгівельної діяльності, його обмежень та взаємодії з державним регулюванням; саморегулювання електронної (цифрової) торгівлі, спрямованим на вирішення важливих наукових і практичних проблем в умовах євроінтеграції.

Наукову новизну отриманих результатів конкретизовано у таких найважливіших теоретичних положеннях, що винесені на захист, зокрема:

уперше:

– сформульовано поняття саморегулювання господарсько-торговельної діяльності як ефективного регулятора суспільних відносин, котрий дозволяє суб'єктам господарювання за допомогою власних розроблених, обов'язкових до дотримання правил самостійно упорядковувати, злагоджувати, удосконалювати та організовувати власну господарсько-торговельну діяльність шляхом задіяння відповідних засобів, активної поведінки з урахуванням власних комерційних інтересів. Саморегулювання господарсько-торговельної діяльності не означає відсутність регулювання в торгівлі, а означає додаткове та (або) альтернативне регулювання до державного, адже останнім встановлюються імперативні вимоги, від яких суб'єкт господарювання не може відступити (у цьому випадку застосовується принцип – дозволено все, що не заборонено законом). Саморегулювання є частиною приватного регулювання, але не тотожним з ним;

– доведено, що СРО у сфері господарсько-торговельної діяльності можуть безпосередньо провадити свою діяльність в різних організаційно-правових формах як то господарська асоціація, громадська організація або громадська спілка, які не мають визначеного статусу як СРО на рівні закону, однак володіють певними функціями як СРО. У господарсько-торговельній діяльності функціонують різноманітні СРО оптово-роздрібної торгівлі відносно продуктів харчування (риби, м'яса, сирів, кави або ж узагалі сукупності певних продуктів та інше), торгівлі сільськогосподарськими товарами, торгівля промисловими товарами тощо;

удосконалено:

– розуміння обмеження саморегулювання господарської діяльності (межі реалізації своїх прав суб'єктами господарювання та їх об'єднаннями), у аспекті класифікації обмежень ГТД залежно від: форми здійснення господарсько-торговельної діяльності (обмеження в оптовій, роздрібній торгівлі, громадського харчування тощо); засобів саморегулювання господарсько-торговельної діяльності (обмеження щодо договорів купівлі-продажу, поставки, контрактації сільськогосподарської продукції, оренди, міни (бартеру), лізингу тощо; обмеження щодо створення та діяльності громадських об'єднань, господарських об'єднань, бірж, торгово-промислових палат тощо;

– узагальнення щодо взаємодії державного регулювання та саморегулювання у ГТД, у аспекті того, що для того, щоб державне регулювання було ефективним та підтримане бізнесом у цій галузі потрібно продовжувати розвивати функціонування СРО, наділяти їх, за необхідності, делегованими повноваженнями;

– підходи до розуміння принципів КСВ у ГТД, у аспекті того, що до них можна віднести: виробництво лише якісної продукції та надання послуг, ефективне ведення бізнесу, дотримання міжнародних угод та використання рекомендацій міжнародних стандартів, врахування загальноприйнятих етичних норм в діловій практиці, участь у організації проведення партнерських програм, соціальних та благодійних проектів, тощо;

– узагальнення зіставлення державного регулювання, приватного регулювання та саморегулювання у аспекті електронної (цифрової) торгівлі: 1) державне регулювання формує загальні засади діяльності суб'єктів господарювання та обмеження їх діяльності на цифрових платформах; 2) приватне регулювання здійснюється на рівні самих цифрових платформ та є обов'язковою вимогою для користувачів (або третіх осіб користувачів) та застосовується у випадку недостатнього державного регулювання; 3) саморегулювання є частиною приватного регулювання, та стосується лише тих осіб, які створюють певні «правила гри» для власного користування.

дістало подальшого розвитку:

– науковий підхід щодо визначення ознаки СРО ГТД – це юридична особа основною метою якої є не отриманням прибутку це об'єднання учасників підприємницької або професійної діяльності за ознакою єдності галузі (оптова, роздрібна торгівля, надання послуг тощо), задоволення інтересів членів СРО та споживачів їх товарів (робіт, послуг тощо), а у випадках делегування до СРО публічно-владних повноважень – і публічного інтересу; самоврядність (самоуправління), адже СРО засновуються з ініціативи суб'єктів господарювання на принципах добровільності членства;

– узагальнення, щодо засобів саморегулювання, до яких віднесено: нормативні (господарський договір, типовий договір, меморандум, звичай ділового

обороту (торгівлі), установчі документи підприємств, локальні акти СРО, етичні кодекси, кодекси практик, тощо); організаційні або інституційні (саморегулювні організації, громадські об'єднання, господарські об'єднання, біржі (товарні біржі), торгово-промислові палати); АМВР (медіацію, міжнародний комерційний арбітраж);

– науковий підхід щодо визначення видів саморегулювання ГТД, до яких можна віднесено: 1) за критерієм взаємодії держави та саморегулювання: делеговане, добровільне та змішане; 2) за засобами саморегулювання: нормативне, організаційне (інституційне), альтернативні методи врегулювання спорів; 3) залежно від ринку в межах якого здійснюється товарний обіг: саморегулювання на внутрішньому ринку та на міжнародному ринку; 4) залежно від форми ГТД: саморегулювання оптової торгівлі, роздрібною торгівлі, громадського харчування; саморегулювання щодо допоміжної діяльності по забезпеченню реалізації товарів (послуг) у сфері обігу тощо; 5) залежно від виду договору на основі якого здійснюється ГТД: поставки, купівлі-продажу, оренди, міни (бартеру) тощо; 6) залежно від товарної спеціалізації, саморегулювання може бути на різних ринках, зокрема: продовольчих та непродовольчих товарів; зернових, кормів, металів, пального, комісійної торгівлі (перелік є невичерпним); 7) залежно від місця здійснення ГТД, саморегулювання може бути: на очних платформах (магазини, ятки, павільйони, кіоски, ресторани, бари, буфети, кафе; аптеки, салони, цехи, майстерні, ринки, біржі, оптова база, товарні склади; інтернет-магазинах (онлайн платформи). Враховуючи різноманітність здійснення ГТД можна застосовувати і інші підходи до класифікації з метою визначення видів саморегулювання ГТД.

– узагальнення, що розвиток правового забезпечення завдяки актам поведінки саморегулювних організацій, етичним кодексам, статутам, кодексам практик, добрій практиці актуалізувався з просуванням ідей сталого розвитку та соціальної відповідальності, адже для використання цих інструментів необхідні специфічні умови, в основному високий рівень організованості та розвитку суспільства і ринкових відносин;

– науковий підхід щодо визначення етичного кодексу як саморегульованого засобу комунікації між представниками, учасниками ринку та органами державної влади, споживачами товарів та послуг. Цей засіб є документом, який встановлює основні принципи, стандарти та правила поведінки, які спрямовані на забезпечення високого рівня етичності та відповідальності серед працівників та усіх учасників організаційного середовища;

– узагальнення про необхідність впорядкування системи законодавчих актів України, зокрема запропоновано внесення (доповнення) змін до ГК України, прийняття Закону України «Про торгівлю». Організаційним удосконаленням є пропозиція щодо створення самостійного структурного підрозділу при апараті Міністерства економіки України, метою діяльності якого буде – удосконалення та розвиток електронної (цифрової) економіки.

Практичне значення одержаних результатів. Закріплені в дисертаційному дослідженні висновки та рекомендації можуть бути використані у:

– *науково-дослідній роботі* – при формуванні комплексного підходу у визначенні правових засад саморегулювання господарсько-торговельної діяльності та формування пропозицій до законодавства;

– *правотворчій діяльності* – як теоретико-методологічне підґрунтя для посилення ролі та розвитку саморегулювання суб'єктів господарювання, прийняття законодавчих та інших правових актів;

– *правозастосуванні* – при обґрунтуванні правових позицій в судових рішеннях, предметом спору в яких є відносини, що пов'язані із застосуванням законодавства у сфері правового забезпечення саморегулювання господарсько-торговельної діяльності.

– *освітньому процесі* – при підготовці відповідних розділів підручників і навчальних посібників, програм, методичних розробок з навчальних дисциплін «Господарське право України», «Договірне право України», «Комерційне право України»;

– *практичній діяльності СРО та органів державної влади* – при визначенні завдань та функцій діяльності СРО та збалансування контрольних повноважень.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконане здобувачем самостійно, всі сформульовані в ньому положення та висновки обґрунтовані на основі власних досліджень автора. Нові наукові результати дисертації отримані дисертантом особисто. Усі наукові публікації за темою цієї наукової розвідки опубліковано одноосібно автором дисертації.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення дисертації оприлюднено на семи міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях і круглих столах: матеріали круглого столу «Правове забезпечення соціально орієнтованої економіки», (Київ, 27 квітня 2021 року); міжнародна науково-практична конференція «Глобалізаційні виклики розвитку національних економік, (Київ, 19 жовтня 2021 р.); міжнародна науково-практична конференція «Правове регулювання суспільних відносин в умовах сталого розвитку», (Київ, 10 грудня 2021 р.); міжнародна науково-практична конференція «Економіка, фінанси, облік і право в умовах сучасних викликів» (Полтава, 21 жовтня 2022 р.); всеукраїнський круглий стіл «Правове регулювання цифрової економіки: нові виклики та можливості», (Київ, 08 червня 2023 року); перша всеукраїнська науково-практична конференція «Економіка, менеджмент і бізнес-адміністрування в системі транскордонного співробітництва», (Черкаси, 23 червня 2023 року); міжнародна науково-практична конференція «Кращі практики розбудови європейських студій в умовах російської збройної агресії», (Київ, 20-21 жовтня 2023 року).

Публікації. Основні положення та висновки дослідження опубліковані в 13 наукових працях, з них: 5 наукових статей – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, зареєстрованих та проіндексованих у міжнародних науково метричних базах даних (Index Copernicus); 1 наукова стаття – у виданні, що входить до міжнародної наукометричної бази Scopus, Web of Science Core Collection та ESC; 7 тез доповідей, опублікованих у збірниках матеріалів міжнародних всеукраїнських і міжвузівських науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які містять одинадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел, а також додатків. Загальний обсяг дисертації становить 228 сторінок, з яких основний текст на 157 сторінках. Список використаних джерел складається із 219 найменувань і займає 21 сторінок, додатки містяться на 22 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ САМОРЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Поняття та види саморегулювання господарсько-торговельної діяльності

Торгівля завжди була незмінним рушієм прогресу, глобалізаційним трендом, який значною мірою призводив до економічних, культурних обмінів між народами. Саморегулювання завжди було притаманне торгівлі, залишалось її основним видом регулювання, не дивлячись на встановлені на рівні держави обмеження.

Саморегулювання господарсько-торговельної діяльності є унікальною, складною, незалежною та відносно виокремленою цілісною системою правил, в якій самі суб'єкти її здійснення, визначають та/або обирають для себе правила поведінки та виконують їх, покладаючись на добросовісність та доброчесність учасників. Останнім часом усе частіше використовується така ідея, що найкращим способом дати ГТД функціонувати належним чином – це дозволити суб'єктам створювати свої власні правила, завдяки яким буде встановлюватися додаткова відповідальність, що, як наслідок, призведе до зменшення державного регулювання та посприє ефективному розвитку певних сфер господарювання. У цьому контексті такі поняття, як регулювання, саморегулювання, співрегулювання ГТД стали центральною темою дослідження.

Відповідно до ч. 1 ст. 5 ГК України встановлюється, що правовий господарський порядок в Україні формується на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів [66].

У своєму монографічному дослідженні О. Гончаренко розглядає поняття і сутність саморегулювання саме господарської діяльності, зокрема під поняттям саморегулювання господарської діяльності, авторка розуміє – самостійне

упорядкування суб'єктами господарювання (їх організаційними об'єднаннями) за допомогою розроблених та встановлених правил, відносин із суспільного виробництва, виготовлення та реалізації продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність, з метою задоволення економічних і соціальних потреб) [62].

О. Беяневич характеризує дві особливості приватного права: першу – «можливість сторін саморегулювати відносини, обмежившись визначенням ініціативних умов, тобто не передбачених законодавством або передбачених без прямого застереження неможливості відступу від цих вимог та другу – можливість сторін відступити від саморегуляції та погодитися на регулювання договору імперативними приписами законодавства, хоча б вони і не містили в собі заборони відступу від їх змісту» [40, с. 38-39]. Викладені вище застереження щодо розуміння саморегулювання слід покласти в основу дефініції саморегулювання господарсько-торговельної діяльності.

При аналізі сутності «саморегулювання» доречно виділити його види залежно від певних критеріїв:

- за характером взаємодії з державою (делеговане, добровільне та змішане) [80, с. 160];
- за засобами (договірне, корпоративне та інституційне) [59, с. 69];
- за формами закріплення (нормативне, організаційне та/або інституційне) [59, с. 69].

Відповідно до першого критерію кожен вид саморегулювання пов'язаний із форматом взаємодії з державою. Наприклад, добровільне саморегулювання, дозволяє суб'єктам встановлювати певні правила та контролювати їх виконання без втручання держави, натомість делеговане дозволяє саморегулювним організаціям здійснювати регулювання окремих галузей на підставі передачі, визначених відповідно до закону, функцій з боку держави.

Отже, –за допомогою саморегулювання ГТД можна належним чином упорядкувати та врегулювати низку законодавчо не регламентованих суспільних відносин, або реалізовувати такі, які навіть не знайшли свого закріплення,

виходячи з принципу: дозволено усе, що не заборонено. Однак, у розглянутих працях основна увага приділяється проблематиці саморегулювання господарської діяльності загалом або в окремих галузях, відмінних від господарсько-торговельної діяльності, не дивлячись на винятково важливий та доступний характер ГТД для задоволення економічних і соціальних потреб громадян України. Слушно зауважити, що саморегулювання ГТД залишається малодослідженою проблематикою.

Насамперед, розглядаючи сутність ГТД варто звернутися до ознак господарської діяльності, які запропоновані В. Щербиною, зокрема: «господарська діяльність полягає у виробництві продукції, виконанні робіт, наданні послуг не для власних потреб виробника, а для задоволення потреб інших осіб; господарсько діяльність виконується на професійних засадах, а результат має реалізовуватися за плату; господарська діяльність поєднує як приватні інтереси виробника, так і публічні інтереси (держави, суспільства, значних верств населення тощо)» [217, с.14-15].

Регулювання ГТД має базуватись на органічному поєднанні ринкової саморегуляції та державного управління, з метою забезпечення соціального спрямування економіки за допомогою економічних і правових важелів. О. Вінник, розглядає господарську діяльність через призму підприємницької діяльності, зазначаючи, що її метою є виробництво продукції, виконання робіт, надання послуг їх реалізацію за плату (як товару). А тому можна виділити такі характеристики господарської діяльності, як суспільна корисність, професійність, та соціальна спрямованість [53].

Поняття господарсько-торговельна діяльність, передбачене ч. 1 ст. 263 ГК України, в якій зазначено, що господарсько-торговельною є діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання у сфері товарного обігу, спрямована на реалізацію продукції виробничо-технічного призначення і виробів народного споживання, а також допоміжна діяльність, яка забезпечує їх реалізацією шляхом надання відповідних послуг [66]. Іншими словами, господарсько-торговельна діяльність – це самостійна, добровільна діяльність суб'єктів господарювання,

основною метою яких є отримання прибутку шляхом купівлі та продажу товарів, надання послуг, котрі пов'язані з товарообігом. Водночас частиною 3 статті 263 ГК України передбачено такі форми ГТД: матеріально-технічне постачання і збут; енергопостачання; заготівля; оптова торгівля; роздрібна торгівля і громадське харчування; продаж і передача в оренду засобів виробництва; комерційне посередництво у здійсненні торговельної діяльності та інша допоміжна діяльність по забезпеченню реалізації товарів (послуг) у сфері обігу. З цього приводу слід зазначити, що енергопостачання, враховуючи значну соціальну сутність та політичний контекст цього виду діяльності, аспекти сьогодення, навряд чи можна віднести до ГТД. Крім того, щодо цього виду слід констатувати значні обмеження у саморегулюванні пов'язані з міжнародними зобов'язаннями, тому у цьому дисертаційному дослідженні проблематика енергопостачання не буде розглядатися.

Як зазначає, К. Хрімлі.: «...господарсько-торговельна діяльність – це самостійний вид господарської діяльності, який має свій суб'єктний склад, об'єкт, зміст та порядок здійснення. Господарсько-торговельна діяльність полягає в реалізації продукції виробничого призначення та товарів народного споживання, а також у здійсненні допоміжної діяльності, яка забезпечує їх реалізацію шляхом надання відповідних послуг [209, с. 220]. На думку О. Черненко та Т. Погарченко «...сам термін «господарсько-торговельна діяльність», який вживається у ГК України, по суті означає торговельну діяльність, яка здійснюється суб'єктами господарювання» [211, с. 279].

Відповідно до ДСТУ 4303-2004 «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять» «торгівля – вид економічної діяльності у сфері товарообігу і просування їх від виробника до споживача у формі купівлі-продажу та надавання пов'язаних із цим послуг, а торговельна діяльність - ініціативна, систематична, виконувана на власний ризик для одержання прибутку діяльність юридичних і фізичних осіб щодо купівлі та продажу товарів кінцевим споживачам або посередницькі операції, або діяльність із надавання агентських, представницьких, комісійних та інших послуг у просуванні товарів від виробника до споживача».

Згідно із пп. 4.4 п. 4 ДСТУ 4303-2004 «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять» «роздрібна торгівля – це вид економічної діяльності в сфері товарообігу, що охоплює купівлю-продаж товарів кінцевому споживачу та надання йому торговельних послуг». Водночас «оптова торгівля – це вид економічної діяльності в сфері товарообігу, що охоплює купівлю-продаж товарів за договорами поставки партіями для подальшого їх продажу кінцевому споживачеві через роздрібну торгівлю, для виробничого споживання та надання пов'язаних із цим послуг» (пп. 4.5 п. 4 ДСТУ 4303:2004«Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять»). У проекті закону «Про внутрішню торгівлю» пропонується визначення «виробничо-торговельна діяльності» як діяльності «з виробництва, переробки, продажу та/або організації споживання продуктів харчування, в тому числі власного виробництва, а також надання послуг, пов'язаних з цією діяльністю, яка провадиться, зокрема, у закладах ресторанного господарства (громадського харчування) та на об'єктах торгівлі».

Тобто, торговельна діяльність – це різновид господарської діяльності, особливістю якої є продаж товарів та послуг, який базується на дотриманні умов оптово-роздрібною торгівлі на підставі різноманітних договорів, які можуть укладатися в усній або письмовій формі залежно від специфіки договірних відносин, зокрема суб'єктного складу (продавець та покупець) та предмету договору. Важливою особливістю торговельної діяльності є наявність допоміжної діяльності, яка сприяє забезпеченню ведення торгівлі (наприклад, встановлення автоматів для торгівлі, відповідного обладнання для інтернет-торгівлі, послуги поштового зв'язку для забезпечення доставки товару, доставка товару як послуга магазину, здача об'єктів нерухомості для складу або ж засобів виробництва, надання послуг з комерційного посередництва).

Щодо особливостей суб'єктного складу ГТД, то як було зазначено, її здійснюють такі суб'єкти господарювання, як юридичні особи так і фізичні-особи підприємці (ч. 2 ст. 55 ГК України). Відповідно до п. 35 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів» від 10.06.2023 року № 3153-ІХ (не набрав чинності) під суб'єктами господарювання розуміють виробника, продавця, виконавця. У ПК

України розрізняють суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність з оптової та/або роздрібною торгівлі виробами. Слід зауважити, що окремо виділяють продавців (постачальників) як суб'єктів господарсько-торговельних відносин [92]. Усіх суб'єктів господарсько-торговельних відносин за критерієм обов'язковості участі у відповідних правовідносинах можна поділити на дві групи: 1) основні (обов'язкові) – продавці (постачальники) та покупці; 2) додаткові (факультативні) – виробники, заготівельники, видобувачі, виготовлювачі, переробники, вантажовідправники, вантажоодержувачі, платники, посередники, організатори торгівлі, господарські об'єднання у сфері торгівлі та інші» [92, с.131-134].

Враховуючи різноманітність форм торгівлі можна визначити і певну класифікацію місць здійснення суб'єктом ГТД: магазини (роздрібні підприємства – торговельні центри (супермаркети, мегамаркети тощо)); об'єкти дрібно-роздрібною торгівлі – ятки, павільйони, кіоски, ларьки (як правило тут здійснюють діяльність фізичні особи-підприємці), заклади громадського харчування – ресторани, їдальні, фабрики-кухні, закуочні, бари, буфети, кафе; аптеки; об'єкти побутового обслуговування – салони, цехи, майстерні (наприклад, з ремонту одягу або ж з надання перукарських послуг); ринок (оптовий, роздрібний, оптово-роздрібний; залежно від продукції: сільськогосподарський, промисловий, продовольчий тощо); оптова база; товарні склади; біржа (здійснення торговельно-посередницької діяльності); інтернет-магазин (електронної (цифрової) платформи) тощо. Для реалізації мети дисертаційного дослідження вивчення товарних і товарно-сировинних бірж є актуальним, оскільки фондові біржі, у яких відбувається торгівля цінними паперами виходить за межі наукового пошуку у цій роботі. Слід акцентувати увагу на різноманітності товарної спеціалізації бірж: біржа щодо торгівлі зерновими та кормами, вовною, бавовною, металом, дорогоцінним металом тощо.

Згідно із п. 40 ч. 1 ст.1 Закону України «Про захист прав споживачів» «торговельне приміщення - це: будь-яке стаціонарне приміщення, в якому суб'єкт господарювання здійснює свою господарську діяльність на постійній основі; будь-яке пересувне торговельне приміщення, в якому суб'єкт господарювання здійснює

свою господарську діяльність (зокрема автомагазини, автокафе, лавки-автопричепи, спеціальне технологічне обладнання (низькотемпературні лотки-прилавки), лотки. Згідно із п. 8 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про електронну комерцію» від 03.09.2015 року № 675-VIII «інтернет-магазин - засіб для представлення або реалізації товару, роботи чи послуги шляхом вчинення електронного правочину».

Важливо роль для оптово-роздрібно́ї торгівлі відіграють ринки. Відповідно до п. 2 Правил торгівлі на ринках, затверджених Наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Міністерством внутрішніх справ України, Державною податковою адміністрацією України, Державним комітетом стандартизації, метрології та сертифікації України від 26.02.02 № 57/188/84/105, зареєстрованих в Міністерстві юстиції України від 22 березня 2002 р. за № 288/6576) «Ринок – це суб'єкт господарювання, створений на відведеній за рішенням місцевого органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування земельній ділянці і зареєстрований в установленому порядку, функціональними обов'язками якого є надання послуг та створення для продавців і покупців належних умов у процесі купівлі-продажу товарів за цінами, що складаються залежно від попиту і пропозицій (далі - ринок)». За конструкцією ринки можуть бути криті, відкриті та комбіновані; за часом діяльності – постійно діючі або сезонні, ранкові та вечірні; за місцезнаходженням – міські, селищні та сільські; за видами економічної діяльності – з оптової торгівлі, з роздрібно́ї торгівлі; за товарною спеціалізацією – з продажу продовольчих товарів, непродовольчих товарів, транспортних засобів, худоби та кормів, тварин і птахів, квітів тощо, а також змішані (п. 5 Правил торгівлі на ринках).

Самореглювання ГТД має свої особливості виходячи із виду торгівлі (оптова, роздрібно́а, внутрішня, зовнішня), місця її здійснення, товарної спеціалізації, відповідно до якої здійснює діяльність суб'єкт господарювання, сторін договору тощо. Зокрема, торгівля непромисловими товарами, комісійна торгівля, торгівля продовольчими товарами будуть мати відповідну специфіку не тільки завдяки державному регулюванню (отримання відповідних дозволів або ж встановлення

реєстраторів розрахункових операцій відповідно до Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» тощо), а й мати стандарти професійної діяльності комерційної практики, етичні кодекси встановлені відповідною спільнотою суб'єктів господарювання.

У ДСТУ 4303:2004 «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять» також визначають «внутрішню торгівлю – торгівля на внутрішньому ринку країни вітчизняними або імпортованими товарами; комісійну торгівлю – вид роздрібної торгівлі товарами, які надходять від їх власників на умовах договору комісії і призначені для подальшого продажу кінцевому споживачеві; фірмову торгівлю – вид роздрібної торгівлі, обов'язковою ознакою якої є наявність фірмової назви суб'єкта господарювання і фірмового стилю його діяльності як умови виробничої, комерційної або торговельно-технологічної його винятковості; посередницьку операцію (торгівлю) – діяльність юридичних та фізичних осіб у роздрібній та оптовій торгівлі від свого імені, або від імені та за рахунок третьої особи, або за дорученням довірителя щодо сприяння продавцям та покупцям товарів у налагодженні між ними господарських зв'язків та укладанні угод; найм-продаж – залежне утримування товару на підставі угоди, за якою залежний утримувач має право купити цей товар, або відповідно до якої власність на товар перейде, або може перейти до залежного утримувача; дистанційна торгівлю: електронна торгівля – вид дистанційної торгівлі товарами з використанням комп'ютерної та телекомунікаційної техніки; продаж на замовлення – вид дистанційної торгівлі товарами, за якої покупець (споживач) отримує попередню інформацію про товар через засоби інформації, здійснює попереднє замовлення його у продавця та одержує товар на замовлення в обумовленому місці та в зазначений час; продаж поштою – вид дистанційної торгівлі товарами за каталогами, оголошеннями, іншою рекламною інформацією з прийманням замовлення та доставленням їх покупцеві поштою; торгівлю в кредит – споживацький кредит – кредит, який надають кінцевому споживачеві товарів і послуг; ярмарок – ринковий захід, що організують в установленому місці

на визначений термін для реклами зразків товарів, пропонуваних до оптового продажу, проведення ділових переговорів, ефективного обміну інформацією, формування господарських зв'язків та укладання між суб'єктами підприємницької діяльності договорів поставки товарів (контрактації тощо); виставка-продаж – ринковий захід, що організують у встановленому місці для демонстрування товарів, формування і вивчення попиту на них, укладання договорів поставки товарів (контрактації тощо); товарний аукціон – ринковий захід, що організують в установленому місці і на визначений термін для здійснення публічного торгу для продажу попередньо оглянутих покупцем товарів, які переходять у власність покупця, що запропонував найвищу ціну» тощо.

Відповідно до п. 14.1.249 ПК України визначається «торгівля у розстрочку – господарська операція, яка передбачає продаж резидентом або нерезидентом товарів фізичним чи юридичним особам на умовах розстрочення кінцевого розрахунку, на визначений строк та під процент»; згідно із п. 14.1.102 цього ж кодексу «магазин безмитної торгівлі – заклад торгівлі товарами, що знаходяться в митному режимі безмитної торгівлі відповідно до глав 22 та 60 Митного кодексу України»; згідно із п. 19-1.1.13 ПК України «Контролюючі органи ...здійснюють ліцензування діяльності суб'єктів господарювання з виробництва спирту, алкогольних напоїв, тютюнових виробів і рідин, що використовуються в електронних сигаретах, оптової торгівлі спиртом, оптової та роздрібною торгівлі алкогольними напоями, тютюновими виробами і рідинами, що використовуються в електронних сигаретах, та контроль за таким виробництвом».

Розвиток саморегулювання на сьогоднішній день відбувається досить хаотично. Саморегулювальні організації, які офіційно визнаються державою, практично існують лише на деяких ринках: ринку оцінювачів, професійної діяльності на ринку цінних паперів та ринку фінансових послуг. Проте, навіть у зазначених сферах, саморегулювання здійснюється за різними правилами. ГТД здійснюється без СРО, яким би надавався офіційний правовий статус від держави.

На відміну від України, переважна більшість європейських держав, таких як Польща, Франція, Італія, Німеччина та інші, законодавчо врегулювали діяльність

саморегульованих організацій та питання саморегулювання в цілому. Саморегулювання і самоврядні об'єднання посіли належне місце та відіграють важливе значення в регулюванні професійної діяльності, підприємництва, створенні стандартів діяльності для відповідних професій, галузей чи сфер діяльності тощо. При цьому їх діяльність прозора й прогнозована [78, с. 236].

У свою чергу, чинне законодавство держав-членів Європейського Союзу надає перевагу ідеї ефективності саморегулювання. Директива Європейського парламенту та Ради Європи 2006/114/ЄС від 12.12.2006 р. (з англ. (Directive EC of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006) про введення в оману та порівняльну рекламу встановлює, що існує можливість «добровільного контролю, до якого у змозі заохочувати держави-члени, за введенням в оману або порівняльною рекламою, що здійснюють органи саморегулювання, і звернення до таких органів, що є додатковим заходом досудових або адміністративних процедур». З цього, можна дійти до висновку, що законодавча практика країн Європейського Союзу підтверджує ефективність функціонування саморегулювання та діяльності саморегульованих організацій, адже останні прирівнюються до органів, які здійснюють додаткову підтримку досудових або адміністративних процедур [152].

Відповідно до ч.1 ст. 263 ГК України, господарсько-торговельна діяльність опосередковується господарськими договорами поставки, контракції сільськогосподарської продукції, енергопостачання, купівлі-продажу, оренди, міни (бартеру), лізингу та іншими договорами [66].

Договір є центральним елементом системи саморегулювання на доктринальному рівні, а право сторін договору відступати від положень чинного законодавства – одним із виявів реалізації саморегулювання в договірній сфері.

Вибір правил поведінки під час договірної саморегулювання в господарсько-торговельних відносинах проявляється у таких формах як вибір сторонами таких умов, як: форма договору, предмет, строк і відповідальність за його порушення. Отже, сторони не мають можливості відступати від імперативних норм, закріплених в актах законодавства, у такий спосіб забезпечуючи

саморегулювання у сфері договірних відносин у певних межах [31, с.57]. Договір, можна вважати засобом саморегулювання в господарсько-торговельних відносинах в тому випадку, коли визначені державою норми включають «дозвіл» сторонам самоврегулюватися, тобто встановлюють, що вони мають на це право [46, с.13-14]. Отже, договір виступає як комплекс правових засобів як диспозитивного, так й імперативного характеру, які спрямовані досягти оптимального результату, що має відповідати інтересам як сторін договору, так і суспільства в цілому.

Тому, проаналізувавши правову природу саморегулювання ГТД, можна запропонувати таке визначення: саморегулювання господарсько-торговельної діяльності – це самостійне упорядкування суб'єктами господарювання своєї діяльності за допомогою розроблених та встановлених правил шляхом задіяння власних засобів. Саморегулювання виступає способом регулювання, за якого учасники на власний розсуд визначають правила здійснення певної діяльності, контролюють дотримання цих правил та використовують певні методи впливу на порушників.

Наприклад, Закон України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві», в редакції від 15 травня 1992 р. у статті 1 надає «агропромисловим товаровиробникам права вільного вибору форм власності і напрямів трудової та господарської діяльності, повної власності на результати своєї праці», іншими словами сільськогосподарські підприємства мають право вільного вибору напрямів господарської діяльності [173]. Можна сказати, що за змістом господарської діяльності сільськогосподарських підприємств є вільне здійснення діяльності, яка не заборонена законом, а також усім учасникам аграрного господарювання гарантуються однакові права доступу на ринок, до матеріальних, фінансових, трудових, інформаційних і природних ресурсів. Іншими словами, сільськогосподарські підприємства мають право самостійно, на власний розсуд визначати напрями виробництва, його структуру та обсяг, самостійно

розпоряджаються виробленою продукцією та доходами, здійснюючи господарську та іншу діяльність, яка не суперечить законодавству України.

Відповідно до ч. 2 статті 24 Закону України «Про фермерське господарство» від 19 червня 2003 року фермерське господарство може «самостійно визначати напрями своєї діяльності, спеціалізацію, організує виробництво сільськогосподарської продукції, її переробку та реалізацію, на власний розсуд та ризик підбирає партнерів з економічних зв'язків у всіх сферах діяльності, у тому числі іноземних» [180].

Отже, екстраполюючи загальні ознаки господарської діяльності на визначення особливостей ГТД та розуміння саморегулювання у ГТД можна дійти таких висновків:

1) господарсько-торговельна діяльність – це самостійний вид господарської діяльності, який має особливий суб'єктний склад, об'єкт, зміст та порядок здійснення;

2) у процесі здійснення ГТД виявляються приватні інтереси суб'єктів господарювання (отримання прибутку), публічні інтереси суспільства і держави (суспільна корисність), інтереси споживачів (задоволення потреб у певному товарі, послугі);

3) ГТД – це професійна діяльність суб'єктів господарювання у межах визначених законодавством;

4) саморегулювання ГТД має свої особливості виходячи із виду торгівлі (оптова, роздрібна, внутрішня, зовнішня), місця її здійснення, товарної спеціалізації, відповідно до якої здійснює діяльність суб'єкт господарювання, сторін договору тощо.

Важливе значення для висвітлення проблем саморегулювання ГТД має проведення класифікації саморегулювання ГТД.

Враховуючи зазначене вище, до видів саморегулювання ГТД можна віднести:

1) за критерієм взаємодії держави та саморегулювання: делеговане, добровільне та змішане саморегулювання.

Кожен із цих видів саморегулювання пов'язаний із форматом взаємодії з державою. Делеговане саморегулювання передбачає передачу державою певної частини функцій до СРО, наприклад, таких як ліцензування, контроль, нагляд. Добровільне саморегулювання засноване на вільному волевиявленні сторін, котрі зобов'язуються функціонувати відповідно до самостійно вироблених ними ж умов (додатково до державного регулювання або як альтернативне регулювання). Роль держави при добровільному саморегулюванні може обмежуватися загальноствановленими правилами в економічній діяльності та антимонопольним регулюванням. Добровільне саморегулювання, дозволяє суб'єктам встановлювати певні правила та контролювати їх виконання без втручання держави, натомість делеговане дозволяє саморегулювальним організаціям здійснювати регулювання окремих галузей на підставі передачі, визначених відповідно до закону, функцій з боку держави. Змішана форма моделі саморегулювання, передбачає передачу частини державних функцій органу саморегулювання, а за державою залишається частина повноважень примусового характеру;

2) за засобами саморегулювання (нормативне, організаційне (інституційне), альтернативні методи врегулювання спорів). Нормативне саморегулювання означає, що будуть створені та закріплені певні саморегулювальні норми, такі як етичні кодекси, правила поведінки, тощо. Проте, на думку С. Погрібного, нормативна саморегуляція унеможлиблюється за наявності наступних обставин: наявність прямого застереження щодо неприпустимості відступу від імперативних положень; зі змісту нормативного акту випливає обов'язковість конкретного припису, коли відступ від нього призводить до нікчемності умов, що встановлюються шляхом нормативної саморегуляції [132].

Організаційне або інституційне передбачає створення відповідних саморегулювальних організацій, громадських об'єднань, господарських об'єднань, бірж, торгово-промислових палат, котрі будуть представляти відповідних учасників господарської діяльності. В Україні на сьогодні діють організації у сфері ГТД, які мають певні саморегулювальні функції, однак не визнані державою як СРО, наприклад: Асоціація Рітейлерів України (діє як професійне об'єднання у сфері

роздрібною торгівлі), Асоціація виробників сільськогосподарської продукції (діє як громадське об'єднання у сфері виробництва сільськогосподарської продукції), тощо.

Окремо слід виділи АМВР з огляду на важливість застосування цих засобів для врегулювання спорів у ГТД. Серед них можна назвати: переговори, медіацію, міжнародний комерційний арбітраж, консиліацію тощо;

3) залежно від ринку (внутрішнього чи зовнішнього), в межах якого здійснюється товарний обіг, господарсько-торговельна діяльність виступає як внутрішня торгівля або зовнішня торгівля (ч. 2 ст. 263 ГК України): саморегулювання на внутрішньому ринку та саморегулювання на міжнародному ринку

4) залежно від форми ГТД (ч. 3 ст. 263 ГК України): саморегулювання оптової торгівлі, роздрібною торгівлі, громадського харчування; саморегулювання щодо допоміжної діяльності по забезпеченню реалізації товарів (послуг) у сфері обігу тощо;

5) залежно від виду договору на основі якого здійснюється ГТД, саморегулювання в договорах; поставки, купівлі-продажу, оренди, міни (бартеру) тощо;

6) залежно від товарної спеціалізації, саморегулювання може бути на різних ринках, зокрема: продовольчих та непродовольчих товарів; зернових, кормів, металів, пального,, комісійної торгівлі (перелік є невичерпним);

7) залежно від місця здійснення ГТД, саморегулювання на очних платформах (магазини, ятки, павільйони, кіоски, ресторани, бари, буфети, кафе; аптеки, салони, цехи, майстерні, ринки, біржі, оптова база, товарні склади; інтернет-магазинах (онлайн платформи). Враховуючи різноманітність здійснення ГТД можна застосовувати і інші підходи до класифікації з метою визначення видів саморегулювання ГТД.

Здійснивши аналіз правової природи саморегулювання господарсько-торговельної діяльності, можна запропонувати таке визначення: саморегулювання господарсько-торговельної діяльності – це самостійне упорядкування суб'єктами

господарювання своєї діяльності за допомогою розроблених та встановлених правил шляхом задіяння власних засобів, активної поведінки з урахуванням комерційних інтересів.

За допомогою засобів (елементів) саморегулювання суб'єкти господарювання та СРО здатні запроваджувати власні правила поведінки та їх реалізувати. Слід відмітити, що засоби саморегулювання - це інструменти, що застосовуються учасниками (сторонами) суспільних відносин самостійно для упорядкування відносин між собою. Визначальну роль в упорядкуванні господарсько-торговельних відносин відіграють саме правові засоби, у цьому аспекті варто звернутись до такого «доправового», сформованого історично, засобу саморегулювання у господарсько-торговельній діяльності як договір.

Засоби нормативного саморегулювання ГТД, їх особливості потребують детального наукового дослідження. У цьому аспекті актуальними питання для вивчення є «договір», «господарський договір», «кодекси корпоративної етики», «добра практика» тощо.

«Засіб» можна назвати універсальним поняттям, адже його застосовують до будь-чого, до будь-якого поняття, якщо необхідно продемонструвати його придатність для досягнення будь-якої мети (цілі).

Зокрема, Н. Заєць розглядає правовий засіб у юридичному (як сукупність правового інструментарію та формалізований результат діяльності суб'єктів) та соціальному (закріплюють цінності права, відображають певні інтереси та сприяють досягненню відповідного результату) аспектах. Авторка зазначає, що засоби варто розглядати тільки як правові явища, що мають певною мірою «ненормативний» характер [77,с 203].

Науковці зазначають, що практичне значення правових засобів виявляється в їх функціях, однією із найважливішою функцій правових засобів є досягнення мети правового регулювання» [125, с 45]. Змістом засобу визначають «забезпечення безперешконого руху інтересів суб'єктів до цінностей, гарантування їх законного та справедливого задоволення, що відображає роль юридичних інструментів та технологій в загальній системі правових факторів» [125, с 45].

За допомогою засобів саморегулювання визначаються правила, стандарти та принципи на яких базується робота по забезпеченню інтересів споживачів та відповідних організацій.

Засоби саморегулювання найбільшого поширення набули у Іспанії, Нідерландах, Німеччині, Швеції (кодекси поведінки). В інших державах саморегулювання перебуває на стадії зростання (Польща, Латвія, Литва). Держави ЄС постійно намагаються знайти ефективну модель найкращої практики саморегулювання.

На думку Н. Заєць правовий засіб, «.....розглядають не з позиції потреб юридичної практики, а з позиції їх функціонального призначення, при цьому надаються їх необхідні характеристики як інструментів для вирішення економічних та інших соціальних завдань» [77, с.203].

Науковці зазначають, що правові засоби в широкому розумінні – це і правові принципи, і правосвідомість, і правова культура. Засіб є зв'язуючою ланка між суб'єктом та об'єктом діяльності, між ідеальною, уявною моделлю і матеріальним результатом [67].

Л. Вакарюк вважає, що «правові засоби виступають як явища-регулятори і в системній взаємодії та у взаємозв'язку з іншими елементами системи соціального регулювання функціонують із метою виконання мети і завдань, що стоять на певному етапі розвитку суспільства і держави» [45, с.16-18]. Отже, правовий засіб слугує певним посередником між суб'єктом діяльності та об'єктом його впливу. Слід відмітити, що засобами саморегулювання є інструменти, які застосовуються учасниками суспільних відносин самостійно для упорядкування зв'язків між собою, розглянемо їх детально. Процес цифровізації вплинув на різноманіття різних форм та засобів саморегулювання. Держава не встигає за швидкістю розповсюдження цифровізаційних процесів, тому суб'єкти господарювання та СРО покладаючись на принцип «дозволено те, що не заборонено» користуються цим різноманіттям.

До засоби саморегулювання ГТД, як нами було зазначено вище, можна віднести: нормативні, організаційні (інституційні) та альтернативні методи

врегулювання спорів. Нормативними засобами є: господарський договір, типовий договір, меморандум, звичай ділового обороту (торгівлі), установчі документи підприємств, альтернативні методи врегулювання спору, акти поведінки СРО, етичні кодекси, кодекси практик, тощо. Деякі з перелічених засобів саморегулювання можуть здійснюватися в таких формах як: онлайн, офлайн або змішаній формі. Наприклад, в онлайн формі може здійснювати діяльність інтернет-магазин, у офлайн - вендинг, у змішаній - міжнародний комерційний арбітраж, медіація.

Чинне законодавство не містить норм, що визначають порядок і вимоги до розміщення торгівлі через автомати, відсутнє правове забезпечення розкриття цього поняття і його правової природи. Недосконале нормативного забезпечення призводить до правової невизначеності, адже не зрозумілим є те: чи торговельний апарат відноситься до торговельного об'єкта чи, можливо, є торговельним обладнанням, на який не потрібно отримувати схвалення від органів державної влади. Л. Микитенко визначає торговельний апарат технічним засобом, який автоматично відпускає товари покупцеві після одержання від нього платіжних засобів [109, с. 92]. Законодавець не забороняє вендинг, тому суб'єкти господарювання розпочинаючи вендинговий бізнес опираються саме на саморегулювання, а саме: здійснюють купівлю торговельного автомату, беруть необхідне устаткування в лізинг, кредит чи оренду, обирають місце розташування торговельного апарату, самостійно збирають інформацію щодо обсягів вендингової торгівлі, кількості операторів, кількості торгових, тощо.

До організаційних або інституційних – саморегулювнні організації, громадські об'єднання, господарські об'єднання, біржі (товарні біржі), торгово-промислові палати, котрі представляють відповідних учасників ГТД.

Окремо слід виділи АМВР з огляду на важливість застосування цих засобів для врегулювання спорів у ГТД. Серед них можна назвати: переговори, медіацію, міжнародний комерційний арбітраж, консиліацію тощо.

1.2. Державне регулювання та саморегулювання господарсько-торговельної діяльності

Державне регулювання є важливою та невід'ємною частиною функціонування будь-якої діяльності, зокрема господарсько-торговельної. Незважаючи на безсумнівно важливу роль державного регулювання в сучасних умовах, внаслідок динамічного розвитку господарсько-торговельної діяльності зростає і значення саморегулювання у цьому виді. Проте, насамперед важливими залишається зіставний аналіз та взаємодію державного регулювання та саморегулювання ГТД.

О. Гончаренко зазначає, що «державне регулювання господарської діяльності покликане використовувати особливості саморегулювання господарської діяльності, його внутрішні та зовнішні прояви та впливи – для досягнення публічної мети – забезпечення правового господарського порядку в державі» [60, с. 42]. З даною думкою варто погодитись, адже ефективно саморегулювання має забезпечити розвиток різних видів ГТД, що підвищить довіру до держави з боку громадянського суспільства. В. Добровольська розглядає державне регулювання і саморегулювання з точки зору підприємництва. На її думку, державне регулювання і саморегулювання не повинні виключати один одного, а їх сполучення є одним з проявів поєднання публічних та приватних інтересів у сфері підприємництва, та є необхідністю» [72, с. 305].

У свою чергу, М. Сібільов зауважив, що концепція правового регулювання та його механізм базується на таких засадах як: визнання за правовим регулюванням виключно державного характеру, тобто на практиці правове регулювання, здійснюється з одного центру, яким є державна влада; визнання внутрішньої єдності правового регулювання та його механізму, зумовленої єдністю економічного базису суспільства, суспільних відносин, що підлягають правовій регламентації, усієї системи права [189, с. 38-39]. Також автор зазначив, що за своєю суттю гасла в умовах тоталітарного режиму створювали перешкоди навіть для формування ідеї щодо ймовірного існування, крім зовнішнього, також і

внутрішнього правового регулювання (саморегулювання) суспільних відносин; визнання правової норми, по суті, єдиним регулятором суспільних відносин. Продовжуючи цю думку науковець вказує, що поняття саморегулювання є властивим царині договірних відносин у сфері приватного права, в якій здійснюється децентралізоване регулювання на диспозитивних засадах цивільних відносин, заснованих на юридичній рівності, вільному волевиявленні та майновій самостійності суб'єктів [189, с. 40].

О. Залєтов вважає, що «поняття саморегулювання, будучи альтернативою державного регулювання, дозволяє мінімізувати державні витрати на регулювання й забезпечити максимальну гнучкість стосовно учасників ринку й облік їхніх інтересів.....таким чином, для ефективного розвитку економіки необхідна розвинена система взаємодії інститутів саморегулювання й державного регулювання економіки в цілому, і відповідної галузі, зокрема, з урахуванням її специфіки» [78, с. 238-239].

З цим твердженням варто погодитись, екстраполюючи щодо саморегулювання ГТД таке: для ефективного розвитку ГТД необхідна розвинена система взаємодії інститутів саморегулювання та самого державного регулювання, звичайно, з урахуванням специфічної структури ГТД, особливостей її здійснення, правового статусу суб'єктів. Ю. Остапенко відзначає, що «незалежно від того, що саморегулюванням розуміється саме як визначення певних правил для себе власне суб'єктами (на свій розсуд), створення і контроль за їх виконанням, саме за державою залишається функція встановлення меж для дій суб'єктів господарювання» [119, с. 9].

Державне регулювання є заходом впливу на сферу господарювання через систему певних методів та засобів. Як зазначається у ч. 1 ст. 12 ГК України, держава для реалізації економічної політики, виконання цільових та інших програм і програм економічного і соціального розвитку застосовує різноманітні засоби регулювання господарської діяльності [66]. Проте, законодавець не зазначає про яке саме регулювання йдеться: державне чи саморегулювання. А тому, можна зробити висновок, що саморегулювання, як і державне регулювання здійснюється

з метою реалізації економічної політики, виконання цільових економічних та інших програм і програм економічного й соціального розвитку.

Згідно із ч. 1 ст. 5 ГК України, правовий господарський порядок в Україні формується на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів, спираючись на конституційну вимогу відповідальності держави перед людиною за свою діяльність і визначення України як суверенної та незалежної, демократичної, соціальної, правової держави [66]. Отже, державне регулювання у господарській та господарсько-торгівельній діяльності є невід'ємною складовою забезпечення правового господарського порядку поряд із саморегулюванням. Статті 9, 10 ГК України містить форми реалізації та напрями економічної політики держави. Наприклад, у статті 9 ГК України економічна політика держави у сфері господарювання спрямована на реалізацію та оптимальне узгодження інтересів суб'єктів господарювання і споживачів, різних суспільних верств і населення в цілому [66].

Відповідно до Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 01 липня 2010 р. № 2411-V зазначено, що внутрішня політика держави ґрунтується на принципі сталого розвитку економіки на ринкових засадах та її соціальної спрямованості [159]. В свою чергу, ГК України закріплює та визначає засоби державного регулювання господарської діяльності, використання яких може делегуватися саморегулювним організаціям [66].

Виходячи із закріплених законодавцем норм, варто зазначити, що метою державного регулювання господарської діяльності, є: забезпечення соціально орієнтованої економіки та встановлення правового господарського порядку. Забезпечення соціальної спрямованості економіки передбачає реалізацію та оптимальне узгодження інтересів суб'єктів господарювання, споживачів, та населення в цілому. Правовий порядок є тим результатом, до якого прагне державне регулювання і всі суб'єкти права.

Господарсько-торговельна, крім іншого, спрямована на реалізацію продукції народного споживання, безпосереднім учасником якої є споживач, тобто у

роздрібній торгівлі важливим завжди буде залишатися захист найменш захищеної сторони, а тому механізми контролю і нагляду варто постійно удосконалювати.

С. Бевз зауважує, що нормативно-правові акти України, та ГК України, оперують різними термінами, що мають означати одне й те ж явище: «регулювання господарської діяльності», «державне регулювання господарської діяльності», «регулюючий вплив держави на суб'єктів господарювання», «регуляторна діяльність». При цьому на рівні законів, застосовуючи однаковий термін, наприклад «державне регулювання», і законодавець вкладає в нього різний зміст. Отже, з цього випливає, що засоби і механізми правового та державного регулювання можуть бути різними [37 с.23-27].

Учасники об'єднуються та діють у складі так званої «саморегулівної організації», котра встановлює правила та стандарти щодо здійснення діяльності, закріплює у своїх етичних кодексах норми та правила поведінки, а також пред'являє вимоги до професійної кваліфікації фахівців – членів СРО, тощо.

Наразі законодавство у сфері саморегулювання є недостатньо розвиненим, фрагментарним та має прогалини в аспекті законодавчого врегулювання, проаналізуємо основні його моменти.

Діяльності СРО має недостатнє законодавче забезпечення, адже для нормального функціонування організації варто завершити розробку Закону, в якому будуть визначені положення, які врегулюють процеси, пов'язані зі створенням, реєстрацією, діяльністю та припиненням діяльності СРО у ГТД.

Своє відображення саморегулювання знайшло у наступних проектах Законів України: «Про саморегулівні організації» від 18.12.2018 року, «Про саморегулювання господарської та професійної діяльності» від 17.12.2019 року (законопроект № 2613) та «Про саморегулювання господарської та професійної діяльності» від 15.10.2020 року (законопроект № 4221) [175], [176]. Проте, Верховна Рада України прийняла до розгляду лише законопроект № 7025, який очікує на увагу.

Прийняті вимоги до СРО діють лише у конкретних сферах або видах діяльності, правила взаємодії із відповідними державними органами, права та

обов'язки певного виду організацій закріплюються на підставі окремих нормативно-правових актів. Наприклад, Постанова Кабінету Міністрів України № 398 від 5 червня 2013 року «Про затвердження порядку визнання статусу саморегульованої організації у сфері землеустрою» (діє у сфері землеустрою) [163]. Підзаконні нормативно-правові акти не містять нормативного врегулювання порядку створення та діяльності СРО у сфері оптової та роздрібної, а також господарсько-торговельної діяльності загалом).

Законодавець закріплює саморегулювання у конкретних видах діяльності або певних сферах. Наприклад, визначення СРО містяться в таких Законах України як: «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції» №1561-VI від 25.06.2009 (редакція від 31.03.2023, підстава 2849-IX) [169], «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» №3480-IV від 23.02.2006 (редакція від 29.07.2023, підстава 3249-IX) [174], «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» №2664-III від 12.07.2001 (редакція від 07.01.2023, підстава 2154-IX) [181], «Про інститути спільного інвестування» №5080-VI від 05.07.2012 (редакція від 28.04.2023, 2970-IX) [148], «Про недержавне пенсійне забезпечення» №1057-IV від 09.07.2003 (редакція від 01.07.2021, підстава 738-IX) [150]. Однак, єдиної моделі саморегулювання в Україні законодавцем так і не було запропоновано. Водночас слід зауважити, що правила не можуть бути єдиними для усіх саморегульованих організацій ГТД, адже встановлений у господарському праві принцип свободи підприємницької діяльності дає право вільно обирати ту чи іншу більш дієву модель залежно від мети певної організації та потреби «доброго урядування». Але відсутність належного нормативного врегулювання порядку створення та діяльності СРО ГТД гальмує процес розвитку саморегулювання, зростання ролі СРО в упорядкуванні галузі, можливості делегування повноважень держави до професійних організацій ГТД.

Проте, чи може існувати та діяти саморегулювання у сфері господарсько-торговельної діяльності та іншій діяльності без належного нормативного закріплення? Так, може. Зокрема, прикладом може виступати система блокчейну, здійснення електронної торгівлі (регулювання діяльності в соціальних мережах:

Facebook, Instagram, TikTok), реклама в соціальних мережах, рітейл, аграрний сектор економіки, тощо. Державні органи не встигають здійснювати нормативно-правове забезпечення вказаних явищ, адже не можуть встигнути за цифровізацією, тому і застосовується саморегулювання.

Так, з однієї сторони державне регулювання має бути та є потрібним та корисним задля досягнення забезпечення правового господарського порядку, соціально орієнтованої економіки, налагодження між учасниками ринкових відносин, тощо. Проте, з іншої сторони, в умовах, після початку та під час дії правового режиму воєнного стану, коли стабільне функціонування органів державної влади було обмежено, суб'єкти господарювання здійснювали свою діяльність звертаючись до саморегулювання. Тому, саморегулювання є доповненням державного регулювання і навпаки: держава може встановлювати певні законодавчі межі саморегулювання, в яких діють СРО, яким було делеговано відповідні повноваження. Крім того, задля досягнення балансу інтересів, держава використовує можливості саморегулювання з метою всебічної охорони прав не тільки суб'єктів господарювання, а й споживачів товарів та послуг.

Аналіз спеціального законодавства дозволяє виокремити такі сфери, в яких наразі здійснюється саморегулювання (таблиця 1).

| | |
|-------------------------|--|
| Вид та сфера діяльності | оціночна діяльність, у сфері землеустрій, архітектурна діяльність, діяльність на оптових ринках сільськогосподарської продукції, сільськогосподарська дорадча діяльність, професійна діяльність на ринку цінних паперів, діяльність арбітражних керуючих, адміністрування недержавних пенсійних фондів, діяльність кредитних спілок, страхова діяльність, організація формування та обігу кредитних історій, сфера туризм, діяльність на ринку електричної енергії |
|-------------------------|--|

| | |
|-------------------------------|--|
| <p>Нормативне закріплення</p> | <p>Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» 12.07.2001 № 2664III [181];</p> <p>Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення України» від 09.07.2003 № 1057 [150];</p> <p>Закон України «Про кредитні спілки» від 20.12.2001 № 2908III [149];</p> <p>Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» від 23.02.2006 № 3480-IV [174];</p> <p>Закон України «Про інститути спільного інвестування пайові та корпоративні інвестиційні фонди» від 05.07.2012 № 5080VI [148];</p> <p>Закон України «Про архітектурну діяльність» від 20.05.1999 № 687XIV [147];</p> <p>Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12.07.2001 № 2658III [122];</p> <p>Закон України «Про енергетичну ефективність будівель» № 2118-VIII від 22.06.2017 [158];</p> <p>Закон України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції» № 1561-VI від 25.06.2009 [169];</p> <p>Закон України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» від 17.06.2004 № 1807-IV [177];</p> <p>Закон України «Про організацію формування та обігу кредитних історій» від 23.06.2005 № 2704-IV [171];</p> <p>Закон України «Про туризм» від 15.09.1995 № 324/95-ВР [179];</p> |
|-------------------------------|--|

| | |
|--|---|
| | <p>Закон України «Про організації роботодавців їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» від 22.06.2012 № 5026-VI [170];</p> <p>На етапі проектування:</p> <p>Проект Закону України «Про саморегулювання господарської та професійної діяльності» від 17.12.2019 р. №2613 [176];</p> <p>Проект Закону України «Про саморегулівні організації» від 08.02.2022 р. №7025 [175].</p> |
|--|---|

табл 2. Розподіл видів діяльності та їх закріплення у нормативно-правових актах

Як зазначає Ж. Гарбар та В. Гарбар «саморегулювання можливе не лише в тих сферах, де законодавство безпосередньо містить положення про обов'язковість/можливість утворення саморегулівних організацій, а і в інших сферах господарської та професійної діяльності, що, з одного боку, може бути зумовлено попитом на таку форму регулювання у самих суб'єктів господарювання, з іншого — спроможністю саморегулівних організацій більш ефективно забезпечити реалізацію функції регулювання у відповідних сферах» [56, с.6-7].

Відповідно до Концепції реформування інституту саморегулювання в Україні, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. № 308-р сьогодні нормативно-правовими актами констатується необхідність подальшого розвитку саморегулювання у таких сферах, як інформаційній сфері сфері туризму та курортів аграрній сфері. Серед даного переліку відсутня норма про запровадження необхідного правового забезпечення для ГТД [89].

Основною метою реалізації Концепції є впровадження з урахуванням вітчизняного та міжнародного досвіду моделі саморегулювання, яка надасть можливість суб'єктам господарської та професійної діяльності здійснювати саморегулювання такої діяльності і створить законодавчі підстави для делегування саморегулівним організаціям окремих функцій, які на сьогодні здійснюються органами державної влади з регулювання господарської та професійної діяльності.

Пошук балансу між ринковим саморегулюванням та державним регулюванням є одним із базових аспектів у науці господарського права. Вчені зазначають, що необхідним є як ринкове саморегулювання, так і державне втручання, проте необхідно визначити межу втручання держави в ту чи іншу сферу. В зв'язку з цим, держава незначною мірою повинна втручатися в певну діяльність, з таким співвідношенням як: 30% – державне втручання, 70% – ринкове саморегулювання [207, с. 107].

В. Добровольська щодо впровадження саморегулювання акцентує увагу на тому, що «держава може зробити такий вибір з економічних міркувань, оскільки об'єкти регулювання мають більший досвід у вирішенні питання про те, якими повинні бути правила регулювання, передавши функції регулювання представникам виробництва або торгівлі, держава звільняється від витрат на регулювання» [72, с. 303]. З цією думкою можна погодитись, адже у сфері ГТД суб'єкти господарювання зацікавлені у виконанні цієї функції, оскільки можуть уникнути ситуації надмірного, з їх точки зору, регулювання.

На думку О. Залєтова «при змішаному саморегулюванні держава повинна брати участь у здійсненні контролю за ефективністю схем з метою забезпечення їхньої відповідності регулятивним цілям законів, які вони замінюють». Автор зазначає, що «дана роль держави також повинна бути прописана в законі, що дозволить саморегулювній організації додержуватися кодексу, укладеному відповідно до закону» [78, с. 236-238].

О. Гончаренко зауважує, що європейська практика напрацювань пошуку балансу між державним регулюванням та саморегулюванням призвела до широкого впровадження співрегулювання у певних галузях економічної діяльності [60, с. 40-43].

Варто зазначити, що держави ЄС (європейська модель), США, Велика Британія, Канада (американська модель), а також країни, де саморегулювання існує ще з 70-х і 80-х років минулого століття, ще тоді зіткнулися з проблемою знаходження балансу між саморегулюванням та процедурою державного регулювання. Держави країн ЄС застосовують європейську модель

саморегулювання, котра пов'язана з «доктриною держави загального добробуту», відповідно до якої держава покликана не тільки гарантувати права і свободи приватних осіб, але й забезпечувати загальний «добробут». Цю модель у зарубіжній науці називають моделлю співрегулювання, котра виникає у разі наявності саморегулювання та державного регулювання галузі. У такому разі фактично відбувається домовленість між асоціаціями (професійне самоврядування, СРО) та органами державної влади щодо управління певної галуззю, а також можливе створення спільних органів управління, до яких будуть залучені як представники СРО (професійного самоврядування) так і органів виконавчої влади. Держава, проводячи аудит власних повноважень, згодом може делегувати окремі з них до СРО у сфері господарювання з метою досягнення певних цілей «загального добробуту».

У свою чергу у Плані дій Європейської Комісії про «Спрощення та вдосконалення регуляторного середовища» 2002 року, Міжвідомчої угоди 2003 року та Договору про заснування Конституції для Європи, ухваленого державами-членами у 2004 році, зазначено, що «на відміну від основного регулювання, саморегулювання не передбачає прийняття законодавчого акта». Аби уникнути законодавчого ухвалення, можна формувати добровільні угоди у вигляді рекомендацій, що вважаються формою саморегулювання, якщо тільки вони не укладені на основі законодавчого акта. У такому випадку вони вважаються формою співрегулювання, що дає змогу зацікавленим сторонам імплементувати конкретний законодавчий акт [10].

Таким чином, виходить, що в контексті ЄС спільне регулювання розглядається скоріше як імплементацийний механізм та передбачає безпосередню участь держави в регуляторному процесі. В. Добровольська зазначає, що Європейська Комісія визначає спільне регулювання таким чином: «представники бізнесу та споживачі узгоджують права споживачів та зобов'язання компаній при сприянні державних органів, що призводить до правових наслідків». Це означає, що Європейська Комісія поєднує спільне регулювання з державним регулюванням та саморегулюванням [72, с. 303].

Ю. Остапенко стверджує, що «Директива 2009/125/ЕС Європейського Парламенту і Ради від 21 жовтня 2009 року, встановлює основу для визначення вимог до екодизайну енергопов'язаних виробів з приводу співрегулювання, закріплено, що у процесі своєї діяльності Європейська комісія повинна забезпечити збалансовану участь у реалізації кожного заходу з виконання Директиви представників держав-членів ЄС і всіх зацікавлених сторін, причетних до цього виробу або групи виробів. Ці сторони мають сприяти, зокрема, визначенню і розгляду заходів з виконання цієї Директиви, вивченню ефективності встановлених механізмів нагляду за ринком й оцінці добровільних угод та інших заходів саморегулювання. Цим сторонам треба зустрічатися на Консультативному форумі, процесуальні правила якого має встановлювати Європейська комісія» [119, с. 12].

Засади співрегулювання у певній діяльності можна віднайти у законодавстві України, у сферах: спільного інвестування, державної регуляторної політики, цінних паперів, оціночної діяльності, тощо.

Наприклад, у ст. 6 Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11.09.2003 № 1160-IV закріплені норми, які можна витлумачити як прагнення законодавця надати можливість для спільного регулювання усіх галузей господарської діяльності. Зокрема: «Громадяни, суб'єкти господарювання, їх об'єднання та наукові установи, а також консультативно-дорадчі органи, що створені при органах державної влади та органах місцевого самоврядування і представляють інтереси громадян та суб'єктів господарювання, мають право: подавати до регуляторних органів пропозиції про необхідність підготовки проектів регуляторних актів, а також про необхідність їх перегляду; у випадках, передбачених законодавством, брати участь у розробці проектів регуляторних актів та ін. [160]. Тобто, можливість подання до регуляторних органів пропозиції про необхідність підготовки проектів регуляторних актів, їх перегляд, участь у розробці проектів регуляторних актів суб'єктами господарювання, що набули представницького статусу і є співрегулюванням господарської діяльності загалом, і ГТД зокрема. Слід

зауважити, що такі повноваження хоча і стосуються усієї сфери господарювання, однак вказують тільки на одну можливість (законопроектну) з усієї низки можливих повноважень (регуляторна, освітня, контрольна тощо). У цьому випадку можна констатувати обмеженість повноважень представницьких СРО як наслідок не достатньої розвиненості системи саморегулювання ГТД. Виходом із цієї ситуації і буде належне законодавче забезпечення діяльності СРО у аспекті розширення їх повноважень.

Однак виклики правового режиму воєнного стану значною мірою впливають на державне регулювання торгівлі. І. Кравець зауважує, що «... в умовах воєнного стану держава повинна з одного боку, забезпечити оборонні потреби нашої держави, в тому числі через збільшення виробництва вітчизняних товарів, необхідних та оборони, а з другого – продовжити подальшу лібералізацію торговельної діяльності для розвитку вітчизняної економіки та на виконання положень Розділу IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, яка ратифікована Законом України від 16.09.2014 р. № 1678-VII, що повинно призвести до подальшої інтеграції України до внутрішнього ринку Європейського Союзу» [93, с. 70]. Ці два важливі фактори, воєнний стан та євроінтеграційний вектор, значно впливають і на становлення і розвиток саморегулювання у ГТД.

Саморегулювання у господарській діяльності може набути і конституційного забезпечення. Базовою є стаття 36 Конституції України котра передбачає, що громадяни нашої держави мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення й захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей [88]. Але стаття чітко вказує, що громадяни мають право об'єднуватися лише у політичні партії та громадські організації, проте заборони на інші об'єднання

стаття не містить. Так, перш ніж здійснювати правове забезпечення саморегулювання на рівні законів та підзаконних нормативно-правових актів варто почати з Основного Закону держави.

Звернемось до практики європейських держав. О. Москаленко зауважує, що у розділі першому статті 17-ї Конституції Польщі, у якій закріплено питання побудови польської державності та суспільства «Республіка», передбачені такі положення:

- «за допомогою закону можна створювати професійне самоуправління, яке представляє осіб, зайнятих у професіях, які вимагають публічного довір'я, і піклується про належне здійснення цих професій у межах публічної зацікавленості і для його охорони».

- «за допомогою закону можна створювати також інші види самоуправління. Це самоуправління не може порушувати свободи здійснення професій і обмежувати свободу підприємництва» [112, с. 18].

Як бачимо, Конституція Польщі дозволяє самоуправління та створення професійного самоуправління у сфері «публічного довір'я», проте з певним обмеженням.

Розглянемо зіставлення державного регулювання, саморегулювання та співрегулювання ГТД і схематично їх відтворимо (табл.1):

| | |
|----------------------|--|
| Державне регулювання | Держава визначає та закріплює правила поведінки, контроль за їх виконанням покладається на органи державної влади. |
| Саморегулювання | У рамках закріплених законодавцем відбувається створення правил та «меж» поведінки СРО. СРО створюють правила поведінки, контроль за дотриманням цих правил покладається на СРО. |

| | |
|-----------------|---|
| Співрегулювання | Поєднує в собі механізми державного регулювання та саморегулювання у відповідній галузі ГТД. Можливе спільне створення правил поведінки, контроль за їх дотриманням, спільні органи управління. |
|-----------------|---|

табл.1: Державне регулювання, саморегулювання та співрегулювання

З однієї сторони законодавець має закріпити основи створення, дії та функціонування саморегулювальних організацій в господарському законодавстві, проте з іншої: чи потрібно для цього створювати окремий Закон(и)? Можливо варто лише доповнити сучасне законодавство? Наприклад, ідея прийняття єдиного закону «Про саморегулювальні організації», який би визначив загальні засади діяльності саморегулювальних організацій є суб`єктивною думкою.

Наявність численних підзаконних нормативно-правових актів правил торгівлі вказують на те, що загалом правове регулювання є недосконалим та потребує належного визначення відповідних правил торгівлі на рівні закону шляхом прийняття комплексного акту у сфері торгівлі як міжнародної так і внутрішньої, як стаціонарної так і електронної, у якому би були вирішені питання як державного регулювання так і саморегулювання, і можливо, співрегулювання. Тому, слід удосконалити законодавство у сфері господарювання шляхом прийняття комплексного нормативно-правового акту «Про торгівлю», котрий закріпив би і положення щодо саморегулювання. Крім того, чинне законодавство не закріплює визначення термінів «саморегулювання», «саморегулювання господарсько-торговельної діяльності». ГК України оперує лише термінами «регулювання господарської діяльності», «державне регулювання господарської діяльності», «ринкове саморегулювання» тощо. Тому, варто доповнити законодавство України у сфері господарювання, сучасними підходами до забезпечення господарської діяльності загалом та ГТД, зокрема. Таке належне правове регулювання може відбутися шляхом включення до ГК України положень щодо подальшого розвитку

саморегулювання господарської діяльності та саморегулювання господарсько-торговельної діяльності.

Слід звернути увагу на те, що саморегулювання кожної галуззі ГТД є різним, адже включає в собі специфіку порядку, умов, форм здійснення. Тому, доцільно доповнити ГК України та відповідне спеціальне законодавство України положеннями про функціонування саморегулювних організацій у різноманітних галузях господарської діяльності, зокрема і ГТД. З цією метою, слід доповнити статтю 5 новою частиною 4 такого змісту: «Суб'єкт господарювання та інші учасники відносин у сфері господарської діяльності можуть створювати саморегулювні організації». Також слід доповнити статтю 263 новою частиною 4 такого змісту: «Саморегулювання господарсько-торговельної діяльності є ефективним регулятором суспільних відносин, котрий дозволяє суб'єктам господарювання за допомогою власних розроблених, обов'язкових до дотримання правил самостійно упорядковувати, злагоджувати, удосконалювати та організовувати власну господарсько-торговельну діяльність шляхом задіяння засобів, активної поведінки з урахуванням власних комерційних інтересів. Саморегулювання господарсько-торговельної діяльності не означає відсутність регулювання в торгівлі, а означає додаткове та (або) альтернативне регулювання до державного, адже останнім встановлюються імперативні вимоги від яких суб'єкт господарювання не може відступити».

Кожна держава має свою унікальну систему регулювання ГТД. Незважаючи на глобалізаційні тенденції, державне регулювання та саморегулювання в різних державах має свої особливості. Формування соціально орієнтованої економіки передбачає залучення всього спектру соціального регулювання (економічного, правового, морально-етичного). Однак, єдиної моделі саморегулювання в Україні законодавцем так і не було запропоновано. Водночас слід зауважити, що правила не можуть бути єдиними для усіх саморегулювних організацій ГТД, адже встановлений у господарському праві принцип свободи підприємницької діяльності дає право вільно обирати ту чи іншу більш дієву модель залежно від мети певної організації та потреби «доброго урядування». Але відсутність

належного нормативного врегулювання порядку створення та діяльності СРО ГТД гальмує процес розвитку саморегулювання, зростання ролі СРО в упорядкуванні галузі, можливості делегування повноважень держави до професійних організацій ГТД.

1.3. Обмеження саморегулювання господарсько-торговельної діяльності

Саморегулювання ГТД залежить не тільки від забезпечення нормами права, а й від дій самих учасників саморегулювних відносин, від того наскільки вони обізнані у своїх можливостях та чи здатні правильно ними користуватись. Сучасне законодавство потребує удосконалення, адже в практичній діяльності можна зіткнутись з проблемою відсутності єдиного розуміння, поняття «обмеження саморегулювання». Європейський досвід показує, що повноцінна СРО є фактично створеним інститутом, що оптимізує та допомагає удосконалити законодавство у певній специфічній сфері економічного життя і відповідних підприємницьких відносин. Обмеження саморегулювання ГТД є межею реалізації прав суб'єктами господарювання та їх об'єднаннями.

Слід погодитися із запропонованою О. Гончаренко класифікацією обмежень саморегулювання господарської діяльності, зокрема, обмеження поділяються на: загальні (галузеві) обмеження саморегулювання господарської діяльності (виокремлені на основі аналізу джерел господарського права, які можуть застосовуватися до всіх видів саморегулювання господарської діяльності) та спеціальні (залежно від певного виду саморегулювання).

До загальних обмежень науковиця відносить: 1) встановлений правовий господарський порядок (ст. 5 ГК України); 2) загальні принципи господарювання (ст. 6 ГК України), зокрема свободу підприємницької діяльності у межах, визначених законом, обмеження державного регулювання економічних процесів у зв'язку з необхідністю забезпечення соціальної спрямованості економіки, добросовісної конкуренції у підприємстві, екологічного захисту населення, захисту прав споживачів та безпеки суспільства і держави, захисту національного

товаровиробника тощо; 3) захист прав суб'єктів господарювання та споживачів (ст. 20 ГК України) та ін. [58, с. 83-84]. Однак, проблематика обмеження саморегулювання ГТД не набула достатнього висвітлення та потребує ретельного дослідження, особливо щодо визначення їх видів.

Оскільки йде мова про обмеження саморегулювання ГТД, то можна здійснити таку класифікацію останніх:

- обмеження саморегулювання залежно від виду. Можна виділити обмеження у добровільному, делегованому та змішаному саморегулюванні;
- обмеження саморегулювання залежно від форми здійснення господарсько-торговельної діяльності. Наприклад, обмеження саморегулювання у таких формах здійснення господарсько-торговельної діяльності як-от: матеріально-технічне постачання і збут; заготівля; оптова торгівля; роздрібна торгівля тощо;
- обмеження саморегулювання залежно від засобів саморегулювання господарсько-торговельної діяльності. Наприклад, обмеження саморегулювання присутнє в господарсько-торговельній діяльності, що опосередковується господарськими договорами купівлі-продажу, поставки, контрактації сільськогосподарської продукції, оренди, міни (бартеру), лізингу та іншими договорами;
- обмеження у діяльності СРО залежно від галузі господарсько-торговельної діяльності. Наприклад обмеження щодо функцій та повноважень, суб'єктного складу СРО, тощо.

У Концепції реформування інституту саморегулювання в Україні передбачено, що саморегулівні організації не можуть діяти у сферах національної безпеки та оборони, забезпечення правопорядку а також діяльності саморегулівних організацій не може бути спрямована на порушення економічної конкуренції [89]. Р. Сімсон, О. Синкова зазначають, що: «Саморегулювання в чистому вигляді не підходить також для економічного регулювання більшості послуг загального інтересу внаслідок унікального поєднання їх характеристик: вони одночасно являють собою природні монополії та найважливіші послуги» [190, с.36]. Обмеження саморегулювання здійснюється у підприємницькій діяльності.

Як зазначає О. Гончаренко «важливим аспектом у визначенні обмежень повноважень цих організацій є чітке розуміння механізму правового регулювання того чи іншого виду господарської діяльності: надмірний, помірний або ж недостатній рівень державного регулювання». Отже, держава в особі державних органів створює так звані «кордони дій», для діяльності саморегулювальної організації, тим самим створює обмеження для неї [58, с.85].

Законодавець, закріплюючи принцип свободи договору, встановив і його обмеження. Норма права вказує на допустимість вибору поведінки під час купівлі-продажу, вибору сторонами умов, як-от: форма договору, предмет, строк і відповідальність за його порушення. Отже, сторони не мають можливості відступати від імперативних норм, закріплених в актах законодавства, у такий спосіб забезпечуючи саморегулювання у сфері договірних відносин у певних межах. О. Гончаренко стверджує, що обмежуючими засадами саморегулювання господарського договору є дотримання принципів добросовісності та чесності ділової практики. Авторка виокремлює такі обмеження саморегулювання господарського договору: особливий суб'єктний склад, натомість суб'єктами саморегулювання можуть бути тільки представники певної сфери, галузі, видів господарської діяльності; допустимість відступу від принципу рівності сторін (окремі види договорів: державні контракти, договори приєднання); можливість обмеження договірної свободи з метою захисту публічних інтересів; діапазон специфічних вимог законодавства, які стосуються того чи іншого різновиду господарського договору, тощо [62, с. 150]. Отже, учасники саморегулювання зобов'язані здійснювати свою діяльність, не посягаючи на права інших, проте до якої міри цей же учасник компетентний реалізовувати власну приватну ініціативу, тобто самореалізовуватись, визначено імперативними нормами законодавства.

У постанові №559/1605/18 Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду зазначено, що свобода договору має декілька складових. Зокрема, свобода укладання договору проявляється у: виборі контрагента, виду договору, визначенні умов договору, форми договору. При реалізації принципу свободи договору слід враховувати вимоги ЦК України, інших

актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, розумності та справедливості. Тобто законодавець, закріплюючи принцип свободи договору, встановив і його обмеження. Причому останні є одночасно й межами саморегулювання. Вони передбачені в абзаці 2 частини третьої статті 6 ЦК України, згідно з якою сторони не можуть відступати від положень актів цивільного законодавства в разі існування однієї з таких підстав [138].

У Законі України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції» від 25.06.2009 № 1561-VI, відповідно до ст. 17 передбачено, що «асоціація оптових ринків сільськогосподарської продукції може набути статусу саморегулювальної організації оптового ринку сільськогосподарської продукції за умови, якщо її членами є не менше 50 відсотків оптових ринків сільськогосподарської продукції, які набули такого статусу відповідно до цього Закону» [169]. У цьому прикладі бачимо обмеження щодо набуття статусу СРО через встановлення відсоткового бар'єру щодо кількості членів. У ст. 63 Закону України «Про землеустрій» від 22.05.2003 № 858-IV міститься не тільки відсоткове обмеження кількості членів конкретного виду діяльності, а ще й вичерпна кількість його загального складу, «кількісний склад повинен налічувати не менше 250 сертифікованих інженерів-землевпорядників ... та не менше 90 відсотків членів її загального кількісного складу повинні бути сертифікованими інженерами-землевпорядниками...» [167].

До спеціальних обмежень саморегулювання можна віднести вимоги щодо суб'єктного складу. Обмежувальною нормою у «Порядку надання всеукраїнській громадській професійній організації статусу саморегулювальної організації», який затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 18 листопада 2009 року № 1221, щодо стосується суб'єктів дорадчої діяльності, є те, що статус саморегулювальної організації може бути наданий організації, якщо: - по-перше, до її складу має входити не менш як 50 відсотків суб'єктів дорадчої діяльності, що внесені до Реєстру сільськогосподарських дорадчих служб та Реєстру сільськогосподарських дорадників і експертів-дорадників; по-друге, організація має об'єднувати членів не менш як із 17 областей України; по-третє, організація повинна мати 75 відсотків загальної кількості її членів, а саме фізичних осіб, що

провадять сільськогосподарську дорадчу діяльність на професійній основі. Обмеження та контроль здійснюється лише стосовно вимог набуття статусу СРО. Невизначеним залишається пункт щодо припинення або встановлення тимчасової заборони щодо провадження діяльності зазначеною організацією (проте у статусі СРО, чи у формі громадської організації?) [135].

Певним обмеженням для державного регулювання є окремі норми законодавства України, а саме: у ст. 78 Закону України «Про інститути спільного інвестування» від 05.07.2012 року № 5080-VI, що передбачає, що регулювання діяльності із спільного інвестування здійснюють держава та саморегулювальна організація професійних учасників ринків капіталу [148]. Європейський досвід показує, що СРО беруть участь у формуванні нормативної бази, тобто є кваліфікованими партнерами виконавчої влади.

Кордоном для втручання держави, в особі державних органів, може бути здійснення контролю за діяльністю СРО. Відповідно до роз'яснення Міністерства юстиції України «Взаємодія держави та інститутів громадянського суспільства» від 03.02.2011 р., інститути громадянського суспільства беруть участь у правозастосовній діяльності (пункт 2-й), яка забезпечується шляхом передачі всіх повноважень державних органів; передачі часткових повноважень державних органів; громадського контролю [51].

У цьому аспекті слід акцентувати, що значну роль у обмеженні саморегулювання ГТД відіграють норми конкурентного законодавства.

Так, обмеженням для функціонування СРО А. Кирилюк та П. Каркальова визначають наступне: «СРО повинні звітувати державі про свою діяльність, функціонування ринку, порушення тощо, будуючи довірчі стосунки, СРО можуть звітувати, ураховуючи свої інтереси, приховуючи порушення і т. д.». Суб'єктивною є думка авторів про те, що «діяльність СРО повинна підпорядковуватися загальній антимонопольній політиці держави, статут таких організацій повинен бути складений відповідно до потреб антимонопольної політики, у тісній співпраці з антимонопольними органами та має бути чутливим до змін антимонопольної політики. СРО, незважаючи на ринки, на яких вони

функціонують, можуть впливати на їх функціонування та розвиток, використовуючи певні інструменти» [82, с. 21-22].

Науковцями також відмічається, що «важливим є розвиток системи захисту прав і законних інтересів учасників конкурентного змагання і споживачів від проявів недобросовісної конкуренції, утвердження переваг розвитку добросовісної конкуренції та створення системи саморегулювання в сфері конкуренції... в умовах розвитку економічної конкуренції та утвердження ідеалів громадянського суспільства в нашій державі створення саморегулюючих організацій з питань підтримки і розвитку добросовісної конкуренції має значну перспективу» [36, с.64].

В. Шпаков зауважує, що економічна функція держави у ринковій економіці охоплює заходи щодо захисту конкуренції. Захист конкуренції є одним із найважливіших елементів механізму саморегулювання ринкової економіки. Конкуренція породжує свою протилежність — монополію, яка суттєво впливає на ринок у власних інтересах. Монопольна влада, на думку дослідника, на ринку завдає шкоди інтересам як виробників — немонополістів, так і споживачів, зумовлюючи підвищення цін і неефективний розподіл економічних ресурсів. Автор вважає, що ринок багато в чому є саморегулювальною системою, і тому впливати на нього слід також непрямыми, економічними методами [214, с.246].

Ю. Ясько основними інструментами реалізації державної політики, в умовах нестабільності економічної системи, вважає не лише контроль за економічною поведінкою суб'єктів господарювання, а й цілеспрямоване відновлення конкурентної структури товарних ринків, підвищення проконкурентної культури в суспільстві, спрямоване на підвищення довіри до механізмів ринкового саморегулювання, шляхом захисту та розвитку економічної конкуренції [219, с.3].

У спільних працях А. Герасименко та Н. Мазаракі досліджені економічні передумови цифрової економіки, визначено особливості її розвитку, розглянуто законодавчу базу у сфері конкуренції та запропоновано в національному законодавстві закріпити поняття «вертикальної конкуренції», вчені зосередили увагу на необхідності перегляду регулятивних підходів до цифрових ринків [12, 13].

Конкуренція є фундаментальною рушійною силою, яка визначає перебіг економічних процесів, сприяє зростанню економічного добробуту та інноваційності суспільства. Її забезпечення, захист та розвиток є одними з головних пріоритетів державної економічної політики в цілому та конкурентної політики зокрема. Конкуренція може бути суттєво обмежена різними заходами державної політики та інституційними заходами. Так, обмежувальна бізнес-практика часто сприяє розвитку конкуренції. Захист конкуренції – це будь-яка діяльність, що здійснюється конкурентним відомством з метою просування цінностей ринкового конкурентності.

Слід зауважити, що важливим саморегульним інструментом є адвокатування конкуренції, який допомагає запобігати подальшим порушенням правил конкуренції. Цей інструмент сприяє розвитку позитивної ринкової практики. При цьому першочергове значення має діяльність громадських об'єднань та бізнес-асоціацій, оскільки саме вони можуть пояснити (зібрати) кращі практики та запровадити їх у діяльності учасників таких організацій. Діяльність державних органів із захисту конкуренції більше спрямована на «озвучення» негативних практик: не робіть цього, бо будуть санкції. Така діяльність також має значний ефект для захисту інтересів конкуренції.

Порівняльно-правовий аналіз інструментів захисту конкуренції є важливим завданням для науковців у глобалізованому світі. Глобалізація міжнародних торгових відносин призводить до необхідності впровадження комплексних програм захисту конкуренції, уніфікації норм як на рівні окремих держав, так і союзів. На даний момент актуальним є питання взаємовпливу та взаємодії торгової та конкурентної політики. Зокрема, стаття 9 Угоди СОТ про інвестиційні заходи, пов'язані з торгівлею, чітко встановлює цей зв'язок, коли передбачає врахування положень щодо інвестиційної політики та політики конкуренції до кінця століття. У преамбулі цієї ж Угоди зазначається, що певні інвестиційні заходи можуть спричинити наслідки, які обмежують і спотворюють торгівлю. Дві нові ініціативи – торгівля та екологічна стійкість (sustainability) були підтримані Європейським Союзом в аспекті розвитку конкурентної політики держав. Зокрема, ця політика

пов'язана з глобальними викликами зміни клімату, а також забруднення пластиком. Тому головна ідея – мати узгоджені правила конкуренції на міжнародному рівні.

Саморегулювання захисту конкуренції здійснюється у тих випадках, коли немає своєчасного реагування держави на зміни, що відбуваються, або необхідно застосовувати інші підходи, відмінні від інструментів прямого управління. Прикладом саморегулювання в ГТД є узгодження на міжнародному рівні правил регулювання торговельного обслуговування, а також уніфікованих правил постачання продукції для державних і громадських потреб. Крім того, є напрацювання у вигляді уніфікованих підходів до регулювання відносин у сфері державних закупівель [6, с. 146].

Позитивним і актуальним інструментом є діяльність саморегулювних організацій суб'єктів господарювання з підтримки конкуренції. У внутрішніх документах суб'єктів господарювання та їх об'єднань може визначатися політика антимонопольного комплаєнсу, яка є своєрідним засобом як регуляторного саморегулювання, так і захисту конкуренції. Слід зазначити, що політика комплаєнс є досить інтелектуально та матеріально витратною, що потребує аналітичних дій.

Для України сьогодні важливим є військова реструктуризація економіки, тобто перехід до економіки військового типу. Така система передбачає більш широке втручання держави в господарську діяльність суб'єктів господарювання. Для захисту конкуренції у ГТД в умовах правового режиму воєнного стану постають нові виклики. Проте основним напрямком політики держави має залишатися – розвиток конкуренції, її всебічне відстоювання. При цьому імперативом при адвокатуванні конкуренції є заборона: не співпрацювати з підприємствами держави-агресора; відсутність діяльності в державі-агресорі; відсутність співпраці з компаніями, які працюють з контрагентами з держави-агресора.

Отже, законами, підзаконними нормативно-правовими актами господарського законодавства визначені обмеження саморегулювання у господарсько-торговельній діяльності, зокрема аграрній промисловості,

сільському господарстві, тощо. Значну роль у обмеженні саморегулювання ГТД відіграють норми конкурентного законодавства. Адвокатування конкуренції допомагає запобігати порушенням правил конкуренції. Цей інструмент сприяє розвитку позитивної ринкової практики. При цьому першочергове значення має діяльність громадських об'єднань та бізнес-асоціацій, оскільки саме вони можуть пояснити (зібрати) кращі практики та запровадити їх у діяльності учасників таких організацій.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

1. Саморегулювання господарсько-торговельної діяльності це самостійне упорядкування суб'єктами господарювання своєї діяльності за допомогою розроблених та встановлених правил шляхом задіяння власних засобів. Саморегулювання виступає способом регулювання, за якого учасники на власний розсуд визначають правила здійснення ГТД, контролюють дотримання цих правил та використовують певні методи впливу на порушників.

2. Екстраполюючи загальні ознаки господарської діяльності на визначення особливостей ГТД та розуміння саморегулювання у ГТД можна дійти таких висновків: 1) господарсько-торговельна діяльність – це самостійний вид господарської діяльності, який має особливий суб'єктний склад, об'єкт, зміст та порядок здійснення; 2) у процесі здійснення ГТД виявляються приватні інтереси суб'єктів господарювання (отримання прибутку), публічні інтереси суспільства і держави (суспільна корисність), інтереси споживачів (задоволення потреб у певному товарі, послугі); 3) ГТД – це професійна діяльність суб'єктів господарювання у межах визначених законодавством; 4) саморегулювання ГТД має свої особливості виходячи із виду торгівлі (оптова, роздрібна, внутрішня, зовнішня), товарної спеціалізації, відповідно до якої здійснює діяльність суб'єкт господарювання, місця її здійснення, сторін договору тощо.

Кожна держава має свою унікальну систему регулювання ГТД. Незважаючи на глобалізаційні тенденції, державне регулювання та саморегулювання в різних

державих має свої особливості. Формування соціально орієнтованої економіки передбачає залучення всього спектру соціального регулювання (економічного, правового, морально-етичного). Однак, єдиної моделі саморегулювання в Україні законодавцем так і не було запропоновано. Водночас слід зауважити, що правила не можуть бути єдиними для усіх саморегулювальних організацій ГТД, адже встановлений у господарському праві принцип свободи підприємницької діяльності дає право вільно обирати ту чи іншу більш дієву модель залежно від мети певної організації та потреби «доброго урядування». Але відсутність належного нормативного врегулювання порядку створення та діяльності СРО ГТД гальмує процес розвитку саморегулювання, зростання ролі СРО в упорядкуванні галузі, можливості делегування повноважень держави до професійних організацій ГТД. Воєнний стан та євроінтеграційний вектор значно впливають на становлення і розвиток саморегулювання у ГТД.

Можливість подання до регуляторних органів пропозиції про необхідність підготовки проектів регуляторних актів, їх перегляд, участь у розробці проектів регуляторних актів суб'єктами господарювання, що набули представницького статусу і є співрегулюванням господарської діяльності загалом, і ГТД зокрема. Такі повноваження хоча і стосуються усієї сфери господарювання, однак вказують тільки на одну можливість (законопроектну) з усієї низки можливих повноважень (регуляторна, освітня, контрольна тощо). У цьому випадку можна констатувати обмеженість повноважень представницьких СРО як наслідок не достатньої розвиненості системи саморегулювання ГТД. Виходом із цієї ситуації і буде належне законодавче забезпечення діяльності СРО у аспекті розширення їх повноважень.

3. Законами, підзаконними нормативно-правовими актами господарського законодавства визначені обмеження саморегулювання у господарсько-торговельній діяльності, зокрема аграрній промисловості, сільському господарстві, тощо.

Суб'єкти господарювання (учасники саморегулювання) ГТД зобов'язані здійснювати свою діяльність, не посягаючи на права інших, проте до якої міри цей

же учасник компетентний реалізовувати власну приватну ініціативу, тобто самореалізовуватись, визначено імперативними нормами законодавства. Законодавець, закріплюючи принцип свободи договору, встановив і його обмеження. Норма права вказує на допустимість вибору поведінки під час купівлі-продажу, вибору сторонами умов, як-от: форма договору, предмет, строк і відповідальність за його порушення. Сторони не мають можливості відступати від імперативних норм, закріплених в актах законодавства, у такий спосіб забезпечуючи саморегулювання у сфері договірних відносин у певних межах.

Норми конкурентного законодавства можуть виступати обмеженнями саморегулювання суб'єктів господарювання ГТД. Водночас важливим саморегулювальним інструментом є адвокатування конкуренції, який допомагає запобігати подальшим порушенням правил конкуренції. Цей інструмент сприяє розвитку позитивної ринкової практики. При цьому першочергове значення має діяльність громадських об'єднань та бізнес-асоціацій, оскільки саме вони можуть пояснити (зібрати) кращі практики та запровадити їх у діяльності учасників таких організацій. Саморегулювання захисту конкуренції здійснюється у тих випадках, коли немає своєчасного реагування держави на зміни, що відбуваються, або необхідно застосовувати інші підходи, відмінні від інструментів прямого управління. Прикладом саморегулювання в ГТД є узгодження на міжнародному рівні правил регулювання торговельного обслуговування, а також уніфікованих правил постачання продукції для державних і громадських потреб.

Позитивним і актуальним інструментом є діяльність саморегулювальних організацій суб'єктів господарювання з підтримки конкуренції. У внутрішніх документах суб'єктів господарювання та їх об'єднань може визначатися політика антимонопольного комплаєнсу, яка є своєрідним засобом як саморегулювання, так і захисту конкуренції.

РОЗДІЛ 2

НОРМАТИВНЕ САМОРЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКО- ТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Договір як засіб саморегулювання господарсько-торговельної діяльності

Засоби нормативного саморегулювання ГТД, їх особливості потребують детального наукового дослідження. У цьому аспекті актуальними питання для вивчення є «договір», «господарський договір», «кодекси корпоративної етики», «добра практика» тощо.

Договір є однією із фундаментальних підстав виникнення господарсько-торговельних зобов'язань та поширеною правовою формою закріплення товарно-грошових відносин. Договірні відносини є унікальним правовим інструментом і основним чинником, що впливає на розвиток ринкової економіки та дозволяє виявити дійсну волю учасників, визначити потребу в товарах або послугах, забезпечуючи ними суспільство.

З огляду на різнобарв'я думок науковців, варто здійснити огляд доктринальних уявлень про договір у господарському обороті, а потім визначити його як засіб саморегулювання у господарсько-торговельній діяльності відповідно до проблематики дослідження.

Поняття договору є складним за своєю юридичною природою. Вітчизняна наукова думка містить декілька договірних теорій: договір може виступати в ролі домовленості та як правовідносини, що виникають із договору як юридичного акта; як правовий документ, котрим зафіксовано виникнення договірного зобов'язання з волі його учасників.

Законодавством закріплено поняття «договір» у ст. 626 ЦК України – це домовленість двох або більше сторін, котра спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків [210].

Науковиця В. Мілаш стверджує, що «упродовж тривалого часу договір розглядався як інститут цивільного права, а питання про створення загального вчення про договір не порушувалося взагалі або викликало негативне ставлення. Однак сьогодні у більшості науковців немає сумніву, що договір є міжгалузевим, досить гнучким правовим засобом, за допомогою якого задовольняються різного роду суспільні потреби. На сучасному етапі низка галузей, підгалузей права (цивільне, сімейне, трудове, господарське, адміністративне, міжнародне тощо) містять у своєму правовому інструментарії означений правовий засіб» [109, с. 37-38]. З цією думкою варто погодитись, адже у свою чергу і господарський договір є інститутом господарського права та відповідним правовим засобом.

О. Беяневич зазначає, що «термін «договір» виступає науковою абстракцією та є узагальненням вищого рівня, що конкретизується в кожній галузі на рівні окремих інститутів, суб-інститутів. Дійсно, договір є універсальною конструкцією, котре знайшло своє застосування в багатьох галузях права та законодавства» [39].

У свою чергу, С. Бервено визначає договір як «правомірний правочин взаємоузгодженої волі двох і більше сторін, спрямований на виникнення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків у формі зобов'язального правовідношення та на врегулювання відносин між цими сторонами шляхом закріплення прав та обов'язків у визначеній законом формі» [41].

Варто зазначити, що законодавець ставить юридичну силу договору в один ряд із силою законодавства. Відповідно до ст. 6 ЦК України «сторони в договорі можуть відступити від положень актів цивільного законодавства і врегулювати свої відносини на власний розсуд» [210]. Звісно, закон та договір – не тотожні поняття, адже їх регулятивні властивості є різними, договір за своїми властивостями є правовим регулятором, котрий має взаємодіяти із законом.

Договір є засобом нормативного саморегулювання, адже сторони опираючись на власну волю та свободу дій вступають в договірні відносини. Постанова Верховного Суду від 22.01.2020 року у справі № 399/590/17 визначає саморегулювання як спосіб правового регулювання договірних відносин. Зазначається, що саморегулювання здійснюється безпосередньо учасниками

відносин (договірних) як членами громадського суспільства з урахуванням їх інтересів [137].

За договірним саморегулюванням суб'єкти самостійно проводять свою діяльність на основі договору або угоди. До нього можна віднести: господарські договори (основний договір, арбітражні угоди як віддільні від господарського договору угоди; угоди про вибір права, якими визначається застосовний до конкретного договору правопорядок); стандартні правила, етичні кодекси здійснення певних видів економічної діяльності; інші узгоджені дії суб'єктів на основі договору [59, с.69].

Договірне саморегулювання має бути ефективно збалансованим, оскільки саморегулювання спрямоване не тільки на задоволення приватних інтересів суб'єктів, а в господарських відносинах і на реалізацію соціальної функції держави. Сторони господарського договору, вступаючи в договірні відносини, за власним бажанням покладають на себе зобов'язання та відповідальність перед контрагентами та третіми особами не тільки за результат, а й за весь процес виконання договору. Процес укладення господарського договору, за певних умов, виступає можливістю для сторін впливати на господарську діяльність один одного.

Господарський договір є найпопулярнішим та найактуальнішим засобом саморегулювання, адже сфера застосування конструкції договору з часом оновлюється та розширюється. Як зазначає О. Беяневич, договір є спільним актом комунікації, засобом комунікації учасників, а тому пропонує наступні універсальні визначення: договір як дво- або багатостороння угода, котра є підставою для виникнення відносин, за якими визнається правовий характер; договір як зобов'язання, тобто абстрактна модель правовідношення, в якому управомоченій особі протистойть конкретний зобов'язаний суб'єкт і де праву однієї особи протистойть обов'язок іншої особи відповідно до її поведінки» [39, с.27].

Законодавство не забороняє укладати непоіменовані договори, а це є доказовим прикладом застосування саморегулювання. І. Діковська вважає, що не врегульовані договорами непоіменованого типу, можуть застосовуватися лише загальні засади цивільного законодавства (аналогія права). Авторка зазначає, що

«договір може бути кваліфікований як непоіменований вид поіменованого типу, то до питань, що не врегульовані самим договором, можуть застосовуватися спеціальні диспозитивні норми типу договору, до якого належить цей договірний вид, а за їх відсутності – загальні положення зобов'язального права» [71, с.240-245]. Проте практичне застосування саморегулювання є більш зручним для кожної із сторін. Упорядкування власних договірних відносин, котре базується на принципі «дозволено усе, що не заборонено» дозволяє контрагентам визначати власні зручні домовленості із застосуванням до них саморегулювання.

Як зазначає О. Гончаренко, «саморегулювання договору» проявляється у допустимості на підставі верховенства права самостійно визначати власне сторонами (учасниками) положення договору», з цією думкою варто погодитися адже свобода дій, свобода права та його верховенство надає договору такого статусу як засіб саморегулювання [62, с.200].

Відповідно, до рішення Конституційного Суду України від 02.11.2004 р. № 15-рп/2004 верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовчу діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, тощо [186]. Варто сказати, що найбільшого розвитку принцип верховенства права, можна досягти в рамках господарського права, покладаючись на принципи свободи договору, свободи підприємницької діяльності, що не заборонена законом, справедливості та добросовісності учасників відносин.

О. Беяневич стосовно природи договору зазначає наступне, «заснований на згоді сторін і зафіксоване у встановленій законом формі зобов'язання між суб'єктам господарювання, організаційно-господарських повноважень, не господарюючими суб'єктами – юридичними особами, змістом такого договору є взаємні права та обов'язки в галузі господарської діяльності [39, с.61-62]. О. Вінник справедливо зауважує, що регулятивна дія господарського договору зумовлюється двома чинниками: а) господарський договір є індивідуальним правовим актом, що забезпечує юридичне оформлення складних і різноманітних господарських зв'язків; б) складність і різноманітність цих зв'язків вимагає

належного пристосування загальних указівок закону до змісту й середовища функціонування певного господарського зв'язку: характеру конкретної господарської операції, економічних інтересів і технічних можливостей сторін, їхнього фінансового становища, перспектив розвитку [53, с. 219].

Насправді стає зрозуміло, що договір є регулятором дії суспільних відносин, адже кожна сторона може самостійно реалізувати своє вільне волевиявлення та свободу дій, котрі будуть базуватись на принципі верховенства права, що є чітким прикладом використання та застосування саморегулювання.

Можна виокремити наступні ознаки договору як регулятора суспільних відносин (за О. Вінник): « спрямованість на забезпечення господарської діяльності учасників договірних відносин; – особливий суб'єктний склад, як правило, даними суб'єктами виступають суб'єкти господарювання, хоча існують винятки; – можливість відступлення від принципу рівності сторін (державні контракти, договори приєднання, договори, що укладаються в межах рамочних контрактів); – тісний зв'язок з плановим процесом, насамперед внутрішньо-фірмовим плануванням учасників господарських відносин, а також державним (щодо суб'єктів, які функціонують на державній формі власності, підприємство монополістів) і комунальним (щодо підприємств та організацій комунальної форми власності); – поєднання в господарському договорі майнових (виготовлення/передання продукції, її оплата тощо) та організаційних елементів (визначення порядку виконання, передання-приймання виконання, підстави дострокового розірвання договору, порядок розгляду спорів між сторонами договору тощо); – обмеження договірної свободи з метою захисту інтересів споживачів та загальногосподарських інтересів, у тому числі щодо захисту економічної конкуренції, національного товаровиробника тощо» [52, с. 277–278].

Як регулятор суспільних відносин господарський договір є самостійним явищем проте має свою систему окремих видів господарських договорів, одним з яких є типовий договір у сфері господарювання. Відповідно до ч. 4 ст. 179 ГК України типові договори затверджуються Кабінетом Міністрів України або у випадках, передбачених законом, іншим органом державної влади [62]. Виходячи

з цього зрозуміло, що типовий договір може мати форму самостійного нормативного акта або виступати як додаток до інших нормативних актів. «Типові договори можуть включати умови, які, по-перше, імперативно встановлюють права та обов'язки сторін (у тому числі відтворюючи відповідні положення закону, на підставі якого вони приймаються), а, по-друге, умови, які підлягають деталізації сторонами або можуть бути визначені в договорі на їх розсуд» [39, с. 185]. Варто зазначити, що учасники відносин можуть визначити для себе зручну модель регулювання власних відносин, держава не встановлює «зразку», «моделі» та не зобов'язує дотримуватись її. Проте добровільно надавши згоду на застосування норм типових договорів, останній стає для сторін обов'язковим. В силу даних обставин типовий договір може виступати засобом саморегулювання.

Договір поставки та купівлі-продажу товарів як засоби саморегулювання реалізують принцип свободи волі та дають змогу сторонам визначити для себе зручні правила поведінки у договірних відносинах. При цьому зазначені договори можуть укладатись як в усній, так і в письмовій формі, що є також проявом саморегулювання учасників відносин.

У договорі купівлі-продажу товарів як засобу саморегулювання реалізується принцип свободи волі, що дає змогу сторонам визначати для себе зручні правила поведінки у договірних відносинах. Свобода договору разом з рівністю учасників, їхнім вільним волевиявленням та іншими принципами належить до загальних засад цивільного та господарського права, закріплених у ст. 3 (ЦК України) та ст. 179 (ГК України). Волевиявлення сторін договору має бути вільним, відповідати їхній внутрішній волі та бажанню, погоджене без тиску, з боку інших учасників або контрагентів [66], [210].

Договір купівлі-продажу упродовж існування суспільства був і залишається фундаментом торговельного обороту. Цей договір є найзручнішим, найефективнішим та надійним засобом виникнення господарських зобов'язань, торгового обслуговування населення, тому саморегулювання має важливу роль у цьому процесі. Основним завданням договору є формування ринкового товарообороту,

Договір купівлі-продажу товарів є різновидом господарського договору, а відтак йому притаманні як загальні риси нормативного саморегулювання, особливості саморегулювання господарського договору, так і конкретні риси саморегулювання, що є визначальними лише для купівлі-продажу товарів.

Наразі для України є важливими положення Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейською спільнотою з атомної енергії та їхніми державами-членами, у яких встановлено перелік цілей, що постали перед Україною і ЄС, зокрема запровадити умови для покращення торговельних відносин, що вестимуть до поступової інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС, завдяки створенню поглибленої та всеохопної зони вільної торгівлі, як це визначено у Розділі IV («Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею»). Правове забезпечення саморегулювання господарської діяльності має базуватися на її положеннях.

Варто погодитись з думкою С. Вавженчука, який зазначає, що «ще з класичного римського права договір купівлі-продажу визначався як договір, за яким одна сторона – *venditor* (продавець) – зобов'язується надати іншій стороні – *emptor* (покупцю) – товар, а покупець зобов'язується сплатити продавцю за цей товар відповідну грошову вартість. У римському праві встановлено, що договір купівлі-продажу є консенсуальним договором (*emptio et venditio*), в якому принцип свобод відігравав одну з найголовніших ролей» [44, с. 73]. У зв'язку з тим, що рецепція римського права торкнулася усієї континентальної Європи, положення, розроблені римськими юристами, стали взірцем для наслідування на багато століть. Елементи договірного саморегулювання, зокрема свобода договору, успадковані ще з часів існування римського права. Принцип свободи договору втілений як на законодавчому, так і на доктринальному рівнях. Конституція України, ЦК та ГК України та інші нормативно-правові акти встановлюють свободу договору та договірних відносин, зокрема в підприємницькій діяльності. Законодавчі положення щодо договору купівлі-продажу визначають загальні засади та принципи, що надають можливість сторонам самостійно врегульовувати відносини у певних, не заборонених нормативними документами межах.

Диспозитивні особливості проявляються у можливості учасників самоврегулюватися, а імперативні характеризуються регламентацією правил поведінки суб'єктів права. Відповідно до ГК України учасники господарських відносин повинні виконувати зобов'язання належним чином, вжити усіх заходів, необхідних для належного виконання зобов'язання, враховуючи інтереси другої сторони та забезпечення загальногосподарського інтерес [66]. Сторони вправі скористатись можливістю на практиці закріпити власну домовленість у змісті договору купівлі-продажу на вільно визначених умовах, у цьому разі подальша дисципліна у виконанні договірному зобов'язання буде чіткішою, зрозумілішою. Відповідно до зазначеного реалістичнішими стануть і характеристики для визначення понять у господарському праві, як-от: належне виконання, неналежне виконання чи невиконання договірному зобов'язання. Тож договір купівлі-продажу виступає засобом саморегулювання в разі, коли визначені державою норми включають «дозвіл» сторонам самоврегулюватися, тобто встановлюють, що вони мають на це право [31, с. 58].

Верховний Суд України в постанові від 28.01.2015 по справі № 6-230цс14 зазначив, що: «...принцип свободи договору відповідно до статей 6, 627 ЦК України є визначальним та полягає у наданні особі права на власний розсуд реалізувати, по-перше: можливість укласти договір (або утриматися від укладення договору); по-друге, можливість визначити зміст договору на власний розсуд, враховуючи при цьому зустрічну волю іншого учасника договору та обмеження щодо окремих положень договору, встановлені законом [143].

Таким чином, сторони не можуть на власний розсуд врегулювати у договорі свої відносини, лише у випадках якщо, існує пряма заборона, встановлена законодавством, або у випадку якщо заборона впливає із змісту акта законодавства. Отже, свобода договору ставить за мету вільне виявлення волі сторін у разі вступу в договірні відносини, тобто сторони мають право погоджувати на свій власний розсуд будь-які умови договору, які не суперечать законодавству

Незважаючи на те, що господарські договори за загальним правилом укладаються відповідно до вимог цивільного законодавства, їх укладання має здійснюватись з урахуванням всіх особливостей, зазначених ГК України, а також іншими нормативно-правовими актами щодо окремих видів договорів. Наразі відсутнє законодавче закріплення поняття «господарський договір». Цей термін можна розглядати усебічно, зважаючи на його роль у забезпеченні господарського правопорядку.

Проаналізувавши основні положення ГК України, можна стверджувати, що дійсно відсутній загальний підхід до розуміння цієї дефініції. З однієї сторони договір розглядається як юридичний факт відповідно до ст. 179, 180 ГК України, на базі якого виникають господарсько-договірні зобов'язання, а з іншої – договір ототожнюється з господарськими зобов'язаннями покладаючись на ст.189 ГК України, істотну роль грає ст.186 ГК України, адже закріплює норму, що договірне оформлення організаційно-господарських зобов'язань може здійснюватися учасниками господарських відносин на основі вільного волевиявлення [66].

Науковиця І. Давидова під господарським договором розуміє «зафіксоване в спеціальному правовому документі на підставі домовленості зобов'язання учасників господарських відносин, котре спрямоване на забезпечення їх господарської діяльності, що ґрунтуються на оптимальному врахуванні інтересів сторін і загальногосподарського інтересу» [67, с.60].

Враховуючи загальні теоретичні положення щодо розуміння договору, господарського договору як засобу саморегулювання та специфіку здійснення господарсько-торговельної діяльності можна дійти таких висновків щодо визначення договору як засобу саморегулювання у господарсько-торговельній діяльності:

1. Договір у ГТД ґрунтується на вільному волевиявленні сторін.

Саморегулювання в цьому аспекті проявляється в створенні, розробці та закріпленні відповідних норм в договорі, а також на базі законодавчої моделі правового регулювання суспільних відносин здійснюються дії для початку, зміни чи розірвання правовідносин. Сторони, формуючи відповідні відносини,

створюють особливий регулятор, котрий відтворює норми законодавства, деталізуючи їх для власних потреб. Ці відносини можуть відповідати законодавчій нормі або, на основі свободи договору, бути вираженими з урахуваннями вимог законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог доброчесності та добропорядності. Науковці зауважують, що «Численні елементи договору сприяють такому узгодженню воľ контрагентів, за якої буде можливим досягти найбільш оптимальної згоди інтересів. В умовах війни актуальними проблемами є зміна умов договору та, у разі неможливості подальшого виконання, його розірвання. При чому зміни умов договору можуть стосуватися будь-яких елементів договору починаючи від ціни, строків, умов поставки (у договорах купівлі-продажу), та завершуючи санкціями та способами врегулювання спорів» [12, с.177].

Принцип свободи договору закріплено законодавцем в ч.1 ст. 627 ЦК України: «Сторони є вільними у виборі контрагента, визначенні умов договору з врахуванням вимог чинних правових актів, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості» [210]. Вільний вибір партнера в договірних відносинах і вільне визначення змісту договору можна розцінювати як прояв саморегуляції .

На думку А. Статівки, «договір у системі агропромислового комплексу в умовах ринкових відносин виконує функції виявлення потреб договірних суб'єктів, а до того ж певною мірою й потреб держави; забезпечення створення основи для планування окремих виробництв на державному, регіональному чи колективному рівні» [193, с.10].

Судова практика показує, що наявність підпису є проявом доброї волі та закріпленим підтвердженням волевиявлення сторін договору. У Постанові колегії суддів другої судової палати КЦС від 22.01.2020 року у справі Постанові від 22.07.2020 № 554/9493/17, де зроблено такий висновок, що «підпис є обов'язковим реквізитом правочину, вчиненого в письмовій формі. Наявність підпису підтверджує наміри та волю й фіксує волевиявлення учасника(-ів) правочину, забезпечує їх ідентифікацію та цілісність документа, в якому втілюється правочин.

Внаслідок цього підписання правочину здійснюється стороною (сторонами) або ж уповноваженими особами» [144].

Відповідно до п.1 ст. 67 ГК України - відносини підприємства з іншими підприємствами, організаціями і громадянами в усіх сферах господарської діяльності здійснюються на основі договорів. Так, якщо дії не суперечать законодавству, підприємства вільні у виборі предмета договору, визначенні зобов'язань та будь-яких інших умов господарсько-торговельних взаємовідносин, що є безпосереднім проявом саморегулювних особливостей самих відносин між контрагентами [66].

Слушно зазначає, О.Мережко, що «зміст принципу свободи зводиться до: 1) свободи суб'єктів на свій розсуд укладати договір; 2) свободи сторін договору визначати його зміст шляхом взаємної згоди; 3) обов'язку сторін при укладенні договору враховувати суспільні та державні інтереси, які виражені, передусім, у нормах публічного права; 4) обов'язковості добросовісного виконання договору» [106, с. 169-170].

Відповідно до ст. 628 ЦК України умови договору поділяються на такі, що віднесені на розсуд сторін і узгоджені ними, і такі, що є обов'язковими згідно з актами цивільного законодавства. Умови, котрі визначені сторонами на власний розсуд, складаються з тих, що є законодавчо неврегульованими, та тих, що визначені законодавцем, проте сторони від них можуть відступити і врегулювати ці відносини на власний розсуд [210].

Законодавець передбачає можливість визначення умов договору купівлі-продажу сторонами на власний розсуд і з урахуванням норм чинного законодавства, європейське контрактне право в свою чергу також передбачає свободу укладення та визначення змісту договору.

Як було зазначено раніше, ГТД опосередковується господарськими договорами. Договір купівлі-продажу можна віднести до засобу саморегуляції на ринку товарів послуг, який є рушійною силою торговельно-економічних відносин.

У договорі купівлі-продажу товарів як засобу саморегулювання, наприклад, дозволяється сторонам визначати для себе зручні правила поведінки у договірних

відносина [31, с.56]. Свобода договору разом з рівністю учасників, їхнім вільним волевиявленням та іншими принципами належить до загальних засад цивільного та господарського права, закріплених у ст. 3 ЦК України та ст. 179 ГК України [66; 210].

У ст. II 1:102 книги II Модельних правил і II Модельних правил DCFR (Draft Common Frame of Reference) 2009 року передбачена можливість визначення умов договору та зазначено, що сторони вільні в укладенні договору або здійсненні іншого юридичного акта й у визначенні його змісту з урахуванням будь-яких застосовних імперативних норм [22, р.134].

Зокрема, положення про свободу договору містяться також у ст. ст. 1:102, 2:101 Принципів європейського договірного права (PECL), під якими розуміється як можливість сторін укласти договір і визначити його зміст відповідно до вимог сумлінності та чесної ділової практики, обов'язкових правил, встановлених документом [27].

DCFR так PECL містять ширший механізм досягнення домовленості при укладенні договору, ніж положення чинного законодавства України, тому опираючись на стандарти європейського законодавства варто гармонізувати певний перелік зазначених вище питань.

Інший приклад - це договір контрактації сільськогосподарської продукції, що провадиться для реалізації сільськогосподарської продукції. Згідно із законодавством виробник зобов'язаний виробити сільськогосподарську продукцію обумовленого виду, категорії, сорту, найменування тощо та передати її заготівельнику (контрактанту) (стаття 713 ЦК України) [210]. Слушно зазначити, що договір контрактації сільськогосподарської продукції можна вважати угодою двох або більше сторін, скотра встановлює, змінює, припиняє права і обов'язки сторін, заснованих на взаємному вільному волевиявленні, свободі вибору або ж на правових приписах.

Відповідно до частини 2 та 3 ст. 273 ГК України, контрактант зобов'язаний прийняти від виробника всю пред'явлену ним продукцію на умовах, передбачених у договорі [66].

Проте продукція, яка швидко псується, придатна для використання у свіжому або переробленому вигляді та стандартну продукцію, яка швидко псується, що здається понад обсяги, контрактант приймає за цінами і на умовах, погоджених сторонами, в цьому аспекті саморегулювання проявляється в демонстрації зручних та комфортних умов, котрі створюють для себе самі сторони.

Також в договорі контрактації можуть зазначатись такі умова як обсяг сільськогосподарської продукції, приймання якої контрактант здійснює безпосередньо у виробника, та продукції, яка доставляється безпосередньо виробником торговельним підприємствам. умови договору визначаються завдяки свободі дій учасників.

2. Форма укладення договору у ГТД залежить від волі сторін.

Саморегулювання властиве формі укладання договорів. Відповідно до сучасного законодавства договір може бути укладений у будь-якій формі, якщо вимоги щодо форми договору не встановлені законом. Сторони мають право самостійно обрати певну форму договору, зокрема письмову, навіть якщо вона не встановлена законом. Т. Схаб-Бучинська, зауважує, що правочини на виконання договору, укладеного у письмовій формі, можуть за домовленістю сторін вчинятись усно, якщо це не суперечить договору або закону [203, с.45]. Проте, варто зазначити, якщо сторони заздалегідь домовилися укласти договір у певній формі, то він вважається укладеним з моменту надання йому такої форми, навіть якщо законом ця форма для цього виду договору не вимагається. Луць А., з цього приводу зазначає, що свобода договору, окрім можливості вибору контрагента та визначення змісту договору, включає також свободу вибору сторонами форми договору [97, с. 11].

Аналогічні положення містяться і у закордонному законодавстві. Наприклад, договірне законодавство Румунії. У статтях 1.169 та 1.178 чинного Цивільного кодексу Румунії передбачено положення про те, що сторони є вільними в формі укладання будь-яких договорів та визначені їх змісту у межах, встановлених законом, громадським порядком та мораллю [9].

Відповідно до статті 1102 Цивільного кодексу Франції «Кожен вільний укладати договори, вибирати свого контрагента і визначати зміст і форму договору в межах, встановлених законом», скільки розширили значення принципу добросовісності у договірному праві», а стаття 1104 того ж акту зазначає, що «договори повинні узгоджуватись, укладатись і виконуватись добросовісно» [8]. Аналізуючи положення Цивільного кодексу Франції, можна дійти висновку, що у французькому праві воля сторін є проявом саморегулювання договору, а волевиявлення у формі договору являється її зовнішнім вираженням [8].

3. Укладення, зміна та припинення договорів у ГТД відбувається за взаємною згодою сторін.

Варто зазначити, що розірвання договору є проявом власної волі сторін здійснити вказану дію. Законодавець підтверджує цей факт, таким чином, договір може бути розірваний:

- за згодою сторін;

А. Святошнюк зазначає, що якщо сторони добровільно, на свій розсуд, укладають договір, то й змінити або розірвати його вони можуть у будь-який момент за взаємною згодою [187, с.243-244]. Відповідно до рішення господарського суду у справі №910/15593/19 від 12.07.2021 зміна або розірвання договору допускається лише за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або законом [183].

- за ініціативою однієї зі сторін та на вимогу третіх осіб відповідно до вимог та положень законодавства.

За загальним правилом, зміна та розірвання господарських договорів в односторонньому порядку не допускаються. Проте підставами для односторонньої зміни або розірвання договору можуть бути встановлені законом або договором. Наприклад, договір оренди може бути розірваний за згодою сторін в односторонньому порядку виключно з підстав, прямо передбачених відповідним законом або договором. Таку правову позицію наведено і у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів об'єднаної палати Касаційного господарського суду від 05.07.2019 у справі № 916/1684/18 [140].

Договір поставки є різновидом договору купівлі-продажу, який можна віднести до засобу саморегулювання на ринку товарів послуг, що є рушійною силою торговельно-економічних відносин.

У договорі поставки як засобу саморегулювання, дозволяється сторонам визначати на власний розсуд зручні для себе правила поведінку договірних відносинах (стаття 265 ГК України). У даному аспекті вступає в силу власне волевиявлення сторін, що виражене в договорі та проявляється в бажанні вступити в договірні відносини (договір поставки). Рішення Господарського суду Миколаївської області № 94896969 від 02.02.2021 року зазначається, що волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі, а сам правочин має вчинятися у формі, встановленій законом. Судове рішення показує, що договір як універсальний правовий регулятор завжди взаємодії з законом [184].

Для підтвердження намірів та волевиявлення учасників, а також за для забезпечення їх ідентифікації невід'ємним елементом (реквізитом) письмової форми договору, є наявність особистого підпису (підпису суб'єктів господарювання, сторін договору поставки). Зауважимо, що саме добровільне та беззаперечне підписання сторонами договору поставки є саморегулювальною особливістю, адже підтверджує намір вступити в договірні відносини (укласти договір).

Свобода договору разом з рівністю учасників, їхнім вільним волевиявленням та іншими принципами належить до загальних засад цивільного та господарського права, закріплених у ст. 3 ЦК України та ст. 179 ГК України [66], [210].

Договір поставки у всіх відношення базується на цих принципах та дозволяє сторонам узгоджувати, встановлювати, реалізовувати та визначати в рамках договору власні зобов'язання. Огляд судової практики Верховного Суду щодо забезпечення виконання зобов'язань від 10.07.2020 року (далі-Огляд) дозволив виокремити підстави для застосування штрафної санкції у вигляді пені за порушення строків виконання зобов'язань, якщо сторони непогодили такого виду санкції у договорі. Відповідно до Огляду зобов'язання зі сплати пені має

визначатися згідно з укладеним сторонами договором, інакше буде порушуватися принцип свободи договору, оскільки сторони мають право і не встановлювати жодних санкцій за порушення строків розрахунку [116].

Отже, якщо сторони самостійно не передбачили умовами договору можливість сплати пені за порушення строків виконання зобов'язань та не визначали її розміру, то немає підстав для стягнення пені у розмірі, не погодженому в договірному порядку та прямо не встановленому законом.

Договір є універсальним механізмом приватного права, тому що надає його учасникам велику свободу дій і можливість самим виступати своєрідними «законодавцями» для себе, проте у визначених правом межах.

У статті 611 ЦК України зазначено, що у разі порушення зобов'язання настають правові наслідки, встановлені договором або законом [210].

Як зазначено у пункті 1-у статті 230 ГК України штрафними санкціями визнаються господарські санкції у вигляді грошової суми (неустойка, штраф, пеня), яку учасник господарських відносин зобов'язаний сплатити у разі порушення ним правил здійснення господарської діяльності, невиконання або неналежного виконання господарського зобов'язання. Отже законодавець встановлює певні межі, за якими сторони можуть діяти [66].

Прикладом зазначеного вище може слугувати постанова від 17.09.2020 року № 922/3548/19 Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду, в якій від ТОВ «Торговий будинок Новаагро» на користь ТОВ «Агрома» було стягнуто за порушення строку за договором поставки була стягнута неустойка у розмірі 97 500,00 грн [139].

Також, непорушуючи закріплених меж договору сторони можуть зазначити в договорі поставки одночасне стягнення пені та штрафу (як форм неустойки), що має узгоджуватись зі свободою договору передбаченою законодавством, що як зазначалось раніше, є саморегульвною особливістю кожного договору (Постанова Верховного Суду від 01.06.2021 у справі № 910/12876/19) [136].

4. Договору у ГТД як засобу саморегулювання властиві певні обмеження.

У постанові Верховного Суду України в складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду по справі № 559/1605/18 зроблено висновок щодо застосування ст. 627 ЦК України та зазначено, що «свобода договору має декілька складових [138]. Зокрема, свобода укладання договору: у виборі контрагента, виді договору, визначенні умов договору, формі договору. За реалізації принципу свободи договору варто враховувати вимоги ЦК України, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, розумності та справедливості. Тобто законодавець, закріплюючи принцип свободи договору, встановив і його обмеження. Причому останні є одночасно й межами саморегулювання. Вони передбачені в абз. 2 ч. 3 ст. 6 ЦК України, згідно з якою сторони не можуть відступати від положень актів цивільного законодавства» [210].

Обмеженням саморегулювання договору може бути, наприклад, особливий суб'єктний склад або можливість обмеження договірної свободи з метою захисту публічних інтересів. Також, до обмежень саморегулювання договору можна віднести специфічні вимоги законодавства, які стосуються того чи іншого різновиду господарського договору (договір про закупівлю).

Отже, кожному з різновидів договорів у ГТД властивий власний набір обмежень у саморегулюванні. Проаналізована судова практика показує, що, з однієї сторони, договір є певною конструкцією приватного права, що надає його сторонам якнайширшу свободу дій та можливості самим виступати своєрідними «законодавцями» для себе (справа № 94896969), а з іншої - кожен прописаний крок сторін має виконуватися у визначених межах (справа № 922/3548/19, справа № 922/3548/19). Отже, саморегулювання договорів у ГТД обмежується імперативними нормами, що встановлені законодавством.

Типовий договір укладений між з однієї сторони малим (середнім) суб'єктом господарювання та саморегулювальною організацією (асоціацією) з іншої зможуть здійснити представництво та захист їх інтересів в різних сферах економічної діяльності.

Ж. Завальна розглядає меморандум як одну із форм договірного регулювання відносин. Беручи до уваги діючі на сьогоднішній день «меморандуми» [120], можна

значати, що вони укладені на добровільній основі та закріплюють вільне волевиявлення сторін, які приймають участь у цих відносинах. Слід зазначити, що меморандум не має імперативного характеру, а тому є однією із форм договірної регулювання відносин.

Науковиця виділяє наступні ознаки, що знаходять своє відображення в меморандумі: - наявність ініціативи сторін; - внутрішнє переконання щодо необхідності встановлення та підтримання відносин; - встановлення сторонами програми поведінки направленої на досягнення результату визначеного сторонами.

Судова практика виявила наявність імперативних приписів у меморандумі. У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 06.11.2020 у справі № 175/884/17-ц зазначено, що після аналізу положень матеріального закону та умов Меморандуму про співпрацю (меморандум між Товариством з обмеженою відповідальністю (далі - ТОВ) «Еліт-Фарм», ТОВ «Еліт 2005», ТОВ «Кортес», ТОВ «Екосвіт Ойл», ПП «Євро Плюс», ТОВ «Еліксір», ТОВ «Новація») дає підстави для висновку, що Меморандум є договором про спільну діяльність та дозволяє тлумачити його як договором, а сам Меморандум про співпрацю визнати правочином. Сторони судової справи вимагали, аби термін «Меморандум» тлумачили як «договір», оскільки за своїм змістом та подальшими діями сторін Меморандум дійсно є договором, на підставі якого сторони набувають, змінюють та припиняють власні права та обов'язки, обумовлені цим Меморандумом [141].

На прикладі України та більшості розвинутих країн меморандуми як засоби саморегулювання допоможуть відстоювати інтереси сільськогосподарських товаровиробників.

Основна функція меморандумів полягає у співпраці, взаємній дії та лобюванні інтересів підписантів-виробників, виробників з органами влади та торгівлі, тощо. Прикладом таких організацій є потужні професійні асоціації у різних галузях сільськогосподарського виробництва (Американська асоціація виробників сої, Американська пшенична асоціація, Британська Асоціація свинарів та ін.). Аналогічні функції задекларовані вітчизняними асоціаціями у сфері

виробництва асоціації «М'ясна галузь України», щодо безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, «Асоціацією фруктово-овочевих, квітковорослинних імпортерів, виробників тощо [120].

Меморандуми у приватній сфері, які врегульовують питання ГТД, слід відрізняти від меморандумів у сфері міжнародних публічних відносин. Для прикладу, для підсилення двосторонніх торгових відносин, підтверджуючи важливість міцних двосторонніх відносин співпраці було підписано Меморандум про взаєморозуміння між урядом Канади та урядом Сполучених Штатів Америки щодо торгівлі сонячною продукцією. Уряд Канади та Уряд Сполучених Штатів Америки («Сполучені Штати») [153].

Існують приклади підписання меморандумів між міжнародними організаціями та окремими країнами та (або) їх державними органами. Візьмемо до уваги меморандум «Про взаєморозуміння щодо стратегічного та глобального партнерства між: Республікою Туніс, Європейським Союзом» (далі-ЄС), представленим Європейською Комісією, Основною його метою є покращення власних відносин шляхом зміцнення економічного та торговельного партнерства, а також підтримки прийнятих економічних реформ, Тунісом, необхідних для відновлення макроекономічної рівноваги. Обидві сторони висловили намір розробити текст меморандуму, зокрема: посилити зміцнення економічного та торговельного співробітництва з метою розвитку торгівлі товарами та послугами, створення сприятливого та привабливого ділового клімату, а також сприяння інвестиціям та сталому розвитку; визначення можливостей для державних інвестицій, державно-приватного партнерства та приватних проєктів, зокрема в рамках Європейського фонду сталого розвитку, у сферах конкурентоспроможності та розвитку приватного сектору; погодити питання міграції, вирішити питання продовження співпраці для вирішення проблем, пов'язаних зі збільшенням нелегальної міграції в Тунісі та ЄС; виокремити коло нормативних актів, необхідних для того, щоб Туніс міг експортувати відновлювану енергію та інші продукти до ЄС, тощо. Текст меморандуму виражає власне бажання на глобальне партнерство між сторонами та їх взаємні зусилля у співробітництві [157].

Вивчення кращих моделей закордонних держав у контексті визначення елементів саморегулювання договору слугуватиме матеріалом для проведення компаративістських досліджень та актуалізації правового регулювання в Україні. На сьогодні практика регулювання держав ЄС характеризується пошуком балансу між державним регулюванням і саморегулюванням, адже ці поняття є апіорі взаємокорисними та мабуть переплітатись залежно від сфери їхнього застосування, а також мети, меж регулювання та форм. З огляду на це нормативне договірне саморегулювання має бути ефективно збалансованим, оскільки саморегулювання спрямоване не тільки на задоволення приватних інтересів суб'єктів, а в господарських відносинах і на реалізацію соціальної функції держави.

2.2. Звичай торгівлі як засіб саморегулювання господарсько-торговельної діяльності

Серед засобів саморегулювання господарсько-торговельної діяльності важливе місце посідає звичай ділового обороту (торгівлі), що пов'язано перш за все з процесами активної кодифікації правил здійснення комерційних операцій.

Звичай визначається не лише як норма поведінки, що сформувалася внаслідок тривалого застосування, але й як механізм саморегулювання. Правовий звичай впливає на створення норм, регулювання внутрішніх процесів підприємств і взаємодію між учасниками ринку.

Отже, можемо розглянути детальніше звичай як засіб саморегулювання, але в рамках господарсько-торговельної діяльності.

Під правовим звичаєм розуміють правило поведінки, яке передбачає усталений порядок дій, склалося в результаті тривалої практики здійснення й юридичне значення якого є офіційно визнаним .

Останнім часом можемо розгледіти зростання інтересу серед науковців до теми визначення звичаю як особливої форми права та його застосування у праві. М. Бедрій свою чергу визначає звичай як «правило суспільної поведінки , що стає загальноприйнятим, тобто усталеним, за загальною згодою (в тому числі

мовчазною) більшості учасників відносин». Автор зазначає, що «звичаєва норма не встановлюється конкретним суб'єктом, а усталюється, тобто виникає із легальної практики, що базується на закономірностях розвитку суспільних відносин. Від усталеності звичай черпає також свою юридичну силу, адже правозастосовний суб'єкт (передусім суд) повинен визначити в конкретному випадку, чи певне правило поведінки реально існує в певній сфері чи місцевості» [38, с. 21].

За оцінкою О.Чорномаз «сучасне українське законодавство визнає роль правових звичаїв у регулюванні різних галузей права, таких як цивільне, сімейне, господарське, міжнародне публічне і приватне, адміністративне. Ці правові звичаї можуть бути різними за характером і віднесені до таких категорій, як місцеві, національної меншини, звичаї ділового обороту, міжнародні торгові звичаї, звичаї торгівельного мореплавства, банківські звичаї, звичаї війни. Вони також поділяються за територією дії на внутрішньодержавні та міжнародні, і можуть бути зафіксовані у відповідних документах (законах, кодексах, постановах вищих судових інстанцій) або не зафіксовані письмово, відомі як «правові аксіоми» [213, с.45].

А. Мінченко зазначає, що правовий звичай завжди супроводжує розвиток та формування правової системи. В багатьох випадках він становить основу для формування остаточної форми правової системи після тривалого її розвитку. Виявлення правових звичаїв, практик ділового обігу та торговельних звичаїв на міжнародному рівні, навіть при появі інших засобів вираження правил поведінки, не втрачає своєї важливості з часом [111, с 124].

Однак міжнародний звичай стосується суб'єктів міжнародного публічного права, а тому не відноситься до засобів саморегулювання у ГТД. У цьому аспекті слід зауважити, що кожна держава визначає «правила гри» як для національних резидентів, так і для іноземних суб'єктів господарської діяльності, тому вони, кожен на своєму рівні, залучаються до реалізації державної політики і дотримання обов'язків держави у міжнародних відносинах. Лібералізації торгівлі, вільний рух капіталів та послуг між країнами часто призводять до того, що економічно розвинені держави починають диктувати свої умови менш розвиненим, тому на

рівні СОТ і передбачено низку запобіжників таким ситуаціям шляхом заборон дискримінації у торгівлі. Водночас держави прагнуть також захистити свої ринки від дешевих іноземних товарів, а методами пропонованими СОТ часто це не можна зробити, тому і залучаються приватні гравці – асоціації, фактично саморегульовані організації, які на недержавному рівні можуть встановлювати певні запобіжники для поставки дешевих іноземних товарів. Особливо такі нюанси актуальні у господарсько-торговельній діяльності. Україна має великий потенціал для покращення розвитку міжнародної торгівлі саме завдяки діяльності саморегульованих організацій, які є представниками відповідного бізнес-середовища.

О. Дашковська у своїй роботі пояснює, що завдяки безпосередньому сприйняттю певного зразка норм поведінки суб'єктом, який зайнятий у даній сфері діяльності відбувається трансляція нормативного повідомлення, яке закладено в звичайній поведінці. Зазвичай суб'єкт права дізнається про існування звичаєвого нормативу не через офіційний документ, а через взаємодію з людьми, які вже дотримуються цього звичаю, або спостерігаючи за практикою правозастосування. Авторка зазначає, що при відсутності будь-яких формальних обмежень, механізм недержавного правового регулювання може ефективно впорядковувати нові суспільні відносини, які тільки розвиваються або не знаходять належного закріплення в законодавстві [68, с.39].

Для здійснення ГТД важливе значення відіграють звичаї, пов'язані з діловим оборотом та узвичаєння. Перші сформувалися та широко застосовуються у підприємницькій (господарській) сфері, іншими словами, це торгові звичаї в їх класичному розумінні. Ці звичаї за певних умов стають юридично обов'язковими для регулювання відповідних відносин (за умови наявності умов, визначених статтею 7 ЦК України). Крім того, суди враховують їх при тлумаченні умов договорів (згідно зі статтею 630 ЦК України). Законодавець очевидно передбачав, що з розвитком професійного (підприємницького) обороту та за засадами свободи договору, роль торгових звичаїв буде зростати [210].

Звичай ділового обороту (торгівлі) є найстарішим та вже усталеним правилом поведінки, для застосування якого, також потрібна згода сторін. Одна із давніших

законодавчих пам'яток - Закони Хаммурапі (приблизно 1780–1750 роки до н.е.), а також Закони Ману (приблизно II ст. до н.е. – II ст. н.е.). Доказують, що формування приватного права як цілісного системного нормативного утворення, відбувалось у I ст. н.е.. Відповідно до цього можна стверджувати, що саме з цього часу відповідні правові засоби саморегулювання набули правового характеру в сучасному розумінні та стали звичаями. «Звичай ділового обороту (торгівлі) – усталений засіб саморегулювання господарської діяльності, що виступає формою уніфікації правил міжнародної торгівлі». [61, с. 51].

Звичаї ділового обороту можуть використовуватися як додаткові правила і моделі поведінки, які сприяють вирішенню питань, пов'язаних з господарськими відносинами.

В. Озель зазначає, що на принципах саморегулювання суспільних відносин ґрунтується сьогодні визнання звичаю джерелом права. Авторка слушно зауважує, що такий принцип набуває чинності тільки у разі відсутності відповідної норми матеріального або процесуального права, закріпленої відповідним нормативно-правовим актом [117, с. 202-203]. В. Васильєв наводить такі ознаки правового звичаю, як невстановленість законом; усталеність у певній сфері цивільних відносин, проте автор розглядає звичай як засіб саморегулювання майнових цивільних відносин [48, с. 82-86].

З точки зору саморегуляції, звичай ділового обороту (*lex mercatoria*) має важливу ознаку, таку як автономність, адже процес розроблення, прийняття, та кодифікації здійснюється вільною спільнотою, суспільством котре здійснює та упорядковує міжнародну торгівлю. Суб'єкти комерційних відносин мають можливість обрати та застосувати норму саморегулювання у вигляді *lex mercatoria*. При використанні даної норми права саморегулятивні норми з потенційно необов'язкових та м'яких стають обов'язковими та жорсткими для сторін, які їх обрали.

О. Гончаренко виділяє наступні характеристики усталеності звичаю ділового обороту (торгівлі) як засобу саморегулювання господарської діяльності (розглядаємо відповідно до схожих ознак з ГТД):

- вираженість звичаю є наслідком постійної практичної діяльності суб'єктів саморегулювання у певних галузях економіки;

- формування звичаю може застосовуватися вже іншими суб'єктами саморегулювання господарської діяльності як уніфікована стала система норм для більшості суб'єктів саморегулювання цієї галузі [47, с.51].

Варто зазначити, що звичай (діловий, торговий) є прикладом використання «м'якого» права та не є обов'язковим для всіх суб'єктів господарювання. Звичай супроводжується примусом зі сторони держави та може набувати характеру «твердого» права за угодою між учасниками конкретних правових відносин. В цьому випадку уніфікованість, усталеність, автономність звичаю сприяють розповсюдженню та використанню його суб'єктами саморегулювання, та навідміну від господарського договору, звичай ділового обороту (торгівлі) є розповсюдженим на невизначену кількість суб'єктів.

Історично правовий звичай є першим джерелом права, і він представляє собою норму поведінки, що виникла через довгочасне та повторне застосування, отримала офіційне визнання та підтримку державою шляхом введення обов'язкових норм.

ГК України не включає спеціальну статтю, присвячену звичаю, хоча в окремих статтях визнається роль звичаю як джерела регулювання господарських відносин. Наприклад, відповідно до пункту 4 статті 265 ГК України, для визначення умов договорів поставки сторони. мають право використовувати відомі міжнародні звичаї, рекомендації, правила міжнародних органів та організацій [66]. Згідно з пунктом 3 статті 344 ГК України, міжнародні розрахунки регулюються, включаючи банківські звичаї, такі як Уніфіковані правила по інкасо (редакція 1978 року, публікація МТП № 322) та Уніфіковані правила та звичаї для документарних акредитивів (редакція 1993 року, публікація МТП № 500). Ці правила і звичаї включають в себе систематизовані міжнародні практики [66].

Вчені зазначають, що торговельна діяльність завжди передбачає утворення певних правил, які не підлягають державному регулюванню, на це особливо впливає звичаєве право, а також розвиток самоорганізації та саморегулювання.

«Торговельна діяльність є одним із найпоширеніших видів економічної діяльності в Україні. Зокрема й зараз – в умовах воєнного стану в нашій країні торгівля залишається пріоритетною сферою економіки. Все більшого значення набувають гарантії реального і повного забезпечення прав та обов'язків суб'єктів господарювання» [94, с. 40].

Саморегулювання тісно переплітається з недержавним регулюванням, оскільки різні групи суб'єктів постійно розробляють власні норми поведінки. Явище саморегулювання відоме суспільству вже протягом тривалого періоду. У цьому контексті мається на увазі «приватні» об'єднання, тобто організації, які відрізняються від державних.

Фокус на практичному використанні та врахування інтересів учасників відносин перетворюють недержавні правила в один з найефективніших інструментів впливу на складні суспільні відносини.

У випадках, коли законодавчі органи не можуть вчасно реагувати на зміни в суспільстві, неофіційні норми час від часу стають єдиними правилами, що врегульовують суспільні відносини. Таким чином, вони стають основним джерелом впливу на складні відносини і виконують функцію основного правового регулювання. Не дарма, вчені зазначають, що першим регулятором міжнародних комерційних відносин був звичай, ще за кілька століть до появи національних правових систем [61, с.47-50].

Звичаї ділового обороту можуть використовуватися як додаткові правила і моделі поведінки, які сприяють вирішенню питань, пов'язаних з господарськими відносинами.

Наприклад, Асоціація українських підприємств целюлозно-паперової галузі «УкрПапір» є некомерційною безприбутковою організацією, що заснована на добровільному членстві виробничих, комерційних та наукових підприємств і організацій. Відповідно до пункту 4.1. Статуту організації, членами Асоціації можуть бути українські та іноземні юридичні особи - целюлозно-паперові комбінати, паперові та картонні фабрики, підприємства-переробники паперу і картону, спеціалізовані машинобудівні і монтажні підприємства, організації і

підприємства, що займаються заготівлею сировинних ресурсів та оптово-роздрібною торгівлею целюлозно-паперовою продукцією, тощо, що мають відношення до целюлозно-паперової промисловості, які розділяють мету та завдання Асоціації та визнають положення її установчих документів. Правила чесної торгівлі організації закріплюють звичай (звичай ділового обороту) як одне із найважливіших джерел торговельного права на українському ринку картонно-паперової продукції, що запроваджуються з метою сприяння встановленню і розвитку торгових та інших чесних звичаїв у конкуренції при здійсненні підприємницької діяльності в цьому сегменті споживчого ринку України. Порухення та недотримання принципів чесної торгівлі є порушенням звичаїв ділового обороту та тягне за собою відповідальність відповідно до законодавства України, зокрема щодо відшкодування матеріальної та моральної шкоди, яка була завдана [195].

Виходячи з окремих положень ГК України можна зрозуміти, що суб'єкти підприємницької діяльності можуть здійснювати свою діяльність відповідно до усталених моделей поведінки, які стали загальноприйнятими. Це означає, що деякі звичаї ділового обороту можуть бути враховані і використані у господарських практиках, навіть якщо вони не прямо закріплені в законодавстві.

С. Панченко зазначає, що звичай ділового обороту використовується лише тоді, коли існують певні недоліки і прогалини у договорах і нормативних актах, і вона використовується для їх усунення. Цей підхід служить інструментом саморегулювання у конкретних галузях і використовується лише за умови досягнення згоди між сторонами щодо його застосування [126, с.29].

О. Дашковська визначає, що «в умовах, коли державні джерела права через властиву їм інертність не встигають адекватно реагувати на зміни, що відбуваються в суспільстві, недержавні правила стають іноді єдиним регулятором суспільних відносин. Тим самим, вони є первинним джерелом впливу на складні відносини і виконують функцію їх первинного правового регулювання. Не випадково звичай був по суті першим регулятором міжнародних комерційних відносин за кілька століть до появи національних правових систем». Авторка зазначає, що державний

механізм не може повністю забезпечити належне регулювання приватноправових відносин. В умовах, постійних змін механізми державного регулювання суспільних відносин не можуть забезпечити регулювання, яке б відповідало сучасним потребам їх учасників [68, с.41].

Дійсно, державне регулювання є недосконалим, тому все частіше застосовується механізм більш гнучкого регулювання. Саморегулювання є тим самим способом, що реалізує автономність, приватність суб'єктів господарювання, яка виявляється у можливості створення та виконання власне визначених правил поведінки. Це можливість для збалансування публічних та приватних інтересів за допомогою відкритого діалогу (шляхом створення саморегулювних організацій) між державою, суб'єктами господарювання та споживачами товарів і послуг.

У той же час, динаміка звичаю, виражена в можливості вносити корисні зміни в існуючі звичаєві правила або в кодифікації нових звичаїв, що відбувається через діяльність, включаючи саморегулюючі організації, повинна забезпечити ефективність, доцільність і своєчасність правового регулювання господарської діяльності [61, с.48-53].

О. Беяневич розглядає звичаї ділового обороту як засіб заповнення договірних і нормативних прогалів [39 с. 225]. З даною думкою варто погодитись, оскільки звичай є засобом для оперативного регулювання, який можуть застосувати суб'єкти правовідносин для захисту своїх прав та інтересів.

Зокрема, саморегулювання включає в себе використання механізму «м'якого» права. Фактично, «м'яке» право - це арсенал інструментів, які використовуються при саморегулюванні господарської діяльності. Наприклад, суб'єкти господарювання можуть розробляти стандарти, етичні кодекси поведінки, систему норм або ж кодифікувати ділові звичаї тощо. «М'яке» право не є обов'язковим для всіх суб'єктів господарювання і не супроводжується примусом зі сторони держави, проте воно може набувати характеру «твердого» права за угодою між учасниками конкретних правових відносин. Важливо пам'ятати, що «м'яке» право не обмежується лише суб'єктами приватноправових або економічних відносин.

І. Єфремова та І. Ломакіна зазначають, що «принципи Європейського договірнього права виходять із практики, сформованої на основі систематичного застосування звичаїв та традицій ділового обігу, а також враховують потреби, які визначаються у ході економічних відносин. У цьому контексті важливо зазначити, що принцип свободи укладання договорів нерозривно пов'язаний із принципами добросовісності та чесності. Після цього враховуються обмеження, встановлені імперативними нормами Європейських принципів договірнього права» [75, с.62].

Але важливо зазначити, що дослідники вказують, що коли сторони угоди вказали міжнародний торговий звичай як основне право, це не означає, що вони вибрали конкретне матеріальне право певної держави. Ці звичаї можуть бути включені в текст угоди або застосовуватися як додаток до умов угоди і використовуватися разом з національним правом країни, яке буде визначено судом на підставі відповідних колізійних правил у випадку, якщо сторони не обрали конкретне право.

Також слід зазначити, що на рівні конкретних відносин між контрагентами великого значення набуває узвичаєння. О. Гончаренко визначає, що «створення та забезпечення усталеної практики правил поведінки між конкретними суб'єктами господарювання відносять по поняття «узвичаєння», тому «узвичаєння» є окремим засобом саморегулювання господарської діяльності, дослідження якого буде доцільно провести в інших комплексних наукових розвідках, присвячених безпосередньо цьому явищу» [61, с.49].

Сьогодні роль торговельних звичаїв визначається тим, як окремі аспекти звичаєвого права впроваджуються в правові системи держав, які відзначають ці аспекти завдяки систематичному і стійкому їх застосуванню учасниками торговельних відносин протягом тривалого періоду часу.

Отже, звичай торгівлі займає провідне місце серед засобів саморегулювання ГТД та є усталеним правилом поведінки для зацікавлених суб'єктів саморегулювання, а його застосування є добровільним. Як висновок, можна сформулювати наступні ознаки звичаю як засобу саморегулювання ГТД:

1. Стандартизована поведінка. Звичаї в господарсько-торговельній діяльності допомагають суб'єктам господарювання встановлювати загальноприйняті стандарти і правила для своєї галузі. Це сприяє уніфікації процесів та полегшує взаємодію між учасниками ринку.

2. Етична складова. Звичаї (звичаї ділового обороту) включені в етичні кодекси поведінки та є регулятором правил торгівлі, які сприяють підтримці моральних та етичних стандартів у сфері бізнесу. Вони допомагають уникнути аморальної або неправомірної діяльності для бізнесу.

3. Самостійність. Звичаї - це самостійна система засобів саморегулювання, відповідно до якої суб'єкти господарювання відповідають за свої дії перед іншими учасниками ринку та суспільством в цілому. Це зміцнює відповідальність бізнесу перед громадянським суспільством.

4. Надійність. Звичаї сприяють підвищенню довіри споживачів і партнерів до бізнесу. Коли суб'єкти господарювання дотримуються загальноприйнятих звичаїв і стандартів, це сприяє позитивному сприйняттю їхньої діяльності.

2.3. Етичний кодекс як засіб саморегулювання господарсько-торговельної діяльності

Дослідження питання саморегулювання господарсько-торговельної діяльності буде не повним без вивчення особливої природи етичного кодексу як засобу саморегулювання. Етичні кодекси, правила поведінки варто віднести до інструментів нормативного саморегулювання. Етичний кодекс є певним саморегульним засобом комунікації між представниками, учасниками ринку та органами державної влади, споживачами товарів та послуг.

Моральні та етичні засади почали існувати з появою людства, з часом прогресували та трансформувалися, а вже сьогодні - це спроектовані ціннісно-нормативні положення, котрі актуалізували відносин у суспільстві та у самому підприємницькому середовищі. Стрімкий розвиток нормативності, котрий

розпочався наприкінці ХХ ст. та пов'язаний із процесами закріплення критеріїв моральної оцінки, вже сьогодні набуває характеру особливої етичної кодифікації.

Акти поведінки СРО, етичні кодекси, статути, кодекси практик, тощо. Ці засоби виникли в останню чергу, адже для їх для використання необхідні специфічні умови, в основному високий рівень організованості та розвитку суспільства і ринкових відносин. Однак до засобів саморегулювання також можна віднести табу, через його нормативність, адже даний засіб сприймався та дотримувався певною групою осіб в сформованому історично періоді часу.

Для створення та діяльності юридичної особи її учасники (засновники) розробляють установчі документи, які викладаються письмово і підписуються всіма учасниками (засновниками), якщо законом не встановлено інший порядок затвердження (абз. 1 ч. 1 ст. 87 ЦК України) [210]. Відповідно до ч. 1 ст. 57 ГК України установчими документами суб'єкта господарювання є рішення про його створення або засновницький договір, а у випадках, передбачених законом, – статут (положення) суб'єкта господарювання [66].

Як зазначає, Г. Смолин, що під установчими документами слід розуміти документи, які фіксують волевиявлення на створення юридичної особи, її правовий статус як юридичної особи, мету, для досягнення якої вона створюється, права та обов'язки засновників та членів організації, умови її припинення, склад та компетенцію органів юридичної особи, взаємовідносини із третіми особами [192, с. 192]. Асоціації, кооперативні об'єднання та фермерські господарства передбачаються такі установчі документи як статут і засновницький договір. Статут є актом, котрий виникає внаслідок правочину, змістом якого є засновницьке волевиявлення [55, с. 89].

О. Гончаренко зауважує, що статут як засіб саморегулювання виступає для внутрішньогосподарської діяльності корпорації, в якому визначені принципові аспекти діяльності. Авторка вірно підкреслює, що саме на основі статуту розробляються інші корпоративні акти [65, с. 38]. Власне кажучи, як статут, так і засновницький договір містять певні елементи договору як засобу саморегулювання.

Проте правова природа статуту полягає в упорядкуванні домовленостей засновників (учасників), юридичної особи, іншими словами регулюються відносини усередині організації на основі певних принципів щодо ведення господарської діяльності. Варто зазначити, що в деяких європейських країнах статут має силу договору, котрий об'єднує всіх засновників учасників. Наприклад, судова практика в ЄС показала, що статут повинен розглядатись як договір між учасниками товариства й самим товариством, а також між самими учасниками [6].

У статті 14 британського Акту про компанії 1985 зазначено, що зареєстровані меморандум і статут компанії зв'язують компанію і її учасників так само, якби вони були підписані й завірені печаткою відповідно кожним учасником окремо і містили підписаний кожним учасником договір за печаткою про дотримання всіх умов меморандуму і статуту [7]. Отже, правова природа й особливості статуту як договору, що існує між компанією і її учасниками аналізувалася англійськими судами.

На думку Т. Аболіної, «наявна диференціація та спеціалізація етичних норм і цінностей часто реалізується за допомогою розробки і використання різних нормативних документів. Цей процес неоднаково виявляється у різних сферах професійної діяльності та на даний момент багато в чому має спонтанний характер» [29, с. 78].

Незважаючи на відсутність державного регулювання та законодавчого підґрунтя (визначеності), але виходячи із мети, завдань та функцій організацій, можна стверджувати про фактичну діяльність таких СРО, наприклад громадських об'єднань підприємців певної галузі, добровільно створених організацій, залежно від виду діяльності, форми здійснення господарсько-торговельної діяльності тощо.

Можна навести організації, в етичних кодексах поведінки, статутах яких зазначено, що їх діяльність ґрунтується на засадах саморегулювання, рівноправності, вільного волевиявлення і спільності інтересів своїх членів. Зокрема, «Українська асоціація прямого продажу», Українська Асоціація Рітейлерів, Українська Асоціація Аграрного Експорту (УААЕ), Асоціація

«Український клуб аграрного бізнесу», Українська Асоціація виробників тютюнових виробів «Укртютюн» та ін.

На офіційному сайті та у Статуті «Української асоціації прямого продажу» (далі-УАПП) зазначено, що асоціація є недержавним, добровільним, неприбутковим об'єднанням провідних компаній, що здійснюють діяльність у галузі прямого продажу товарів та послуг в Україні [202], [123].

До засобу саморегулювання цієї асоціації можна віднести: Кодекс професійної етики УАПП, який є правилом етичної поведінки, стандартом етичного ведення бізнесу, етичного обслуговування клієнтів, а також захисту прав споживачів у сфері прямого продажу [70].

За дотриманням професійної етики стежить адміністратор Кодексу, котрий вживає усіх належних заходів для дотримання положень кодексу етики, а у випадку скарг щодо порушення Кодексу Адміністратор Кодексу вирішує такі ситуації. Усі компанії-члени УАПП погоджуються поважати рішення Адміністратора Кодексу. Проте, як зазначено в пункті 1.6. Статуту УАПП, «Кодекс не є законом, а виконання зобов'язань, які передбачені цим Кодексом, може вимагати дотримання норм етики на рівні, що перевищує вимоги чинного законодавства» [86].

Отже, правила та акти поведінки СРО є обов'язковим елементом діяльності організації, без створення системи внутрішнього нормативного забезпечення організація не може бути визнана саморегулювальною. Правила СРО можуть як прийматися для регулювання певної галузі діяльності інвестиційної, господарської, господарсько-торговельної, тощо.

Кодекс поведінки польської компанії «Ессіті» (з англ. Essity) описує очікувану поведінку керівництва від співробітників, працівників та ділових партнерів. У Статуті компанії закріплено, що у випадку виявлення порушень етичних норм варто повідомити (дозволено анонімно) керівництву, юридичному відділу чи відділу кадрів або представнику профспілки. Дисциплінарна відповідальність може виникнути у разі якщо повідомлена проблема не є справжньою, а є вигаданою (дискримінація щодо особи, або особиста помста) що може призвести до судового позову за дисциплінарне провадження) [74].

Також до засобів саморегулювання вчені відносять: засоби саморегулювання, що застосовуються в односторонньому порядку, наприклад, окремі види цінних паперів, акти, що вчиняються в процесі їх емісії та фіксуються у визначеній формі [47, с. 145].

Сфера моральних та етичних правил поведінки, які включаються до так званих кодексів, є різноманітною за своєю природою та залежить від виду господарсько-торговельної діяльності, сфери застосовування, ринку, тощо.

Відповідно до пункту 15 статті 1 Закону України «Про захист прав споживачів» від 10.06.2023 року № 3153-IX (набирає чинності через один рік після його опублікування, але не раніше дня припинення чи скасування воєнного стану, введеного Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» за виключенням деяких положень Закону) (далі-Закон № 3153-IX), кодексом поведінки є угода або набір правил, що визначають поведінку суб'єктів господарювання, які беруть на себе зобов'язання діяти відповідно до цього кодексу в одній або декількох сферах господарської чи професійної діяльності, та встановлюються суб'єктом господарювання або об'єднанням суб'єктів господарювання [166].

Закріплення поняття кодексу поведінки у законодавстві означає, що збільшився рівень зацікавленості законодавця в застосуванні саме «етичних», «моральних», «добросовісних» надбань у різних сферах діяльності, що є важливим чинником розвитку суспільства. Формальним закріпленням «етичних міркувань» та саморегульованості у ГТД є саме етичний кодекс.

Проте виникає питання, етичний кодекс – це «правила гри» або інструкція з правилами поведінки для торговців? Як ненашкодити споживачу? Як діяти правильно та дотримуватись кодексу? Як розвивати ГТД у напрямі євроінтеграційних цінностей та не забути про власну самоідентифікацію? Отже, важливим завданням етичних кодексів у сфері ГТД є формування загальних вподобань на основі розуміння логіки моральних міркувань, добросовісності та інших етичних критеріїв.

Кодекс поведінки є доказом наявності професійної сумлінності продавця. Професійною сумлінністю є рівень професійності та старанності суб'єкта господарювання, який відповідає очікуванням споживача та добросесній комерційній практиці та/або загальним принципам добросесності у сфері діяльності суб'єкта господарювання (пункт 26-й статті 1-ї Закону № 3153-IX [166]). Якщо діяльність суб'єкта господарювання є добросесною, добропорядною та забезпечується у межах власного кодексу поведінки, то створюється атмосфера довіри споживача до підприємця.

Наприклад, Етичний кодекс світового лідера з продажу фарб, покриттів і спеціалізованих матеріалів-компанії PPG підкреслює їх зобов'язання вести бізнес правильно, відповідно до законодавства, розкриває внутрішню політику компанії. Кодекс поширюється на співробітників, посадових осіб та директорів, але також компанія сподівається, що споживачі та клієнти будуть розділяти та дотримуватися їх етичних та моральних принципів [57].

«Глобальний кодекс етики PPG» є високим стандартом добросесності в основі якого лежить успіх професійної поведінки, що дозволяє компанії довіряти людям у всіх аспектах. До Етичних стандартів PPG включено такі питання: дотримання чинного законодавства, а саме антимонопольного та конкурентного; заборонена поведінка, котра може нашкодити споживачу; корупція в бізнес-операціях є недопустимою; компанія дотримується міжнародних договорів щодо протидії хабарництву; PPG також дотримується правил ведення зовнішньої торгівлі, а саме щодо: імпорту, експорту, вторинного експорту та ймовірного експорту, тощо [57].

На відміну від PPG, котрий не містить закріплених етичних та моральних правил поведінки для споживачів, Кодекс професійної етики Української Асоціації Прямого Продажу закріплює норми як для споживачів так і для дистриб'юторів чи представників компанії прямого продажу. В основу Кодексу закладені положення, котрі мають задовольнити потреби споживачів та захистити їх інтереси, сприяти чесній конкуренції в рамках вільного підприємництва, а також з метою створення у громадськості позитивного ставлення до способів продажу якісної продукції на

справедливих умовах безпосередньо кінцевому споживачу. До основних правил Кодексу включені такі питання: виконання зобов'язань, які передбачені цим документом, може вимагати дотримання норм етики на рівні, що перевищує вимоги чинного законодавства, проте Кодекс не являється законом, продавці не повинні вдаватися до методів продажу, що вводять в оману, є нечесними чи оманливими; Асоціація окремо несе відповідальність за додержання цього Кодексу, а в разі порушення його умов вживатимуть всіх можливих зусиль для вирішення розбіжностей, що виникли у відносинах із споживачем. Однак аналіз положень Кодексу показав, що у ньому відсутні норми, які стосуються протидії хабарництву та корупції, тощо [86].

Прикладом, відмінним від попереднього за змістом та формою викладених положень, може бути Кодекс поведінки Electrolux — компанії котра є світовим лідером із виробництва та продажу побутової техніки, професійного обладнання та запчастин. В основу діяльності компанії покладено непохитне дотримання принципів етичної поведінки та поваги до прав людини, саме людини, а не споживача, клієнта або ж покупця. Етичний підхід в цьому аспекті є життєво важливим для успіху бізнесу. Закони та нормативні акти регулюють діяльність компанії, положення Кодексу не суперечать нормам місцевого законодавства. Дійсно цікавим та змістовно важливим є положення про те, що сама діяльність компанії має підпорядковуватися вимогам Кодексу та іншій політиці та директивам керівництва. Якщо співробітник компанії в залежності від фактів та обставин порушує умови Кодексу, то до нього будуть застосовані заходи дисциплінарного впливу, наприклад звільнення. До основних правил Кодексу включені такі питання: забезпечення належних умов праці та дотримання трудових прав є однією із найважливіших складових політики компанії; права працівників, працівників постачальників ділових партнерів мають дотримуватися; здоров'я та безпека співробітників є найважливішим пріоритетом; свобода об'єднань і право ведення колективних переговорів з різними організаціями; заборона дискримінації; чесна конкуренція та дії компанії мають повністю відповідати вимогам

антимонопольного законодавства; Electrolux дотримується правил міжнародної торгівлі та не допускає корупцію та хабарництво у будь-яких проявах, тощо [85].

Нормативне саморегулювання, котре проявляється у закріплених етичних кодексах поведінки має своє практичне закріплення майже у всіх країнах ЄС. Установи, підприємства, організації різноманітні за своїм професійним спрямуванням та напрямком діяльності, мають одну спільну ознаку, котра їх об'єднує - закріплені етичні правила поведінки.

Джордж Рейнольдс визначає такі переваги етичних кодексів:

- застосування етичних норм, приписів, цінностей та ідеалів слугують орієнтиром для прийняття розумних рішень;

- дотримання кодексів етики нагадує роботодавцям, клієнтам, споживачам та громаді про важливість етичної відповідальності та обов'язків, коли вони піддаються спокусі порушити основні його норми;

- кодекси етики зміцнюють довіру та повагу з боку широкої громадськості, адже довіра будується завдяки справедливій, професійній та етичній взаємній поведінці;

- етичні кодекси є оціночним орієнтиром і їх можна використовувати для самооцінки своєї поведінки на роботі [23].

Етичні кодекси у різних країнах є визначально важливою частиною професійних організацій. Організація Australian Computer Society (ACS) не є винятком і, на додаток до власного кодексу, схвалила «Кодекс етики та професійної практики розробки програмного забезпечення» (АСМ), в основу якого поклали той факт, що аби зробити програмну інженерію корисною та шанованою професією розробники програмного забезпечення повинні дотримуватися наступного Кодексу етики та професійної практики [1].

Варто зазначити, що кодекси мотивують та надихають членів асоціації поводитися етично та добропорядно та створюють стимул для подальшого формування етичної поведінки. Кодекси етики можуть навіть слугувати вказівкою членам організації у вирішенні ситуацій, з якими вони стикаються під час роботи, протягом життя та пояснювати, що є прийнятним і неприйнятним.

Порушення умов етичних кодексу може нести за собою заходи дисциплінарного стягнення для членів організації та установи, наприклад, звільнення з роботи, пониження на посаді, тощо.

Розвиток етичних кодексів поведінки у всіх країнах відбувається нерівномірно. Нормативна саморегуляція у сфері господарсько-торговельної діяльності може бути досить розвинутою в одних країнах, у інших бути фрагментарною або ж узагалі відсутньою. Роздрібна, оптова торгівля в Україні є найбільш затребуваними серед споживачів товарів та послуг. Проте жодних обов'язкових або ж етичних стандартів та кодексів у цій сфері законодавством не передбачено. З метою посилення дієвості цього засобу саморегулювання ГТД доцільно доповнити ст. 263 ГК України ч. 5 такого змісту: «Суб'єкти господарювання мають розробити власні етичні стандарти та здійснювати свою господарсько-торговельну діяльність на їх основі». Крім того, враховуючи зазначено, варто доповнити статтю 4 Проекту Закону України «Про внутрішню торгівлю» наступним положенням: «правовідносини у сфері внутрішньої торгівлі регулюються Конституцією України, Господарським кодексом України, Цивільним кодексом України, цим Законом, іншими актами законодавства та етичними кодексами».

«Наявність етичного кодексу важливіша, ніж його зміст», виявили Adams J., Tashchian A. , та Shore T. у своєму дослідженні та зазначили, що компанії, котрі мають дотримуватися норм етичного кодексу поведінки не змогли пригадати навіть його особливості, закріплені норми та мали дуже різні уявлення про етичний клімат і поведінку цілком. Дослідження показало, що наявність чи відсутність кодексу набуває символічного значення і слугує сигналом працівникам щодо того, чи стурбована організація етикою чи ні. Якщо кодексу немає, то роботодавці не надто піклуються про етичність у своїй діяльності та покладаються на самостійність та свободу у волевиявленні працівників [2, р.205-208].

Наукові дослідження іноземних науковців сходяться у думці, що кодекси етики чи кодекси етичної поведінки є механізмом саморегулювання організацій, тобто заходом, який добровільно вживається установою чи групою організацій і

яким керують, принаймні частково, вони самі. Правду кажучи, етичні кодекси не єдині інструменти з такими характеристиками – існують різні типи цих інструментів, які, хоча і відрізняються один від одного з точки зору їхніх безпосередніх цілей, однак варто наголосити, що це добровільні заходи, а не вимога закону.

Наприклад, найбільша кількість етичних кодексів у Каталонії проявляється у сфері надання послуг з обслуговування людей з інвалідністю, приблизно 40%. Це можна пояснити тим, що на заході важливе місце займає шанобливе ставлення до особи, якій послуга саме надається, це є основоположним фактором. Також деякі кодекси існують в наступному секторі: організації, присвячені розвитку співпраці (18%), установи, які займаються іншими видами діяльності, пов'язані із соціальною сферою (20%), установи з екологічно їх сфери. Серед різних механізмів саморегулювання, кодекси етики та поведінки є одними із найпоширенішим варіантів, які стосуються Каталонії, дуже мало організацій з власним кодексом етики були знайдені з огляду на велику кількість існуючих установ [24].

Деякі вчені разом із терміном «етичний кодекс» також застосовують поняття «кодекс практики», проте дані дефініції мають суттєві відмінні особливості. Кодекси етики та кодекси практики часто плутають та використовуються як синоніми, посилаючись на їх спільну передбачувану мету, адже обидва формулюють стандарти поведінки, на котрих базується діяльність організацій. Це спровокувало початок масштабного дослідження у всьому світі, зокрема більшість досліджень зосереджено на американських кодексах, але протягом останніх двох десятиліть можна спостерігати постійне збільшення літератури про кодекси в інших країнах.

Наприклад, американський словник громадянського суспільства надає визначення обом поняттям та вказує, що під етичним кодексом розуміється виклад принципів, встановлених організацією та використовуваних для впливу на професійну поведінку її персоналу та членів. Такий кодекс етики, як правило, розробляється професійною організацією або торговельною асоціацією, контролюється цією організацією та забезпечується нею, особливо в тих сферах,

для яких незначне державне регулювання або взагалі воно відсутнє. Загалом, члени повинні дотримуватися цих правил і положень, щоб підтримувати добру репутацію в організації [4, р.57-58].

Поняття кодексу практики словник тлумачить як угоду між членами професійної асоціації, головної групи або однієї організації, за якою вони погоджуються діяти певним чином. Такі кодекси, розробляються для професій, які не регулюються державною установою [4, р.58].

З цих тлумачень випливає, що кодекс поведінки є практичним документом закріплених етичних стандартів, котрі регулюють відносини з усередині організації, а кодекс практики — це технічний документ, що встановлює стандарти для представників професії.

Низка вчених з Крістіанського коледжу (Осло, Норвегія), університету Декіна (Джелонг, Австралія) та Віндзорського університету (Віндзор, Канада) здійснили ряд досліджень в галузі етичних кодексів. Вчені дослідили та порівняли етичну ефективність кодексів на різних організаціях в Австралії, Канаді та Швеції та виявили їх вплив на працюючих співробітників. Компаніям, що працюють у приватному секторі були надіслані анкети, які являли собою запитання, на які мали відповісти працівники, а роботодавцям потрібно було лише надіслати копію етичних кодексів поведінки, для порівняння та аналізу основних його норм.

У Канаді, у більшості анкетованих підприємств відсутній діючий етичний кодекс, в свою чергу працівники канадських підприємств з діючими кодексами, не розуміють його основну суть [26].

Аналіз відповідних положень та діяльності у Швеції показав, що працівники дотримуються етичних принципів поведінки та мають етичні кодекси, також сама організація проводить постійні етичні аудити, використовує кодекс як посібник зі стратегічного планування та створює комфортне етичне середовище для забезпечення навчання персоналу.

У Австралії заходів для підтримки норм моралі та етики на підприємствах виявилось недостатньо. Вирішення цієї проблеми вчені бачили у такому: було запропоновано створити на базі діючих організацій комітети з етики та навчання

етики персоналу, адже з теоретичної точки зору, не можна просто очікувати, що працівники будуть етичними на рівні очікувань організації. Такий комітет може створити етичне середовище, в якому працівники можуть брати безпосередню участь, обговорювати та здобувати освіту з питань етики в ситуаціях, з якими вони можуть зіткнутися під час роботи в організації [26, р. 262-266].

За допомогою такого емпіричного методу як анкетування, було проведено власне дослідження ефективності застосування суб`єктами господарювання етичних кодексів саме в оптовій та роздрібній торгівлі.

Аналіз відповідей на перше запитання анкети показав, що більшість опитаних - це такі суб`єктами господарювання як мале підприємництво (34 %) та мікропідприємництво підприємництво (26 %), але участь приймали також представники середнього (20 %) та великого підприємництва (22 %), загальна кількість складає – 50 заповнених анкет [32].

Дослідження відповідей на друге запитання анкети дало змогу дійти до такого висновку, що у 49% опитаних підприємств розроблений Етичний кодекс поведінки та етичні принципи, а працівники у своїй роботі покладаються на норми моралі та етики, закріплені у ньому, проте дослідження показало, що майже у 45% учасників, кодексу просто не існує і в стані розробки він не перебуває, приблизно у 3% опитаних кодекс перебуває на стадії опрацювання та вдосконалення, всі інші обрали такий варіант, що кодекс є, але норми, які в ньому закріплені для анкетованих - невідомі [32].

За допомогою відповідей на третє запитання, можна підсумувати, що основною метою Етичних кодексів поведінки є забезпечення моральних стандартів поведінки, за допомогою яких працівники повинні діяти (приблизно 65%), мотивувати членів організації поводитися етично та добропорядно (майже 30%), а також слугувати вказівкою членам організації та надавати пояснення, що є етично прийнятним і неприйнятним (31%) та створювати стимул для подальшого формування етичної поведінки (приблизно 24%) [32].

Доцільність створення Етичних кодексів у сфері господарсько-торговельної діяльності, розглядалась у четвертому запитанні, аналіз показав, що 56% вважає

що це є потрібним та доречним, проте на рівні усїєї сфери, 22% вважають, що лише на рівні окремого підприємства, близько 20% зазначили, що для окремих видів таких як оптова, роздрїбна торгївля, е-торгївля і 6% обрали варіант, що це не є доцїльним [32].

Цїкавими та несподїваними виявилися відповідї анкетованих на п'яте запитання. Приблизно 43% учасників зауважили, що варто внести зміни до законодавства та передбачити наслідки порушення прописаних у кодексі норм етичної поведїнки, що дозволить застосовувати дисциплїнарну відповідальність у виглядї попередження, штрафу, або за істотне порушення - звільняти з посади. Для інших обрати відповідь на це запитання було досить важко, адже законодавством України не передбачений такий порядок (приблизно 54%) [32].

Дослідження вчених з вчених з Крїстіанського коледжу, університету Декїна, та Вїндзорського університету показало, що роботодавцї у Швецїї створюють комфортне етичне середовище для забезпечення навчання працюючого персоналу [26]. Відповідї на шосте запитання містили наступне, що майже 70% вважають за потрібне взяти до уваги досвід шведів та підїмати рівень етичної обїзнаностї працівникам, 21% опитаних зупинилося на варіантї проведення етичних аудитів, використання кодексу як посїбника зі стратегїчного планування та навчання персоналу, але близько 12% вважає, що ідея підїмати рівень етичної обїзнаностї працівникам є непотрїбною та не принесе результату.

Беручи до уваги початок збройної агресїї на територїю України з 2014 р. та повномаштабне вторгнення з 24.02.2022 росїйської федерацїї, доречним є питання зміни Етичних кодексів на підприємствах та їх пристосування до умов правового режиму воєнного стану на територїї держави. Дослідження відповідей на сьоме запитання показало, що після лютневої збройної агресїї на практицї застосовуються інші стандарти, нїж до вїйни (надання допомоги, тощо), але істотних змін у змістї кодексів (майже 60% опитаних суб'єктів господарювання) не відбулося.

Відповідь на останнє запитання сформувала такі висновки, що близько 70 % суб'єктів господарювання вважають за потрібне створити саморегульївну

організацію у певному виді торгівельної діяльності та розробити Етичні кодекси. Таке бачення обґрунтовується покращенням процесу виробництва товарів, надання послуг, збільшенням довіри споживача та клієнтів, покупців та продавців, роботодавців та працівників [32].

Слід акцентувати увагу на тому, що на сьогоднішній день важливою складовою торгівельно-економічної діяльності є етичність ведення бізнесу. Тому, доречним є розгляд застосування санкцій, які впливають із порушення етичних (моральних) засад ведення бізнесу, котрі можуть нанести шкоду суб'єкту господарювання та його діловий практиці. Дослідження показало, що Етичні кодекси потрібні, адже мають безпосередній вплив на: забезпечення моральних стандартів поведінки для осіб; практикування добросовісної та добропорядної поведінки для всіх членів організації; визначення етично прийнятних і неприйнятних засад; створення стимулу для подальшого формування етичної поведінки; формування ділової репутації як головного показника конкурентоспроможності організації.

Як показав аналіз Етичних кодексів іноземних держав, деякі з них чітко закріпили дисциплінарну відповідальність (штраф, звільнення з посади, тощо) за порушення та (або) недотримання умов кодексів В Україні відсутня норма, що закріплює обов'язковість ведення та дотримання норм Етичних кодексів поведінки суб'єктів господарювання, що призводить до зловживання загальних норм етичності, добропорядності та доброчесності. Також відсутнє правове забезпечення питання накладення санкцій на суб'єктів господарювання за порушення умов даних кодексів, таким чином використовувати європейську практику в нашій країні буде складно.

Проте користуючись принципом - «дозволено те, що не заборонено» представники бізнесу можуть прописувати та передбачати настання відповідальності для своїх працівників, контрагентів, тощо. Наприклад, попередньо визначили, що типовий договір є засобом саморегулювання, його норми та положення є попередньо погодженими та добровільно закріпленими самими учасниками. У типовому договорі сторони можуть закріпити наступний

принцип: «незастосування, зловживання або відмова від підтримки стандартів поведінки, що закріплені в Етичному кодексі нашого підприємства, призведе до таких наслідків: призупинення членства на період від 3 до 6 місяців, припинення членства, відмова від використання бренду підприємства (для малих та середніх підприємств), погана ділова репутація.

2.4. Добра практика як засіб саморегулювання господарсько-торговельної діяльності

У процесі саморегулювання ГТД для того аби захистити інтереси суб'єктів саморегулювання можуть застосовуватись добра практика, що є засобом саморегулювання.

Суб'єкти господарювання можуть провадити добровільну практику, котра удосконалює та покращує наявну господарсько-торговельну діяльність. Наприклад, це певні процедури, котрі стосуються підвищення якості продукції, надання послуг.

До процедурних засобів саморегулювання можна віднести: добровільну сертифікацію, добровільну оцінку діяльності, добру практику (добру сільськогосподарську практику), тощо [62, с.74].

Суб'єкти господарювання, застосовуючи «добру практику», можуть зіткнутися не тільки з позитивними, але й з негативними наслідками. Звісно, з одного боку, «добра практика» дозволяє покращити процес виробництва товарів, надання послуг, збільшити довіру споживача та клієнтів, проте з іншого - можливе зловживання «доброю практикою» як засобом у конкурентній боротьбі, при чому не тільки суб'єктами господарювання, а й державами.

Виділяють «добру виробничу практику» (з англ. good manufacturing practice, або Current CGMP (далі (GMP, CGMP)), або практику, яка часто використовується у сільському господарстві, переробній, харчовій, фармацевтичній промисловості, стосується організації та здійснення процесів на окремих виробництвах та «належну, добру лабораторну практику (з англ. good laboratory practice (GLP)),

котра стосується організації, процесу та умов, за яких лабораторні дослідження плануються, виконуються, контролюються, записуються та звітуються, дані GLP призначені для підвищення якості та достовірності даних тестів [20].

Наприклад, у Сполучених Штатах при Міністерстві охорони здоров'я та соціальних служб діє Агенство з контролю якості харчових продуктів та лікарських засобів (з англ. *FDA- Food and Drug Administration*), основною метою якого є забезпечення контролю над здійсненням GMP та провадженні виробничих практик. Агенство здійснює контроль над широким спектром галузей, наприклад торгівля, продукти харчування, медичне обладнання та ліки, що відпускаються за рецептом. FDA проводить перевірки, щоб оцінити, чи відповідає компанія-виробник правилам cGMP, чи ні. Якщо будуть знайдені серйозні порушення, виявлені під час перевірки, FDA відкликає всю продукцію, що стало великою проблемою для виробників як з точки зору прибутку, так і з точки зору господарської діяльності.

У лікарській та фармацевтичній промисловості, у США, GMP є частиною системи забезпечення якості та гарантує, що продукти мають вироблятися та контролюватися відповідно до належної практики якості, які відповідають їх призначенню [25].

Дотримання GMP контролюється FDA США на підставі законодавчих положень розділу 501(B) Закону про харчові продукти, ліки та косметику 1938 року. У документі використовується фраза «поточна належна виробнича практика» (GMP), тобто «добра практика», що містить певні вказівки. GMP вимагає, щоб виробничий процес був повністю визначений перед початком і були забезпечені всі необхідні засоби праці та виробництва, персонал повинен бути належним чином навчений, приміщення та обладнання має відповідати нормам, мають бути доступними відповідні засоби зберігання та транспортування, також до компонентів належної виробничої практики відносять вимоги до приміщень, установок, обладнання для фармацевтичних продуктів, опис вимог до установок та обладнання для різних лікарських форм, тощо [12].

Визначають мінімальні вимоги до виробників, наприклад, щоб товари були якісні та становили ризиків для життя та здоров'я споживача.

Власник повинен мати дозвіл на виробництво ліків та виробляти засоби таким чином, щоб гарантувати, що вони придатні для використання за призначенням та відповідають вимогам реєстраційного посвідчення та не піддають пацієнтів ризику через недостатню безпеку, якість або ефективність.

Належна виробнича практика та процедури контролю якості, закріплені в обов'язках Секретаря по справам здоров'я та послуг (з англ. *Secretary of Health and Human Services*), (далі - Секретар). Секретар піклується про розподіл лікарських препаратів, може призупинити розповсюдження затверджених лікарських засобів, виключає ліки із такого списку, якщо визначить, що така поведінка може вплинути на безпеку ефективність такого препарату, а також слідкує за дотриманням і запобігає істотним порушенням належної виробничої практики або належної лабораторної практики по відношенню до виробництва та розповсюдження одного або більше препаратів [12, р. 42].

У тому числі, в Україні діє Настанова «Лікарські засоби. Належна виробнича практика СТ-Н МОЗУ 42-4.0:2016», котра відповідає «The Rules Governing Medicinal Products in the European Union. Volume 4. EU Guidelines to Good Manufacturing Practice Medicinal Products for Human and Veterinary Use» «Правила, що регулюють лікарські засоби в Європейському Союз».

Звісно, настанова відрізняється від американської. Вона стосується виробництва лікарських препаратів в Україні, їх продажу на внутрішньому ринку, експорту, а також лікарських засобів, що імпортуються в Україну. Дана Настанова діє відповідно до наказу Міністерства охорони здоров'я України від 2016-07-29 № 798, та є придатно. для сертифікації дистриб'юторів на добровільній основі. Проте, важливо розрізняти «добру, належну практики», котра створюється суб'єктами господарювання та є засобом саморегулювання від «доброї, належної практики», котра визначається та забезпечується державними органами, міністерствами [113].

При чому остання може застосовуватися суб'єктами господарювання як на добровільних, так і обов'язкових засадах. Суб'єкти господарювання, саморегулівні організації (далі – СРО) можуть розробляти та провадити власну добру практику, яка є додатковою до вимог, що визначені у законодавстві або у рекомендаціях

міжнародних організацій, накладати певні обмеження щодо власної діяльності, розробляти етичні кодекси, приватні стандарти тощо. У певних випадках законодавець може зобов'язати усіх суб'єктів господарювання конкретної галузі або виду господарської діяльності дотримуватися стандартів, кодексів усталеної практики чи їх окремих положень.

Стандартизація є одним інструментів регулювання господарсько-торговельної діяльності. Деякі вчені вважають, що стандартизація є засобом регулюючого впливу держави та може урівноважити публічні та приватні інтереси, що дозволить суб'єктам господарювання зосередитися на підвищенні економічних показників [69, с.75].

Міжнародна організація стандартизації запропонувала Основні міжнародні стандарти, котрі регламентують соціальну відповідальність підприємств (стандарт ISO-26000 «Керівництво з соціальної відповідальності»).

Стандарт ISO-26000 є міжнародним стандартом та надає інструкції щодо основних принципів соціальної відповідальності, шляхів впровадження соціально відповідальної поведінки до стратегій, систем, практик та процесів організації.

Залежно від виду діяльності та визначених пріоритетів розвитку компанія формує свої принципи корпоративної соціальної відповідальності, що базуються на загальновизнаних поняттях. До основних принципів КСВ, якими керуються компанії можна віднести: виробництво лише якісної продукції та послуг, ефективне ведення бізнесу, дотримання міжнародних угод та використання рекомендацій міжнародних стандартів, врахування загальноприйнятих етичних норм в діловій практиці, участь у організації проведення партнерських програм, соціальних та благодійних проектів, тощо.

У країнах Європейського Союзу найбільш важливим торгівельним стандартом сертифікації в харчовій галузі є IFS (з англ. International featured standards). Розробниками стандарту стали групи провідних компаній у сфері роздрібної торгівлі в Німеччині та Франції, котрі заснували єдиний базовий стандарт проведення перевірок систем управління безпеки харчової продукції та якості процесів і продуктів виробників харчових продуктів [18].

Англійський стандарт харчової галузі BRC (англ. British Retail Consortium) є стандартом Британського Консорціуму Роздрібною торгівлі, котрий було розроблено для постачальників фірмової харчової продукції та який практично застосовувався і у інших галузях харчової промисловості, наприклад підприємствами ресторанного господарства та виробниками сировини. Починаючи з 1998 року стандарт є незамінним для всіх організацій галузі, а міжнародні підприємства в свою чергу вимагають його постійного застосування [7].

Серія стандартів GlobalGAP є найбільш актуальною системою сертифікації безпечності продукції та є результатом партнерства між сільгоспвиробниками й торговими організаціями. Ця система має широке галузеве застосування, а контрольні пункти стандарту покривають виробництво практично всіх видів сільгосппродукції.

Як було зазначено, до процедурних засобів саморегулювання можна віднести добровільну сертифікацію. Ідентифікація небезпек та оцінювання ризиків для гігієни працівників є однією із обов'язкових вимог GLOBAL G.A.P.

Основною метою дотримання гігієнічних вимог, зауважує О. Кононовський та Ю. Слива є те, що має бути забезпечене дотримання належних практик для зниження пов'язаних з гігієною ризиків для продукції, а також розуміння всіма співробітниками вимог і компетентне виконання ними своїх обов'язків [87, с. 22].

Ще задовго до заснування GLOBAL G.A.P., котра була розроблена лише у 2007 р., діяла система Європейської робочої групи з питань роздрібною торгівлі продуктовими товарами (англ. Euro-Retailer Produce Working Group, EurepGAP).

Основною метою EurepGAP було відстеження технології вирощування сировини та її переробка, що в подальшому б вплинуло на якість та безпеку продукту. В основну стандарту було покладено концепцію «належної сільськогосподарської практики» (з англ. GAP — Good Agricultural Practice), що означає створення належних виробничих умов, які виключають можливість накопичення у продукції шкідливих хімічних речовин. Проте споживачі EurepGAP були незадоволені існуючими системами оцінювання продукції саме за критеріями безпечності, що призвело до заснування GLOBAL G.A.P.

Окрім належної сільськогосподарської практики до стандарту GlobalGAP була застосована концепція HACCP (з англ. Hazard Analysis and Critical Control Point), що передбачала аналіз небезпечних ризиків та критичних контрольних точок та мала великих успіх серед виробників харчових продуктів та переробників сільгосппродукції [191, с. 26].

В Україні, досить давно виникла потреба у розробці документа, котрий визначав би певні вимоги до сільськогосподарської діяльності. Дана вимога знайшла своє закріплення у пункті 14 Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року, адже було заплановано розробити проект Національного кодексу сталого агрогосподарювання, котрий би забезпечив впровадження базових агроекологічних вимог і стандартів та контроль за їх дотриманням як умови надання товаровиробникам бюджетної підтримки [161].

Наступним кроком була розробка концепції Національного кодексу сталого управління сільським господарством українськими фахівцями з Інституту економіки та прогнозування. Було запропоновано прийняти єдиний Кодекс з подальшим внесенням змін до інших нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сферах використання та охорони водних ресурсів, ґрунтів, рослин тощо.

Запровадження Кодексу сільськогосподарських практик є обов'язковим, адже відповідно до Угоди про асоціацію Україна взяла на себе зобов'язання імплементувати положення Директиви Ради про захист вод від забруднення, спричиненого нітратами із сільськогосподарських джерел № 91/676/ЄЕС від 12.12.1991 року (далі – Директива для цього підрозділу), а саме: розробити кодекс або кодекси належної сільськогосподарської практики для застосування фермерами на добровільній основі, а також при необхідності розробити програму, включаючи надання підготовки та інформації фермерам, для сприяння застосування кодексу (кодексів) належної сільськогосподарської практики, тощо [218].

Відповідно до статті 4 Директиви Кодекс належної сільськогосподарської практики застосовується добровільно та спрямований на забезпечення загального

рівня охорони вод від забруднення викликаними нітратами з сільськогосподарського джерела [218].

Вже у 2020 р. для активізації впровадження в Україні Директиви було розроблено план дій та прийнято рішення доопрацювати такі документи як: методика визначення зон, вразливих до нітратних сполук та кодекс (-ів) кращих сільськогосподарських практик [95, с.64].

Аграрне законодавства має відповідати вимогам цієї Директиви, розроблення кодексів кращих практик ведення сільськогосподарських робіт та програм сприяння впровадженню кодексів спочатку було покладено на Міністерство аграрної політики та продовольства України.

На офіційному сайті центру екологічних ініціатив громадської організації «Екодія», розміщено проект Кодексу сільськогосподарської практики. У Кодексі пропонуються положення щодо кращих практик ведення сільського господарства, що можуть стати корисними для фермерів та сільськогосподарських дорадчих служб аби підвищити ефективність як для довкілля та людей, запобігаючи забрудненню зовнішнього середовища [84].

Кодекс містить: Вступ, Визначення та Оцінку впливу Нітратної Директиви (Директиви) на сільське господарство. Цей Кодекс може застосовуватися як інструмент для зменшення негативного впливу сільського господарства на довкілля, що впроваджує екологічні практики для кожного фермера, правила щодо забезпечення родючості ґрунтів та застосування окремих агрохімікатів. У ньому також визначені природні сільськогосподарські зони в Україні, виокремлені параметри крутизни схилів і правильність здійснення сільськогосподарської діяльності на схилах, тощо [84].

Отже, за допомогою кодексів належної сільськогосподарської практики можна знизити нітратне забруднення, проте захист від забруднення нітратами має впроваджуватися сільгоспвиробниками на добровільній основі при державному сприянні, включаючи навчання і надання інформації.

У цьому аспекті, варто погодитися з думкою, О. Шпикуляки, що ринок повинен регулюватися державою, яка, як найбільш впливовий інститут, повинна

виступати активним учасником ринкових відносин, а також протекціоністом і арбітром. У таких умовах механізм регулювання може бути дієвим і ефективним лише за умови оптимального поєднання державних та ринкових інституцій й інститутів, автор також зазначає, що для «вітчизняної аграрної дійсності базовими завданнями є формування дієвих ринкових інститутів державного регулювання і саморегулювання ринку» [215, с.54].

«Добра практика» у ГТД з одного боку, дозволяє покращити процес виробництва товарів, надання послуг, збільшити довіру споживача та клієнтів, проте з іншого - може використовуватися як метод зловживання перевагами у конкурентній боротьбі. Головною особливістю доброї практики є удосконалення та покращення вже наявної господарсько-торговельної діяльності, що включає вимоги до етичності продукції, яка виготовляється.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

1. Договірне саморегулювання має бути ефективно збалансованим, оскільки воно спрямоване не тільки на задоволення приватних інтересів суб'єктів, а в господарських відносинах і на реалізацію соціальної функції держави. Сторони господарського договору, вступаючи в договірні відносини, за власним бажанням покладають на себе зобов'язання та відповідальність перед контрагентами та третіми особами не тільки за результат, а й за весь процес виконання договору. Процес укладення господарського договору, за певних умов, виступає можливістю для сторін впливати на господарську діяльність один одного.

Договір у господарсько-торговельній ґрунтується на вільному волевиявленні сторін; форма укладення договору у ГТД залежить від волі сторін; укладення, зміна та припинення договорів у ГТД відбувається за взаємною згодою сторін; договору у ГТД як засобу саморегулювання властиві певні обмеження. Договір купівлі-продажу упродовж існування суспільства був і залишається фундаментом торговельного обороту. Цей договір є найзручнішим, найефективнішим та надійним засобом виникнення господарських зобов'язань, торгового

обслуговування населення, тому саморегулювання грає важливу роль у цьому процесі.

Договір купівлі-продажу є різновидом господарського договору, а відтак йому притаманні як загальні риси нормативного саморегулювання, особливості саморегулювання господарського договору, так і конкретні риси саморегулювання, що є визначальними лише для купівлі-продажу товарів.

2. Звичай торгівлі (ділового обороту) як саморегулювний засіб є системою історично сформованих, усталених та поширених норм, які не мають юридично обов'язкового характеру, не забезпечуються державним примусом та застосовуються добровільно, опираючись на принцип автономності, адже процес розроблення, прийняття, та, у певних випадках, його кодифікація здійснюється професійною спільнотою, яка упорядковує міжнародну торгівлю. Суб'єкти комерційних відносин мають можливість обрати та застосувати норм у вигляді *lex mercatoria*. При використанні цих норм з потенційно необов'язкових та м'яких вони стають обов'язковими та жорсткими для сторін, які їх обрали.

3. Кодекси етики є прикладом позитивного саморегулювання, засобом нормативного забезпечення, що здійснюється на основі узагальнення власної діяльності з дотримання етичних засад, заснованих на принципах добросовісності та чесному веденні справ. Етичні кодекси забезпечують моральні засади поведінки, за допомогою яких суб'єкти господарювання зможуть самостійно контролювати власну поведінку та використовувати можливість на власний розсуд приймати рішення, не виходячи із закріплених законодавцем (роботодавцем) рамок.

Проведене дослідження (анкетування) близько 50-ти суб'єктів господарювання щодо застосування етичних кодексів на підприємствах показало, що варто внести зміни до законодавства та передбачити наслідки порушення прописаних у кодексі норм етичної поведінки.

4. Головною особливістю доброї практики є удосконалення та покращення вже наявної господарсько-торговельної діяльності, що включає вимоги до етичності продукції, яка виготовляється.

Суб`єкти господарювання, застосовуючи «добру практику», можуть зіткнутися не тільки з позитивними, але й з негативними наслідками. З одного боку, «добра практика» дозволяє покращити процес виробництва товарів, надання послуг, збільшити довіру споживача та клієнтів, проте з іншого - можливе зловживання «доброю практикою» як засобом у конкурентній боротьбі, при чому не тільки суб`єктами господарювання, а й державами.

РОЗДІЛ 3

ОКРЕМІ ЗАСОБИ САМОРЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКО- ТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Саморегулівні організації господарсько-торговельної діяльності

Саморегулівні організації (далі – СРО), інакше кажучи організації, котрі об'єднують суб'єктів господарювання професійної ГТД, відіграють важливу роль у процесі її регулювання, доказуючи можливість зменшити навантаження на органи державної влади. Механізм саморегулювання в Україні не виконує свого головного завдання, а саме малі та середні підприємства не відчують себе захищеними в порівнянні з великими, котрі мають потужний вплив та потенціал. Малі та середні підприємства прагнуть до об'єднань, а саморегулівні організації зможуть здійснити представництво та захист їх інтересів в різних сферах економічної діяльності.

Вірно сказано, що завданням саморегулювальних організацій є «.....створення конструктивного діалогу бізнесу з державою з врахуванням балансу інтересів» [188, с. 8]. Так, з одного боку в умовах стабільного розвитку національної економіки участь держави у регулюванні варто зменшити до мінімуму та перейти на режим більшого впливу ринкової саморегуляції, але з іншого боку чи не призведе це до зловживання повноважень самими суб'єктами господарювання за допомогою встановлених власноруч «правил гри», в тому числі розв'язання конфліктів покладеться на самих учасників ринку без прямого втручання держави.

У своєму дослідженні О. Гончаренко висвітлює необхідність створення прозорого та відкритого механізму перевірок та контролю за діяльністю СРО із залученням не тільки органів державної влади, але й практичного застосування процедури громадського контролю що є неможливим без належного нормативно-правового забезпечення [62, с. 413]. Слушно зауважено, що нагляд та контроль за

діяльністю СРО відображене не на недостатньому рівні та поширюється лише на офіційно створені організації цього типу у певних видах діяльності.

Станом на зараз, є матеріали, закріплені у вигляді проєктів законів, а саме проєкт Закону України «Про саморегулівні організації» від 18.12.2018 року, розробленого іще тоді діючим Міністерством економічного розвитку і торгівлі України, проєкт Закону України «Про саморегулювання господарської та професійної діяльності» від 17.12.2019 року та проєкт Закону України «Про саморегулювання господарської та професійної діяльності» від 15.10.2020 року [175], [176].

Безсумнівно, існує потреба у прийнятті або доповненні законодавства та закріпленні положень, котрі налагодять процеси, пов'язані зі створенням, реєстрацією, діяльністю та припиненням діяльності СРО на загальному рівні, незалежно від сфери та виду діяльності.

Далі розглянемо як законодавець здійснює регулювання діяльності СРО в аграрній промисловості та виявимо безпосередньо тісний зв'язок та вплив на форми здійснення ГТД.

Аграрний сектор економіки завжди був одним із найважливіших галузей розвитку української торгівлі, а сільське господарство надзвичайно важливою галуззю національної економіки.

Матеріально-технічне постачання і збут (поставка і купівля-продаж), заготівля (договір контрактації сільськогосподарської продукції), оптова торгівля, роздрібна торгівля і громадське харчування; продаж і передача в оренду засобів виробництва; комерційне посередництво у здійсненні торговельної діяльності та інша допоміжна діяльність по забезпеченню реалізації товарів (послуг) у сфері обігу є формами здійснення ГТД, що передбачені в ч. 3 ст. 263 ГК України. Відповідно до пункту 2 статті 263 ГК України «.....господарсько-торговельна діяльність виступає як внутрішня торгівля або зовнішня торгівля» [66].

Чинні підзаконні нормативно-правові акти дозволяють створювати СРО у такій частині аграрного ринку як оптовий ринок сільськогосподарської продукції (далі-ОРСП).

Відповідно до статті 4 Закону України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції, суб'єкт господарювання (юридична особа), що набуває статусу оптового ринку сільськогосподарської продукції (далі - ОРСП) реалізує державну аграрну політику та є важливою частиною виробництва та реалізації внутрішньої та зовнішньої торгівлі держави [169]. Оптова торгівля в свою чергу є однією з рушійних сил інтеграції України в ринок ЄС, отже є важливим аспектом сприяння розвитку українських підприємств та приведення їх у відповідність до європейських стандартів оптової торгівлі.

Н Доманська вважає, що ОРСП є не просто місцем для купівлі-продажу продукції, а є складним торгово-логістичним центром, що поєднує багатопрофільні напрями діяльності, які стосуються виробничої, збутової, інформаційно-аналітичної, маркетингової, природо-охоронної та інших видів діяльності [73, с.92].

Аналізуючи національне законодавство, можна дійти до висновку, що законодавець передбачає утворення СРО для певних видів (сфера оптових ринків сільськогосподарської продукції) і закріплює основні вимоги для реалізації їх функцій та завдань, проте це не означає, що заборонено функціонувати іншим організаціям, сфера діяльності яких не передбачена законодавством.

Але, сільгосптоваровиробники незважаючи на недосконалість законодавчого регулювання, слугуючи принципу «дозволено все, що не заборонено», самостійно об'єднуються, формують структуру та обсяги виробництва, вибирають спеціалізацію та здійснюють продаж виробленої продукції, налагоджують відносини з різними суб'єктами економіки та членами організації.

Варто зазначити, що офіційно визнані СРО в аграрній сфері мають законодавчо визначені права та обов'язки, їм можуть державою делегуватись певні функції.

У пункті 2 Наказу Міністерства Аграрної політики від 25.11.2009 №830 зазначено, що асоціація оптових ринків сільськогосподарської продукції може набути статусу саморегулювальної організації за умови, якщо її діяльність не передбачає отримання прибутку [164].

Отже, лише асоціація оптових ринків сільськогосподарської продукції може отримати статус саморегульованої.

Зауважимо, що законодавець не обмежив саморегульовані організації виконанням лише функцій саморегулювання, а ще й наділив делегованими державними повноваженнями, що має забезпечити розумне поєднання ринкового саморегулювання з державним регулюванням економікою та означатиме наявність компромісу приватноправового та публічно правового регулювання. Проте, на думку Р. Корінець повноваження саморегульованих організацій, котрі передбачені законодавцем є досить вузькими та потребують опрацювання та удосконалення [90, с.77-78].

Слід зауважити, що перелік повноважень та функцій які реалізує СРО, залежать від ринку, сфери, виду господарської діяльності, рівня державного втручання та виду саморегулювання.

Класифікація СРО залежить від визначення їх офіційного статусу, тому опираючись на дослідження О. Гончаренко, можна виділити такі їх основні підвиди:

- статусні (офіційно визнані) – це СРО, котрі визнані такими у встановлений законом спосіб та наділені (ненаділені) відповідними делегованими повноваженнями (перша група);

- безстатусні (неофіційні) – це СРО, котрі не визнані саморегульованими, через відсутність законодавчого підґрунтя (визначеності), проте виходячи із мети, завдань та функцій, можна стверджувати про фактичну діяльність як СРО, наприклад громадські об'єднання підприємців певної галузі, виду діяльності, господарські асоціації так звані «бізнес-асоціації» (друга група);

- безстатусні (неофіційні) – це спеціалізовані СРО, котрі не визнані саморегульованими та мають особливе законодавче регулювання (фондові, товарні біржі, торгово-промислові палати, тощо), (третья група) [62, с.223-225].

Недосконале державне регулювання в Україні призводить до того, що СРО створюються за моделлю громадських організацій, або професійних об'єднань та

проходять обов'язкову реєстрацію як громадської організації, що представляє та захищає інтереси суб'єктів господарювання.

Всупереч цьому СРО у різних сферах агропромисловості можуть існувати та безпосередньо провадити свою діяльність в різних організаційно-правових формах як то господарська асоціація, громадська організація або громадська спілка.

До статусних можна віднести Асоціацію фахівців землеустрою України яка діє відповідно до Наказу Держгеокадастру від 15.12.2017 № 250 «Про надання громадській організації «Асоціація фахівців землеустрою України» статусу саморегулювальної організації», з котрим можна ознайомитися лише на офіційному сайті самої організації, адже в архіві Держгеокадастру дані публікують лише за останні 2 роки.

До безстатусних СРО у сільському господарстві можна віднести такі: Національну асоціацію цукровиків України, Українську асоціацію виробників картоплі, Українську Асоціацію Аграрного Експорту, Асоціація виробників сільськогосподарської продукції, Союз Птахівників України тощо.

До прикладу, до завдань, закріплених на офіційному сайті, Союзу Птахівників України, котрий позиціонує себе як добровільне об'єднання вітчизняних підприємств-виробників птахівничої продукції та неприбуткової організації відноситься: консолідація зусиль підприємств галузі для вирішення спільних проблем, Підтримка інтересів учасників у державних органах, представництво інтересів учасників під час здійснення державного регулювання у сфері птахівництва, участь у розробці та реалізації програм стабілізації та розвитку птахівництва в Україні, захист інтересів учасників щодо умов державної підтримки, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників птахівничої продукції, формування ринку реалізації птахівницької продукції, тощо [122].

У п.1.1. статті 1 Загальних Положеннях Статуту Української асоціації виробників картоплі, зазначено, а саме: Асоціація є добровільною, недержавна організація та неприбутковою організацією та об'єднанням підприємств. Також п.

1.3. тієї ж статті закріплено, що Асоціація об'єднує на добровільних засадах суб'єктів господарювання, основним, чи одним з основних, напрямком діяльності є промислове виробництво картоплі, а також інші підприємства та організації, діяльність яких пов'язана з картопляним ринком. Основними завданнями Асоціації є: розвиток національного українського картоплярства, координація зусиль учасників Асоціації по закупівлі матеріально-технічних ресурсів МТР і моніторингу постачальників МТР, проведення кількісних і якісних досліджень ринку картоплі для підвищення економічної ефективності господарської діяльності учасників, встановлення відкритих тривалих партнерських відносин між сільгоспвиробниками та переробними компаніями [200].

Проблематичним залишається питання віднесення торгово-промислових палат та товарних бірж до СРО. Думки з цього приводу розділилися. В. Полюхович зазначає, що варто зберегти дворівневу систему регулювання ринку цінних паперів та продовжувати здійснювати і повноцінне державне регулювання, і саморегулювання, в цьому аспекті функції, завдання і повноваження СРО не мають бути формальними та не повинні збігатись з компетенцією відповідних державних органів [134, с.156]. В. Кочин до саморегулювних організацій відносить торгово-промислові палати та біржі, діяльність яких здійснюється на підставі дозвільної природи створення та владних функцій [91, с.40]. Ю. Лещук зауважує, що зернова біржа є саморегулювною інфраструктурною організацією і виникає на підставі договору між учасниками ринку [96, с.88]. Порівнявши статuti СРО фондового ринку, варто зазначити, що відмінністю є лише створення в системі юридичної особи таких органів, як дисциплінарний комітет (ст. 8 Статуту Української асоціації інвестиційного бізнесу) або комітет фінансового контролю (ст. 8 Статуту Асоціації «Українські фондові торговці») для реалізації владних повноважень [162], [196]. В. Махінчук В, що за цією ознакою їх необхідно відносити до суспільнокорисних непідприємницьких товариств [103, с.185-187]. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» від 02.12.1997 року № 671/97-ВР торгово-промислова палата є недержавною неприбутковою самоврядною організацією. Незважаючи на те, що формально вони наділені певними

регулятивними функціями та мають ознаки самоврядності, законодавець не визнає їх саморегулювальними [178].

О. Гончаренко зазначає, що самоврядність є ознакою саморегулювальної організації, а торгово-промислові палати – це саморегулювальні організації в Україні загального спрямування, які діють на національному та регіональному рівнях [62, с.212]. Торгово-промислові палати за своїм призначенням можна віднести до СРО, адже вони грають істотно важливу роль, для налагодження міжнародної торгівлі та торговельно-економічних відносин.

Проте Н. Філатова категорично з цим не погоджується та стверджує, що торгово-промислові палати на початку творчого шляху є різновидом СРО, оскільки вони не відповідають всім тим ознакам, які є обов'язковими для такого роду організацій [208, с.287-288].

У певних країнах Західної Європи, США, Канади, де СРО діють ще з 70-х 80-х років ХХ століття, держава віддає частину своїх повноважень палатам (організаціям) професійного самоврядування. Наприклад, Польсько-Українська Господарча Палата (ПУГП), Польська Молочна Палата (з пол. Polska Izba Mleka), Палата Урбаністів Польщі (з пол. Polska Izba Urbanistow), Американська Економічна Спілка (з англ. - American Economic Association), Німецький союз адвокатів (з нім. - Deutscher Anwaltverein), тощо.

Якщо брати до уваги найбільшу організацію молочної промисловості в Польщі - Польську Молочну Палату, то це є організація господарського самоврядування, що об'єднує на добровільних засадах суб'єктів господарювання та представляє економічні інтереси дочірніх суб'єктів у межах їх всебічної діяльності. Палата є юридичною особою та діє з метою розвитку та сприяння розвитку молочної промисловості. Відповідно до Статуту, котрий опублікований на офіційному сайті, організація може виконувати завдання, передані чи доручені статутом або за угодами з компетентними органами державного управління, завдання у сфері державного управління та завдання, передані за згодою органів місцевого самоврядування в межах власної компетенції. завдання органів

місцевого самоврядування після забезпечення державною адміністрацією або фінансових ресурсів, необхідних для їх виконання [198].

Польська Молочна Палата це організація господарського самоврядування, котра діє на підставі передачі окремих функції або повноважень від органів державної влади з відповідним надходженням державного фінансування із одночасним підпорядкуванням власним саморегульвним нормам, що є прикладом змішаного саморегулюванням.

Досвід країн ЄС свідчить про активне залучення СРО ГТД у регулюванні ринку. Наприклад, Асоціація виробників фруктів Республіки Польща є аполітичною, добровільною, самоврядною організацією з неприбутковими цілями та діє в інтересах садівників. Основними завданнями цієї асоціації є: вжиття дій, спрямованих на створення міцних правових, економічних та організаційних засад для зміцнення польської плодівничої галузі та її інтеграції в ринок Європейського Союзу, ініціювання змін законодавства щодо плодівництва; діяльність з європейської інтеграції, розвиток контактів, співробітництва та досвіду між суспільствами; допомога в отриманні коштів Європейського Союзу та державного бюджету, тощо. В 32-у параграфі Статуту Асоціації виробників фруктів Республіки Польща зазначено, що можливе укладання договорів про співпрацю з органами управління. Як бачимо, СРО тісно співпрацюють з державними органами Республіки Польща та, після погодження із самою організацією, державні органи можуть покладати на неї певні повноваження [194].

Ще один приклад. Цілями Польської асоціації виробників нафти є: розробка та розповсюдження єдиних комерційних стандартів; поширення інформації про здоров'я та поживну цінність насіння ріпаку та шроту/пашни, що використовуються як сировина для харчових і кормових цілей; сприяння внутрішньому вирощуванню ріпаку та інших олійних рослин з метою досягнення збалансованості постачання цієї сировини для харчових, енергетичних, кормових та інших цілей та ін. Асоціація заради досягнення даних цілей та завдань: ініціює законодавчі зміни у сфері нормативно-правових актів, що регулюють функціонування нафтової галузі; співпрацює з організаціями

сільськогосподарської промисловості; співпрацює з державними установами (міністерствами, державними установами, науково-дослідними інститутами тощо); Завдання та цілі котрі ставить перед собою Польська асоціації виробників нафти можна вважати делегуванням функцій від самої держави (Республіки Польща) [121]. Так, загальнонаціональна організації висловила свою окрему думку стосовно прийнятого проєкту Закону про внесення змін до Закону «Про біокомпоненти та рідке біопаливо» та Закону «Про систему моніторингу та контролю якості». На думку організації, прийняття проєктів може призвести до практичного зриву рентабельності вирощування ріпаку в Польщі та зниження попиту з ланцюга виробництва біодизеля. Керівництво асоціації зазначає, що загальний обсяг переробки ріпаку у 2022 році компаніями, які входять до складу асоціації, був практично на тому ж рівні, що й у 2021 році, незважаючи на негаразди на європейському сировинному ринку, пов'язаних із початком війни в Україні. Другий квартал 2022 року показав рекордну частку рафінованої ріпакової олії понад 46%, що стало прямою відповіддю вітчизняної промисловості на додатковий попит через перервані війною в Україні ланцюги поставок рослинної олії на європейський ринок. Як бачимо, Польська асоціації виробників нафти намагається створити якнайкращі умови для підвищення конкурентоспроможності польського нафтового сектору [197]. Крім того, ця асоціація тісно співпрацює з органами державної влади, висловлює власні рекомендації для відхилення або ж прийняття певних законодавчих актів, проводить власні дослідження, що можуть посприяти ініціювання законодавчих змін у сфері нормативно-правових актів, що регулюють функціонування нафтової галузі в республіці.

В Україні відсутній комплексний законодавчий акт, який би охопив, цілі, мету, напрямки, умови функціонування СРО саме в основному, аграрному секторі, котрий безпосередньо пов'язаний з виробництвом сільгосппродукції та торгівлею. Прийняті підзаконні нормативно-правові акти (Закон України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції»), котрі прийнято у розвиток законів у визначених сферах, лише фрагментарно передбачають проведення нагляду та контролю за

діяльністю СРО та лише у разі наявності офіційних СРО на певному ринку, сфері, галузі, виді діяльності [169].

Відповідно до ст. 1 польського Закону про сільськогосподарські палати від 14 грудня 1995 р. (з пол. USTAWA z dnia 14 grudnia 1995 r. o izbach rolniczych) створюється аграрне самоврядування для розв'язання проблеми сільського господарства та представництва інтересів його суб'єктів. Зважаючи на пункт 2 статті 5 вищезазначеного акту, палати можуть виконувати доручення у сфері державного управління, делеговані статутом або на підставі угод з компетентними органами державного управління. Палати можуть виконувати завдання, передані за угодою органами місцевого самоврядування в межах власних завдань органів місцевого самоврядування [28].

Сільськогосподарська палата Малопольського воєводства, що провадить свою діяльність у місті Кракові (Польща) є організаційною одиницею сільськогосподарського самоврядування, що створюється з метою вирішення проблеми сільського господарства та представляє інтереси його асоційованих суб'єктів є юридичною особою та діє відповідно до Закону від 14 грудня 1995 року про сільськогосподарські палати та власним Статутом. Дана Палата в основному виконує завдання, покладені на неї на підставі договорів з компетентними органами державного управління, виконує доручення у сфері управління уряду та передані за згодою органами місцевого самоврядування завдань, після забезпечення адміністрацією уряду або місцевого самоврядування необхідних фінансових ресурсів [199].

Делеговане саморегулювання ґрунтується на тому, що саморегулівні організації, організації самоврядування здійснюють регулювання окремої галузі економіки, наприклад сільськогосподарської на підставі передачі окремих функцій від держави.

Наприклад, на офіційному сайті воєводства дозволено кожному залишити свій коментар або завантажити певний акт, котрий в майбутньому може бути включено до Проєкту Аграрного Кодексу Польщі, дана процедура відбувається звісно ж за попереднім схваленням органів державної влади.

Проте виявляється досить поширеною модель ринку, в якій взагалі відсутні саморегульвні організації. До таких країн можна віднести Австралію, Австрію, Бельгію, Бразилію, Угорщину, Німеччину, Індію, Іспанію, Данію, Тайвань, Туреччину, Швецію та Швейцарію. Країни з єдиною саморегульвною організацією включають Нову Зеландію та Польщу. У свою чергу США, Канада, Японія і Норвегія служать прикладами країн з численними саморегульвними організаціями.

Відсутність нормативного забезпечення, недосконалість чинної нормативно-правової бази, наявність певних прогалів у вітчизняній пов'язаній із регулюванням діяльності СРО, призводить до так званого «стихійного саморегулювання». стихійне саморегулювання виникає внаслідок відсутності рамкових обмежень з боку держави. Саморегулювання ГТД – це не відсутність державного регулювання, а регулювання самими учасниками, з їх професійної точки зору, враховуючи нормативні заборони і обмеження з боку держави. Таке саморегулювання може виявитися навіть більш складним у аспекті регулювання, оскільки бізнес-середовище краще знає усі проблеми ведення відповідної діяльності та буде намагатися до більш чіткого визначення правил на ринку, що може призвести навіть до зарегульованості. Україна йде шляхом звуження сфери державного регулювання та розширення саморегулювання в тій чи іншій галузі. Саморегулювання ГТД може бути результатом або наслідком дерегулювання.

Виходячи з наведених прикладів можемо умовно сформулювати ознаки СРО ГТД:

- це юридична особа, що утворюються для певних цілей, основною метою якої є не отриманням прибутку і подальшим його розподілом між членами, а об'єднання учасників підприємницької або професійної діяльності за ознакою єдності галузі (оптова, роздрібна торгівля, надання послуг тощо) або виду професійної діяльності;

- виконання окремих, делегованих на підставі спеціального нормативного акту, функцій державних органів;

- задоволення інтересів членів СРО та споживачів їх товарів (робіт, послуг тощо), а у випадках делегування СРО публічно-владних повноважень — і публічного інтересу;

- самоврядність, (самоуправління), адже СРО заснуються з ініціативи суб'єктів господарювання на принципах добровільності та членства.

Отже, СРО є корисним інструментом, за допомогою якого представники підприємництва можуть підлаштувати власні приватні інтереси під публічні інтереси держави та суспільства. Проводячи аналіз національного законодавства та практики, звертаємо увагу на те, що існує та діє невелика кількість офіційних СРО (статусних), однак існує потреба у наданні аналогічного офіційного статусу іншим організаціям з різними сферами діяльності. Тому і спостерігаємо створення неофіційних (безстатусних), у різноманітних організаційно-правових формах: асоціації, громадські спілки, громадські організації тощо.

Безсумнівно, виникає потреба у прийнятті відповідного акту в якому будуть закріплені положення, котрі налагодять процеси, пов'язані зі створенням, реєстрацією, діяльністю та припиненням діяльності СРО на загальному рівні, незалежно від сфери та виду діяльності. Проте виникає досить спірне запитання, чи готові учасники ринкових відносин та чи потрібно взагалі створення та прийняття таких проєктів як : Проєкт Закону України «Про саморегулівні організації» від 28.12.2018, Проєкту Закону України «Про основи саморегулювання в аграрному секторі економіки» від 30 червня 2015, «Про саморегулювання господарської та професійної діяльності» від 15.10.2020 року, можливо варто лише доповнити вже існуючі акти законодавства та надати громадським організаціям статус саморегулівних? [175], [176].

Але для того аби стати саморегулівною організацією на певному ринку, спочатку треба здійснити реєстрацію як громадського об'єднання або асоціації. Якщо це громадське об'єднання, то зареєструватися потрібно відповідно до Закону України «Про громадські об'єднання» від 22.03.2012 року № 4572-VI, який передбачає, що відповідно до п.5 ч. 2 ст. 2 його дія не поширюється на

саморегулівні організації, організації, які здійснюють професійне самоврядування [156]. Термінологія котра окреслена законодавцем є подвійною та суперечливою.

Перепоною для розвитку СРО є те що існуючого законодавчого підгрунття недостатньо для нормального забезпечення здійснення нагляду та контролю за діяльністю СРО. Існуючі нормативно-правові акти, лише поверхово передбачають проведення нагляду та контролю за діяльністю СРО («Про оптові ринки сільськогосподарської продукції») [169].

Незважаючи на фрагментарність законодавства у ГТД функціонують різноманітні організації залежно від відповідного напрямку: оптова-роздрібна торгівля відносно продуктів харчування (риби, м'яса, сирів, кави або ж узагалі сукупності певних продуктів та інше), торгівля сільськогосподарськими товарами, торгівля промисловими товарами тощо. При чому, за назву у таких організацій використовують слово «Асоціація», хоча це номінальна назва, а не показник юридичного статусу, як правило. Наприклад: Асоціація виробників традиційних закарпатських сирів, Асоціація виробників молока, Асоціація «М'ясної галузі», Асоціація «Оператори ринку медичних виробів», Асоціація учасників ринку вікон і фасадів, Насіннева асоціація України та ринок насіння, Асоціація чизмонгерів і сирних сомельє тощо. Організаційно-правовою формою таких асоціацій є господарська асоціація, громадська організація або громадська спілка.

Недостатнє державне регулювання в Україні СРО призводить до дії організацій за моделлю громадських організацій, або професійних об'єднань які проходять обов'язкову реєстрацію як громадської організації, а деякі так і залишаються громадськими організаціями, які представляють та захищають інтереси суб'єктів господарювання. У цьому випадку існує потреба в створенні чіткого механізму надання громадським організаціям статусу. Відрізняє статусних СРО від інших непідприємницьких організацій саме сфера їх діяльності – упорядкування економічної діяльності. Тому виходячи з наявних наразі законодавчих ініціатив пропонуємо внести зміни до Проекту Закону України «Про саморегулівні організації» від 08.02.2022 р. №7025 та доповнити статтю 4 новою частиною 6 такого змісту «Органи державної влади можуть делегувати

саморегульним організаціям визначені законом повноваження. Делегування повноважень здійснюється протягом року (термін може бути продовжений за попередньою згодою державного органу та саморегульвною організацією) та може бути припинений у випадках, визначених законом». Крім того, слід внести зміни та доповнити статтю 4 новою частиною 9 таким чином: «саморегульвні організації взаємодіють з органами державної влади та громадянським суспільством з метою належного врядування».

Офіційний статус країни-кандидата на членство в ЄС покладає необхідність наближення національного законодавства до вимог законодавства ЄС, у тому числі щодо правового забезпечення саморегулювання та діяльності СРО у господарсько-торговельній діяльності. Проблеми, які виникають у діяльності саморегульвних організацій, залишаються нерозв'язаними через відсутність єдиних законодавчих засад, які б з однієї сторони стандартизували порядок створення, діяльності припинення таких організацій, а з іншої – дозволили би врегулювати той чи інший ринок, галузь, вид господарської діяльності враховуючи особливості їх функціонування.

Відсутнє належне нормативне врегулювання порядку створення, існування, припинення діяльності СРО у сфері оптової та роздрібної торгівлі, а також господарсько-торговельної діяльності загалом. СРО у сфері господарсько-торговельної діяльності можуть існувати та безпосередньо провадити свою діяльність в різних організаційно-правових формах як то господарська асоціація, громадська організація або громадська спілка. Для того, щоб державне регулювання було ефективним та підтримане бізнесом у сфері господарсько-торговельної діяльності потрібно продовжувати розвивати діяльність саморегульвних організацій, наділяти їх, за необхідності, делегованими повноваженнями [34].

3.2. Особливості саморегулювання електронної (цифрової) торгівлі

Цифровізація здійснює безпосередній вплив на структуру й динаміку торгівлі. Проте цифровізаційний прогрес, досягнутий за останні роки, повністю не усунув цифрову нерівність між країнами та їх громадянами: не для усіх забезпечено безперервний та безперешкодний доступ до мережі Інтернет, на платформах якої провадиться цифрова торгівля. Для України прискорений розвиток цифрової торгівлі спостерігався під час пандемії COVID-19 та триває і після повномасштабного вторгнення росії.

Розв'язанням проблеми зменшення цифрової нерівності можуть стати міжнародні договори. Зокрема, Угода про цифрову торгівлю між Україною Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії (далі-Угода про цифрову торгівлю), основною метою якої є створення правового поля для розвитку цифрової торгівлі між двома країнами.

Акцентуємо увагу на пункті 4 статті-132 АА, який містить наступне положення: «Сторони заохочують розробку приватним сектором методів саморегулювання, які сприяють розвитку цифрової торгівлі, включаючи кодекси поведінки, типові контракти, керівні принципи та механізми дотримання». Отже, угода містить згадку про саморегулювання та його засоби саме в цифровій торгівлі.

Велика Британія є світовою науково-технічною наддержавою, в якій окрему увагу приділяють цифровій торгівлі, а саме від надшвидкого доступу до Інтернету до можливостей кібербезпеки. «Ця угода впливає як на розвиток цифрової торгівлі, так і на цифрову торгівлю, яка охоплює інтегровані ланцюжки, розумні продукти та нові бізнес-моделі. Цифрова торгівля поєднує класичні (хмарні обчислення, промислові мережі, сховища даних) та нові (метавсесвіт, смартконтракти, штучний інтелект, технологія-блокчейн, кібербезпека, цифрова валюта) технології. Що вказує на забезпечення розвитку цифрової торгівлі України з урахуванням досвіду Великої Британії. Розроблений механізм може бути основою для методичного підходу до визначення рівня розвитку цифрової торгівлі України» [216, с. 510].

Першим поштовхом для активізації електронної торгівлі став спалах пандемії COVID-19, що деактивував роботу багатьох підприємств. Не маючи можливості оговтатись після пандемії, українці зіткнулися із повномасштабним вторгнення російської федерації, котре триває з лютого 2022 року по сьогоднішній день, та яке, зокрема, внесло свої корективи у розуміння та впровадження саморегулювання роздрібною торгівлі в Україні. Отже, мережа Інтернет є інструментом прискореного розвитку цифрової торгівлі, котрий спостерігався під час пандемії та продовжився після війни. Задоволення потреб споживачів та суб'єктів господарювання є головним завданням успішної електронної торгівлі. Інтернет-магазини за рахунок провадження електронної торгівлі, як підвиду електронної комерції, можуть отримувати довгострокові конкурентні переваги на ринку, та підвищувати результативність своєї господарсько-торговельної діяльності в цілому.

Наразі споживачі мають доступ до широкого вибору товарів і послуг, проте так само можуть зустрітись з широким спектром проблем, довіряючи та погоджуючись на всі запропоновані умови, а як наслідок стати жертвою обману та дезінформації. Довіра споживачів - одна з основних передумов успіху багатьох інтернет-платформ та соціальних мереж.

Цифровізація призвела до розвитку електронної торгівлі, адже в існуючих складних економічних умовах вона дозволяє досить швидко і з невеликими витратами часу здійснити торгову операцію. Роздрібна купівля-продаж, та інша діяльність через мережу Інтернет здійснюється електронним шляхом з використанням телекомунікаційних систем, інтернет платформ, соціальних мереж, охоплюючи весь процес комерційно-фінансових операцій. На сьогодні задоволення потреб споживачів є головним завданням успішної електронної торгівлі. Інтернет-магазини за рахунок провадження електронної торгівлі, зможуть отримувати довгострокові конкурентні переваги на ринку, зокрема, та підвищувати результативність своєї ГТД в цілому.

Протягом останніх років, електронна торгівля швидко розвивається у всьому світі, забезпечуючи при цьому безпрецедентні засоби і можливості для розвитку торгівлі та економіки країн у цілому. Потреба в нагальних змінах законодавчого

регулювання сфери електронної комерції обумовлена швидкістю темпів її розвитку та зростанням частки економіки, що переходить в онлайн-площину, у тому числі з огляду на світову пандемію, вторгнення на територію України держави-агресора та інших факторів, що призвели до збільшення здійснення покупок товарів/ послуг, дистанційним способом.

Електронна комерція здійснюється електронним способом, а через мережу Інтернет, в свою чергу, допускає можливість виконання певних торгових операцій без використання електронних технологій. В такому випадку, торгівля проводиться на основі підприємницької діяльності з продажу товарів і послуг з використанням Інтернету. У цьому контексті актуальними стають питання державного регулювання та саморегулювання роздрібною торгівлі в соціальних мережах та інтернет платформах [35].

Поняття комерції описано в працях низки авторів. О. Ануфрієва зауважує, що у вузькому розумінні електронна комерція (e-commerce) - це торгівля через Інтернет, а у широкому розумінні - це ведення бізнесу в глобальних мережах [30, с.3].

У свою чергу, Л. Нескороджена у широкому значенні розглядає електронну комерцію як господарську діяльність, яка здійснюється за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, включає укладання правочинів в електронній формі та передбачає електронний обмін інформацією, електронний рух капіталу, електронну торгівлю, обіг електронних грошей, електронний маркетинг, електронний банкінг, електронні страхові послуги тощо. У вузькому значенні як процес купівлі-продажу за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій [114, с.18].

Я. Петруненко, М. Сиротко та В. Тройніков, визначили електронну комерцію «як вид електронного бізнесу, що передбачає реалізацію товарів або надання послуг (а також пов'язаних з цим процесів) за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, у результаті чого весь ланцюжок реалізації товарів або надання послуг може здійснюватися дистанційно. Проте, це не виключає можливість використання суб'єктом господарювання для поставки товарів чи

результатів певної послуги, за необхідності, послуг поштового зв'язку чи кур'єрської доставки тощо» [128, с.284].

В. Белозерцев та О. Прохватило зазначають, що з піднесенням роздрібною торгівлі в Україні спостерігається значне посилення ролі Інтернету в збуті товарів та послуг, а споживачі в свою чергу, все частіше замовляють онлайн, через низку переваг, таких як низька ціна, зручність придбання та економія часу [42, с.97].

На думку Л. Олійник, електронна комерція виникла у результаті прискореного технологічного розвитку в ході автоматизації продажів, забезпечення підприємств автоматизованими системами управління ресурсами, збільшення чисельності людей (які активно використовують інтернет-послуги) [118, с.176].

Д. Пілевич визначає комерцію як сукупність економічних суб'єктів, що взаємодіють між собою у процесі продажу товарів і надання послуг за допомогою інформаційних мережевих технологій. Отже, можемо зробити висновок, що електронна комерція пов'язується щонайменше з реалізацією товарів (торгівлею) з метою отримання прибутку та за допомогою інтернет технологій [130, с.111].

Міністерство економіки України здійснює реалізацію державної політики економічного, соціального розвитку торгівлі та електронної торгівлі. Але державне регулювання цієї сфери є недосконалим, адже відбувається стрімкий зріст динаміки розвитку суспільних відносин.

Л. Микитенко зауважує, що споживча політика нівелюється суб'єктами господарювання, адже вона фактично втратила державну керованість і не діє в інтересах багатомільйонної спільноти споживачів, що призводить до масових порушень прав споживачів [107, с.36]. Таким чином, на неналежному рівні залишається захист прав споживачів, котрі користуються послугами електронної торгівлі. Нарешті, чекаємо на набрання чинності Закону України «Про захист прав споживачів» від 10.06.2023 року № 3153-IX, у якому визначено такі поняття як товари з цифровим вмістом, цифрова послуга (стаття 1), вводиться поняття послуга електронного торговельного майданчика, визначення права споживача на інформацію у разі укладення договору поза торговельним чи офісним приміщенням або дистанційного договору (ст. 17), право споживача на відмову від

договору, укладеного поза торговельним чи офісним приміщенням, або дистанційного договору (ст. 21), обов'язки споживача під час придбання продукції у суб'єктів електронної комерції (ст. 21). Закон покладає на СРО таку функцію як розгляд скарг із питань захисту прав споживачів, якщо це передбачено законом або статутом саморегулювальної організації (стаття 34 п.3) [166].

Досліджуючи врядування у Сербії, варто зазначити, що в останній десяток років уряд країни приділяв достатню увагу цифровізації, враховуючи її очевидну важливість для сприяння сталого та динамічного економічного та правового розвитку. Як країна-кандидат в ЄС, Сербія мала створити єдиний (цифровий) ринок і ввести його до національного законодавства, відповідного рамкам ЄС. Для досягнення цих цілей було розроблено цифрову програму, яка включає ряд стратегій: в тому числі стратегію розвитку мереж нових поколінь до 2023 року, стратегію розвитку інформаційних технологій, стратегію зі штучного інтелекту на 2020–2025 роки, стратегію розвитку інформаційного суспільства в Республіці Сербія до 2020 року, тощо. Ключовими аспектами цих стратегій в Сербії є: інформаційний сектор, комерційний сектор, мобільний зв'язок, використання Інтернету, Інтернет-послуги, електронний уряд, електронна комерція, електронний бізнес, тощо.

Вирішення багатьох питань здійснення електронної торгівлі покладається на саморегулювання. Розглянемо детальніше саморегулювальні особливості у роздрібній торгівлі на прикладі найбільш популярних соціальних мереж, котрі вже стали майданчиками для здійснення електронної торгівлі.

Prom.ua та Amazon.com. Для такого роду платформ, держава встановлює певні законодавчі рамки у сферах захисту прав споживачів, або ж захисту інтелектуальної власності. Але державного регулювання насправді недостатньо, адже динаміка електронної комерції занадто стрімка. Для того аби запобігти жорсткому регулюванню з боку держави, вказані платформи підлаштовують власні процедури під загальні правила ведення електронної торгівлі. Подекуди спостерігається доволі жорстке внутрішнє (додаткове) регулювання з метою кращого контролю над доброчесністю тих підприємців, фізичних осіб, які

використовують вказані майданчики з бізнес метою. На сьогодні, Amazon.com є лідером у сфері роздрібної онлайн торгівлі. Ця платформа надає своїм клієнтам найкращий і найшвидший вид обслуговування, за рахунок того, що державне регулювання є загальним, а компанія детально уточнює правила діяльності на платформі як для продавців так і покупців. Це є типовим прикладом застосування саме приватного регулювання, тобто регулювання діяльності третіх осіб, адже безпечне середовище для споживача – одна з умов ведення успішних торговельних операцій і вона має бути забезпечена у випадку звернення до платформи. Саморегульвними засобами є укладення договору між продавцем та покупцем у випадку купівлі продажу товарів та послуг.

Instagram. В мережі Instagram є велика кількість інтернет магазинів, котрі зосереджені на продажі товару, проте деякі з них мають на меті лише продаж, а не задоволення потреб споживача (покупця). Проглядаючи фото або відео товару на основній сторінці інтернет магазину, можна обрати той, котрий тобі найбільше сподобався, написати в особисті повідомлення Instagram сторінки та чекати поки менеджер зв'яжеться з тобою зворотнім повідомленням.

Виходячи з цього, можна зауважити, що здійснення торгівлі через мережу Instagram можна віднести до продажів товарів на замовлення, особливості якої закріплені в Правилах продажу товарів на замовлення та поза торговельними або офісними приміщеннями, затверджених наказом Мінекономіки № 103 від 19.04.2007 (далі – Правила № 103). Аналізуючи документ, варто зазначити, що Instagram-торгівля має характерні риси продажу товарів на замовлення, адже споживач укладає договір купівлі-продажу товарів із продавцем на відстані за допомогою засобів дистанційного зв'язку або здійснює їх попереднє замовлення безпосередньо в продавця. Відповідно до п. 1.2. Правил № 103 до засобів дистанційного зв'язку в цьому контексті відносить телекомунікаційні мережі, поштовий зв'язок, телебачення, інформаційні мережі, мережа Інтернет, в тому числі соціальна мережа Instagram, котра може використовуватися для укладення договорів на відстані [165]. Найчастіше покупцем виступає саме фізична особа,

тому подальші відносини в цій сфері підпадають під дію норм ЦК України і законодавства про захист прав споживачів.

Купуючи товар за допомогою Instagram споживачу ставлять умови, котрі є вигідними для продавця, тим самим звужуючи його фактичні права на зручні та комфортні умови для здійснення покупки. Такими умовами можуть бути всім відомі істотні умови звичайного договору купівлі-продажу товару: форма розрахунку, спосіб оплати, платежу та доставки, терміни доставки, обмін, повернення гарантія якості товару, належний його вигляд, тощо, іноді споживач і зовсім не має вибору, довіряючи та погоджуючись на всі запропоновані йому умови, а як наслідок може жертвою обману та шахрайства, звідси мова йде не про всі Instagram-магазини.

Істотні умови господарського договору (стаття 180 ГК України), так і договору в соціальній мережі Instagram, який укладається між продавцем (Instagram-магазин) та покупцем (фізична особа, споживач) ґрунтуються саме на саморегулюванні, тому що обидві сторони встановлюють зручні та комфортні для себе правила здійснення купівлі-продажу [66]. «Останнє слово» залишається за покупцем, вибір якого здійснюється на основі таких критеріїв (таблиця 3):

табл. 3. Критерії впливу на споживача (створено на основі проведених досліджень здійснення роздрібною торгівлі та наданні послуг в соціальних мережах)

| | |
|------------------------------|---|
| 1.Спосіб ведення бізнесу | офіційна реєстрація продавця як суб'єкта господарювання (Фізичної особи підприємця або юридичної особи). Суб'єкт господарювання має здійснювати роздрібну (оптову торгівлю) законно та легально. |
| 2. Право самостійного вибору | споживач має право на вільний вибір при здійснення покупки товарів (вибір кольору, розміру, фасону, габаритів, тощо); |

| | |
|----------------------------------|--|
| 3. Спосіб оформлення замовлень | особисте повідомлення на офіційну сторінку, офіційний сайт, пошта, месенджери (Viber, Telegram, WhatsApp, Facebook Messenger, тощо); |
| 4. Спосіб проведення розрахунків | накладний платіж, повна оплата, оплата 50%, оплата після доставки, тощо; |
| 5. Способи доставки товарів | УкрПошта, Нова Пошта, Meest, самовивіз товару, поштомати, доставка кур`єром, тощо; |
| 6. Обмін товару та повернення | якщо покупцю товар не підійшов через якість, колір, розмір, фасон, габарити і форму або будь-які інші причини, він має право обміняти непродуктивний товар на такий самий за якістю і вартістю та повернення товару. |

Існують випадки порушення прав споживачів продавцями Instagram при здійсненні онлайн-покупки, держава не завжди може проконтролювати процедури торгівлі. Тому, у цьому випадку на заміну державному регулюванню приходиться саморегулювання. Проте постає запитання чи відсутність нормативного регулювання обмежує права споживачів під час здійснення купівлі товару? Чи всі продавці є добросовісними та добропорядними без участі держави і її прямого впливу? Чи присутнє негативне саморегулювання у продавців без дії державного регулювання? Відповісти важко, проте можна провести дослідження на прикладі одного з онлайн-магазинів (в нашому випадку в мережі Instagram).

Перш ніж здійснити покупку, споживач має бути впевненим, що інтернет-магазин є надійним. Проте, які ознаки надійності? Здійснюючи покупку за

допомогою маркетплейсу покупець засліплений яскравою рекламою, динамічними фото та відеороликами, низькою ціною, але здійснюючи замовлення, забуває про те, що може зіткнутися з недобросовісним та недоброчесним продавцями. Надійність для суб'єктів господарювання це дотримання фундаментальних прав споживачів та принципів здійснення їхнього захисту, дотримання статусу пріоритетності при наданні послуги саме вимогам споживача, а не власним [166].

Проводячи власне дослідження, зіштовхнулась з продавцем, котрий, на перший погляд, запевнив, що діє відповідно до законодавства, проте вжив умови вигідні лише для себе. Після перегляду динамічної реклами, котра досить часто з'являється на персональній сторінці в соціальній мережі, обрала для себе найбільш привабливу річ (осіннє пальто) та написала в особисті повідомлення одному із онлайн магазинів в Instagram. Обрати онлайн магазин в даній соціальній мережі було досить легко, адже з початку існування Instagram (2010) їх кількість все збільшується. Проте з 2010 року і до сьогодні платформа встигла змінити власників та переформуватися зі звичайного додатка для публікації фото та відео на колосально великий маркетплейс з можливістю заробітку для кожного.

Здійснюючи покупку за допомогою цієї соціальної мережі покупцю ставлять умови, котрі є вигідними для продавця. Такими умовами може бути форма розрахунку, спосіб оплати, платежу та доставки, терміни доставки, якість товару, належний його вигляд, тощо, іноді споживач і зовсім не має вибору, довіряючи та погоджуючись на всі запропоновані йому умови, а як наслідок стає жертвою обману та дезінформації, звісно мова йде не про всі Instagram-магазини. Проводячи власне дослідження, зіштовхнулась з продавцем, котрий запевнив, що діє відповідно до законодавства, проте вжив умови вигідні лише для себе. Після перегляду динамічної реклами замовила собі зимове взуття у одному із онлайн магазинів в Instagram. Сторінка під назвою esd.reserve, з майже 5000 підписниками, звісно на перше враження здалось, що це шахраї, проте вони мали велику кількість позитивних відгуків від покупців та досить гарне та стильне взуття на своїй власній сторінці. Обравши взуття, мені запропонували лише один спосіб оплати, це був накладний платіж у розмірі 150 грн, я погодилась, хоча і вибору загалом не було.

Далі мене попередили, що термін пошиття мого замовлення складатиме 5–7 робочих днів, що мене також влаштувало. Наступного тижня замовлення вже чекало на мене на пошті. Приміривши взуття, я зрозуміла, що це був не мій розмір, адже прислали 39, замість 38. Звернувшись зі скаргою до менеджера сторінки, мені відповіли, що просто помилились розміром, і найближчим часом відправлять моє замовлення, адже це лише помилка кур'єра. Після того як пройшло 5 днів, знову звернувшись до менеджера, просила повернути мої 150 грн, адже замовлення так і не було направлено. Мені відповіли, що взуття в процесі пошиття, хоча до цього запевняли, що це помилка кур'єра, повертати кошти – відмовились. Мною було зауважено порушення строку доставки взуття, строку пошиття та взагалі неналежного виконання умов договору купівлі-продажу. Менеджер відповів: «ми вам не зобов'язані нічого, перейдіть за посиланням на наш сайт та прогляньте інформацію, про те «що у випадку настання форс-мажорних обставин, замовлення може вироблятися місяць, відправивши кошти я погодилась із цими умовами». Також було додано те, що діють вони відповідного до норм сучасного законодавства. Насправді, ця інформація дуже обурило мене як споживача. Перейшовши до сайту інтернет-магазину я побачила лише опублікований документ під назвою «Умови угоди», котрий мав схожі риси до Етичного кодексу поведінки продавця. Цей документ містив процедуру укладання договору купівлі-продажу товарів, виготовлених на замовлення, проте через Інтернет-магазин на веб-сайті, а не через Instagram-магазин. Підводячи підсумок, можна констатувати пряме використання негативного саморегулювання і відсутність державного регулювання. Держава належним чином не регулює такого роду правовідносини, не карає продавців, а відсутність нормативного регулювання, навпаки заохочує продавців до застосування обману, адже покарання до них все одно не застосується.

Проведемо наступне дослідження. Сторінка під назвою raw_jeans, кількість читачів та потенційних покупців котрих сягає більш ніж 350 тисяч, що істотно впливає на особистий рівень довіри будь-якого покупця. Перше на що звертаєш увагу - це велика кількість відгуків, котрим надано окремий збережений статус Instagram, але чи ці «фідбеки» від реальних покупців чи ні, залишиться таємницею.

Робота SMM-менеджера присутня, адже оновлення товару публікується кожного дня та завантажується до історій (функція соціальної мережі, котра дозволяє публікувати в своєму профілі моменти у вигляді фотографій і коротких роликів, які дійсні лише 24 години) та до основних публікацій сторінки. Першим кроком до співпраці було повідомлення від мене до особистих повідомлень магазину, відповіді довго чекати не довелося. Річ мого розміру та підходящих габаритів була у наявності, тому одразу, не вагаючись, перейшли до питань оплати. Продавець запропонував мені лише один спосіб - це 50% оплати обраного товару. Закон № 3153-IX прямих вимог стосовно способу оплати не містить. Проте відповідно до статті 4 споживачі мають право на вільний вибір продукції, запропонованої суб'єктом господарювання, та способу її оплати відповідно до законодавства. На прохання здійснити оплату іншим способом, мені було категорично відмовлено. Обмежені мої права як споживача були також у виборі способу доставки, адже його мені навіть не запропонували. Єдиним способом доставки у raw_jeans виявилась лише Нова пошта, вибір зручного поштового відділення, все ж таки, залишили за мною. Будучи звичайним споживачем, котрий планує придбати щось бажане в режимі онлайн, я запитала менеджера, чи можливо обміняти або повернути товар, адже існують випадки, що у реальному житті річ може виглядати зовсім інакше ніж на фото. На що я отримала зворотню відповідь, що послуга обміну присутня, проте доставки в обидві сторони за рахунок покупця, але повернення немає. Зважаючи на пункт 4-й статті 5-ї новий Закону № 3153-IX наділяє споживачів правом обміну товар належної якості на аналогічний товар у продавця, у якого він був придбаний, або продавець має повернути товар належної якості, якщо він не задовольняє споживача за формою, габаритами, фасоном, кольором, розміром або з інших причин не може бути використаний споживачем за призначенням [166].

О.М. Гончаренко зазначає, що не варто перебільшувати значення приватного інтересу підприємця, оскільки його задоволення забезпечується лише тим, що своєю діяльністю підприємець приносить користь суспільству тією мірою, якою результати діяльності підприємця задовольняють потреби споживачів [64, с.56].

Відповідно до п. 6 ст. 5- Закону № 3153-IX «Суб'єкт господарювання зобов'язаний задовольнити вимогу споживача» [130]. Відповідно до цього, споживач, котрий здійснює покупку в raw_jeans є обмеженим у виборі способу оплати, виборі способу доставки, способі оформлення замовлення, у праві на обмін (повернення), таким відношення чи можна задовольнити вимогу споживача? Точно, що ні.

Державне регулювання є фрагментарним. Держава має перевіряти суб'єктів господарювання, проте контроль є недостатнім, перевірити законність ведення підприємництва, сплату податків, ведення бухгалтерії, тощо всіх є неможливим. Тому, через недостатній контроль призводить до того, що у своїх діях суб'єкти господарювання застосовують негативне саморегулювання (приклад-raw_jeans), адже впевнені, що черга до них так і не дійде.

Регламент Європейського Парламенту та Ради ЄС 2019/1020 схвалений 20.06.2019 «Про ринковий нагляд і відповідність продуктів...», розглядає питання, пов'язані з електронною торгівлею і цифровим середовищем. Україна має гармонізувати власне законодавство у відповідність до цього Регламенту.

Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення державного ринкового нагляду та системи технічного регулювання відповідно до вимог Європейського Союзу», котрий був опублікований у лютому 2023 року, розкриває проблемні інструменти державного ринкового нагляду на здійснення торгівлі через мережу Інтернет та інші способи дистанційної торгівлі [155]. Дистанційна торгівля в свою чергу регулюється Правилами продажу товарів на замовлення та поза торговельними або офісними приміщеннями, затверджені наказом Міністерства економіки від 19.04.2007 №103 [165].

У разі прийняття цього проекту закону може з'явитися можливість захисту прав споживача від недобросовісного продавця шляхом звернення за захистом до Державної служби з питань праці - органу ринкового нагляду, на якого покладуть обов'язок здійснювати перевірку роботи ФОП.

Перевірка платформи Instagram показала, що існують випадки порушення фундаментальних прав споживачів продавцями (суб'єктами господарювання), при

здійсненні онлайн-покупки, онлайн-замовлення державне регулювання потребує вдосконалення, споживач є незахищеним та вразливим, що тільки відкриває для продавця ряд можливостей застосування негативного саморегулювання.

Facebook. Компанія є лідером серед активних користувачів і вже давно захопив ринок соцмереж. Facebook використовує е-комерцією в якості своєї постійної формули для зростання продажу товарів. Продавцям пропонують широкий інструментарій для показу і подальшого продажу продуктів цільовій аудиторії: від насиченої реклами до «shoppable stories». Вже зараз більше половини опитаних споживачів здійснюють онлайн-покупки у відповідь на рекламу в Facebook. Здійснюючи онлайн покупку на базі Facebook, покупці можуть обрати для себе зручний спосіб оплати, комфортні умови укладання електронного договору купівлі-продажу, покупцеві також пропонується спосіб доставки: пошта, транспортна служба, кур'єр до будинку, протягом 24 годин або на обрану дату, тощо. Іншими словами є всі умови для того, аби споживач був задоволений покупкою у мережі та здійснив самостійний та вільний вибір своєї покупки. Тобто і в цьому випадку приватне регулювання торгівлі у Facebook, поєднується і використанням безпосередніми контрагентами саморегулювальних засобів

TikTok. Станом на зараз, ТікТок є молодого, але потенційно привабливою платформою, котра має високі перспективи використання, зокрема, для реалізації ринкової стратегії в мережі Інтернет. У користувачів цього сервісу є можливість налагоджувати комунікації та пропонувати актуальні товари за допомогою коротких тематичних відео та ведення онлайн-трансляцій.

Продавці прагнуть встановити свої власні правила поведінки, не чекаючи нормативного закріплення від держави, проте чи є їх діяльність законною, легітимною, добропорядною та добросовісною?

З серпня по вересень 2023 року було проведено дослідження українських онлайн магазинів платформи ТікТок, більшість з них порушували права споживача та використовувала негативне саморегулювання у своїй діяльності, (таблиця 4).

(табл. 4): Дослідження українських онлайн магазинів платформи TikTok

| Назва | Реєстрація | Спосіб продажу товару | Спосіб оплати товару | Спосіб доставки товару | Обмін (повернення) товару |
|-------------------|---------------------------|---|----------------------|------------------------|---------------------------|
| 1.Gomes_shop | Фізична особа-підприємець | Онлайн трансляція, Instagram | Лише повна оплата | Лише Нова Пошта | Відсутнє |
| 2.Podium.store.ua | Фізична особа-підприємець | Онлайн трансляція, група Viber, Instagram | Лише повна оплата | Нова Пошта, Укр Пошта | Присутнє |
| 3.Maremy_shop | Без реєстрації | Онлайн трансляція, Instagram | Лише повна оплата | Нова Пошта | Відсутнє |

Сервіс у TikTok дозволяє споживачу самостійно та на власний вибір обрати той чи інший товар, проте бувають практичні випадки того, як продавці обмежують покупців у їх правах, котрі є законодавчо закріпленими. Слід зауважити, що вирішення багатьох питань, котрі не регулює законодавець, покладається саме на саморегулювання. Як бачимо, продавці на власний розсуд визначають правила здійснення та надання власних послуг та діяльності, виходячи за межі державного регулювання, адже воно є недосконалим.

Як зазначає, О. Гончаренко «за допомогою саморегулювання господарської діяльності можна упорядкувати та врегулювати низку суспільних відносин, належно нерегламентованих або ж загалом тих, які не знайшли свого закріплення». Варто зазначити, що торгівля за допомогою онлайн-сервісів ще можна називати підтримкою правопорядку приватними силами, а саморегулювання

виступає способом, у який може здійснюватися приватноправове і регулювання [63, с.14].

Проте, чи можна покласти на саморегулювання перевірку законності змісту договорів, порядку укладання, захисту прав продавців та покупців. відповідальність за порушення договорів, процедури врегулюванні спорів у сфері електронної торгівлі, тощо.

В. Мілаш зазначає, що «якщо на рівні законодавчого регулювання не висунуто спеціальної вимоги щодо порядку укладення конкретного виду господарського договору адже з такий порядок може визначатися на рівні договірному регулювання» [110, с.35]. Договір купівлі-продажу товарів із продавцем на відстані за допомогою засобів дистанційного зв'язку, за істотними умовами можна вважати господарським договором.

Так, суб'єкти господарювання на законних підставах мають право без обмежень, самостійно здійснювати будь-яку підприємницьку діяльність, котра не заборонена законом. Проте напрямок їх діяльності має бути спрямований лише на користь суспільству і такою мірою, щоб результати діяльності підприємця задовольняли потреби споживачів.

А тому, у випадку недосконалості державного регулювання у процесі зукладення договорів купівлі-продажу в мережах Instagram та TikTok за допомогою засобів дистанційного зв'язку, варто створити та опанувати допустимі та легітимні засоби саморегулювання підприємницької діяльності аби уникнути негативного саморегулювання, що як наслідок призводить до обмежень на порушень прав покупців.

Отже, під час здійснення купівлі-продажу товарів покупці можуть зустрітися з широким спектром проблем, довіряючи та погоджуючись на всі запропоновані умови, а як наслідок стати жертвою обману, дезінформації та шахрайства.

«Інститут довіри є особливою неформальною нормою в суспільстві, що відображає стосунки людей у всіх проявах людської діяльності... Довіра в найширшому розумінні слова означає впевненість людини в добросовісності,

чесності, добропорядності, щиросердечності, правильності відношення других осіб до чого-небудь. Мова йде про формування у більшості громадян чи населення довіри до дій різного роду суб'єктів господарювання, до політиків чи наукових концепцій, до якості товарів чи статистичних даних, довіри до членів родини тощо» [102, с. 11].

Суб'єкти господарювання у своїй практичній діяльності також можуть застосовувати самообмеження та самосертифікацію. Довіра у цьому випадку виступає певним моральним критерієм обмеження саморегулювання. Самосертифікація є самообмеженням з боку суб'єктів саморегулювання.

Самосертифікація базується на основі довіри споживача до виробника товару, послуг. Лише той виробник, котрий довгий час працює на ринку, має високий рівень довіри споживачів, може використовувати самосертифікацію як додатковий чинник для підвищенні дохідності підприємства. Систему самосертифікації застосовують підприємства, котрі мають власну службу якості, яка може розробляти правила-стандарти якості, етичні кодекси поведінки, здійснювати забезпечення та впровадження критеріїв невідповідності, тощо.

Самосертифікація суттєво впливає на конкурентоспроможність на ринку товарів та послуг, мотивує виробників підвищувати якість продукції.

Маючи високий потенціал, Україна, як країна-кандидат на членство ЄС, може гармонізувати своє законодавство у сфері електронної комерції та створити єдиний (цифровий) ринок. Однією з головних проблем є те, що відсутній єдиний самостійний підрозділ, що відповідає за формування і реалізацію цілісної державної політики в сфері електронної комерції. Як зазначалось раніше, державне регулювання не може йти в ногу з розвитком роздрібною торгівлі, тому суб'єкти господарювання прагнуть встановити свої власні правила поведінки, не чекаючи нормативного закріплення своїх дій. З метою прискорення розвитку електронної торгівлі в Україні доцільно самостійний структурний підрозділ при апараті Міністерства економіки України котрий поставить собі за мету – удосконалення та розвиток інформаційного суспільства. До основних його завдань можна віднести: розроблення нормативних документів з питань регулювання діяльності у сфері

електронної торгівлі, в тому числі і роздрібною торгівлі в мережі Інтернет; участь у роботі, пов'язаній з розробкою нових нормативноправових актів і доопрацювання діючого законодавства у сфері онлайн-торгівлі; створення проектів законів, котрі будуть стосуватись торгівлі у мережі Інтернет; перевірка інтернет платформ та новостворених інтернет-магазинів на здійснення ними доброчесної та добросовісної торгівлі через мережу Інтернеті; захист прав продавців та покупців; надання консультаційно-інформаційних послуг з питань онлайн торгівлі; сприяння розвитку саморегулювання у сфері роздрібною та оптовою торгівлі в галузі електронної торгівлі на засадах підвищення якості та забезпечення зміцнення довіри між її учасниками.

Враховуючи зазначене вище, можна зробити такі висновки щодо зіставлення державного регулювання, приватного регулювання та саморегулювання у електронній (цифровій торгівлі):

1. Державне регулювання формує загальні засади діяльності суб'єктів господарювання та обмеження їх діяльності на цифрових платформах. Держава створює «правила гри» для користувачів платформ.

2. Приватне регулювання здійснюється на рівні самих цифрових платформ та є обов'язковою вимогою для користувачів (або третіх осіб користувачів). Цифрова платформа створює власні «правила гри» для учасників, їх недотримання призведе до автоматичного попередження, або ж навіть блокування користувача та, як наслідок, неможливості здійснення діяльності на цифровій платформі через порушення внутрішніх правил. Приватне регулювання (додаткове) застосовується у випадку недостатнього державного регулювання.

3. Саморегулювання є частиною приватного регулювання, але не тотожне з ним. Приватне регулювання є більш широким поняттям, адже впливає на третіх осіб, а саморегулювання стосується лише тих осіб, які створюють певні «правила гри» для власного користування. Позитивне саморегулювання проявляється у договірних відносинах між покупцем і продавцем.

Саморегулювання в цифровому середовищі може бути як позитивним так і негативним. Позитивне саморегулювання дозволяє продавцям, опираючись на

принцип свободи підприємницької діяльності та добросовісності здійснювати продаж товарів та послуг. Покупці, в свою чергу, користуються даними послугами, на засадах добровільності. Позитивне саморегулювання знаходить своє відображення у «добрій практиці» самої цифрової платформи, наприклад, позитивні відгуки від користувачів, або здійснення оплати (доставки) через саму платформу.

Негативне саморегулювання застосовують користувачі (продавці) у випадку недостатнього державного регулювання. Негативне саморегулювання базується на засадах свободи підприємницької діяльності та нечесній діловій практиці, а також недостатньому державному контролю. Наприклад, продавці встановлюють власні «правила гри», адже законодавчого підґрунтя, щодо заборони їх дій не передбачено, а якщо і передбачено, то державні органи не мають належних повноважень щодо виявлення та покарання правопорушників, від чого страждають споживачі.

Для всебічного аналізу проблематика дисертаційного дослідження та аби здійснити діагностику рівня довіри споживача до сучасних онлайн майданчиків торгівлі Instagram та TikTok було проведено опитування у формі анонімного анкетування. Кількість опитаних сягала 125 осіб [33].

Щодо віку опитуваних, було встановлено наступне співвідношення: 18-25 роки – 38,7%, 26-35 роки – 16,9%, 36-50 роки – 29,8%, 51-65 років – 12,1%, старше 65 - залишок. Тобто бачимо, що найактивнішими є учасники від 18 до 25 років.

Аналіз відповідей на перше запитання показав, що 64% опитаних купують товар (в нашому випадку одяг та/або взуття) в таких соціальних мережах як Instagram та TikTok лише в перевірених попередньо магазинах, 31% здійснюють покупку лише в тому випадку, якщо продавець пропонує зручні та комфортні умови оплати, доставки, обміну та повернення товару, 13% не довіряють онлайн магазинам та здійснюють покупки лише офлайн (торгівельні центри, шоуруми, тощо) [33].

Дослідження відповідей на друге запитання виявило наступне, у 75% опитаних основним фактором, що формує довіру до інтернет-магазинів є повна інформація про товар, відгуки споживачів, підтвердження фото- та

відеоматеріалами, ввічливість та допомога онлайн-консультанта, а також етичні принципи роботи, 50% обрали варіант великого та широкого вибору товару, якості способу доставки та оплати, можливості обміну та повернення, 29% в свою чергу, опираються на якісний контент, точність та повноту подання товару, котрий забезпечує довіру користувачів і збільшення аудиторії [33].

Наступне запитання стосувалось функціонування Етичних кодексів та їх основної функції - збільшення рівня довіри споживачів до онлайн магазинів. Майже 55 % зазначило, що незважаючи на наявність Етичного кодексу поведінки, робота онлайн платформи може виявитись недобросовісною та недобропорядною, приблизно 30 % зробили вибір на користь Етичного кодексу адже вважають, що він забезпечить моральні стандарти поведінки та визначить правила дій для продавців, і покупців, близько 22 % впевнено стверджували, що Етичний кодекс справді є містком між продавцем та покупцем, котрий сформує довіру та задовільнить всіх зацікавлених сторін [33].

Як показали відповіді на наступне запитання, майже 80% опитаних впевнено заявили, що відсутність державного регулювання може заохочувати продавців до застосування обману та шахрайства, решта 20% вважає, що такого роду правовідносини можна збудувати на довірі, без втручання держави [33].

Близько 80% анкетованих вважають, що здійснюючи покупку за допомогою соціальної мережі Instagram та TikTok покупцю ставлять умови, котрі є вигідними лише для продавця (умовами в цьому випадку є форма розрахунку, спосіб оплати, платежу та доставки, терміни доставки, якість товару, належний його вигляд, тощо) наслідком є те, що споживача залишають без вибору, а тому він змушений довіряти та погоджуватись на всі запропоновані йому умови, інші 20 % зазначають, що лише деякі продавці пропонують зручні умови продажу товару і для себе, і для покупців [33].

Результатом відповідей на сьоме питання, є наступне, приблизно 82 % опитаних, вважають що під час правового режиму воєнного стану на території держави збільшився % покупок, адже покупку можна здійснити в будь-якому безпечному на власний погляд місці, («онлайн-торгівля стає прибутковішою, а

великі торгові центри – небезпечнішими»), 24 % анкетованих вважають, що опинившись за кордоном, через військові події на території держави, українцям зручніше та комфортніше здійснити покупку саме онлайн, решта 8% зазначили, що правовий режим дії воєнного стану на території держави не вплинув на збільшення % покупок [33].

Восьме запитання показало, що майже 80% не впевнені, чи взагалі потрібно державі здійснювати нагляд та контролювати роботу онлайн майданчиків торгівлі в Instagram та TikTok [33].

Підсумовуючи відповіді на останнє запитання, можна дійти до наступних висновків, що близько 59% вважають, що на базі Міністерства економіки України варто створити певний самостійний структурний підрозділ який би здійснював державне управління у сфері електронної торгівлі та чітко прописати його основну мету, завдання та функції, більш як 23% вважають, що варто це здійснити після закінчення дії правового режиму воєнного стану на території держави, решта вважає, що такий підрозділ не потрібен та користі не принесе [33].

Загалом саморегулювання виступає способом регулювання, при якому втручання держави є мінімальним, а учасники (на власний розсуд) визначають правила здійснення певної діяльності, контролюють дотримання цих правил та використовують певні методи впливу на порушників. Так, самостійний структурний підрозділ, запровадить державне управління у сфері електронної торгівлі, але скорочувати саморегулювання до нуля та перешкоджати здійсненню електронної торгівлі на базі нього також не буде. Цей підрозділ посприє розвитку саморегулювання у сфері роздрібною та оптовою торгівлі в мережі Інтернет, адже діятиме на засадах підвищення якості та забезпечення зміцнення довіри між її учасниками. заради провадження належної, добросовісної та якісної торгівлі в мережі Інтернет.

Значний негативний вплив агресія зі сторони російської федерації справила на розвиток торгівлі та економіки нашої держави, як наслідок, скорочення валового внутрішнього продукту, зростання інфляції, послаблення логістичних ланцюгів, зіткнення торгівлі з з безпрецедентними перешкодами. За умов війни,

слід визнати, що функціонування економіки України та вплив держави на її життєдіяльність є критично важливим.

У праці І. Кравець, В. Рєзнікової та Н. Пацурії визначено, що «вплив держави на економіку в умовах війни повинен з однієї сторони забезпечити оборонні потреби нашої держави, зокрема й через збільшення виробництва вітчизняних товарів, необхідних для оборони, а з другого – необхідність подальшої лібералізації торговельної діяльності для розвитку вітчизняної економіки. Потрібним також є забезпечення цінової стабільності у державі в умовах воєнного стану, для чого запроваджено здійснення контролю за встановленням суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі цін на визначений перелік товарів» [94, с.41]. Науковці зазначають, що «для України запорукою перемоги у війні та перспективи військової відбудови є високий рівень розвитку національної відповідальності та відповідальності за забезпечення миру» [21, с.209]. Станом на зараз, після повномасштабного вторгнення, вкрай важливим став захист наявних ресурсів, інфраструктури та промислового потенціалу країни від дій агресора. «Перед суб'єктами господарювання постало складне завдання – турбота не тільки про прибутки і сплату податків, а й про соціально незахищені верстви населення, про екологічний стан довкілля та обороноздатність країни» [212, с.72].

Отже, правове забезпечення здійснення електронної торгівлі є недосконалим. Більшість питань вирішується завдяки саморегульованим засобам, застосування яких також належним чином неврегульоване. Суб'єкти господарювання прагнуть встановити свої власні правила поведінки, не чекаючи нормативного закріплення від держави. Проте, як показує практика, не завжди діяльність суб'єктів господарювання базується на принципах добросовісності та доброчесності. Неврегульованими, залишаються питання перевірки легальності змісту договорів, порядку укладання, захисту прав продавців та покупців. Важливим аспектом є відсутність належно врегульованої відповідальності за порушення договорів, процедури врегулюванні спорів у сфері електронної торгівлі, тощо. Продавці, здійснюючи роздрібну торгівлю на базі різних онлайн платформ покладаються саме на саморегулювання та загальне державне регулювання.

3.3. Альтернативні методи врегулювання спору (медіація, переговори, міжнародний комерційний арбітраж) як інструменти саморегулювання

Після повномасштабного вторгнення російської федерації органи державної влади перевантажені справами щодо захисту прав громадян України, тому актуальним постає питання застосування альтернативних методів врегулювання прав суб'єктів господарювання та фізичних осіб.

Найпоширенішими альтернативними методами врегулювання спорів є медіація, арбітраж та переговори. Деякі науковці зазначають, що «використання альтернативних способів вирішення конфліктів обумовлено збільшенням кількості суперечок через недотримання зобов'язань і обмеження доступу до судових інстанцій під час карантину, в умовах війни та через проблеми з енергопостачанням, спричинені ракетними обстрілами» [129, с. 165]. Дійсно, через постійні повітряні тривоги та агресію держави-сусіда, альтернативні методи все активніше застосовуються в онлайн-режимі. Кожен з нас у зручний час та день, перебуваючи у безпечному для себе та інших місці, може звернутися до відповідних спеціалістів та здійснити захист прав та законних інтересів за допомогою цих способів саме тоді, коли це буде необхідно. «Необхідно враховувати, що більшість альтернативних процедур засновані на угоді учасників спору і ними ж застосовуються, і в цьому розумінні характеризуються певним ступенем саморозвитку і саморегуляції, але, попри те, не можуть і не повинні розвиватися самі собою і поза правовою сферою. Їх існування неможливо без втручання держави, роль якої зводиться до офіційного визнання позасудової системи альтернативного вирішення правових конфліктів і забезпечення належних умов її функціонування» [50, с. 395].

Окрім арбітражу, альтернативним засобом (інструментом) врегулювання спорів, що містить власні саморегулятивні особливості, є медіація. Медіацію можна проводити онлайн. У період дії режиму воєнного стану на території України, велика кількість підприємств, опинившись в районах активних бойових дій та

масових обстрілів, вимушені були евакуювались в більш безпечні зони та продовжити там свою діяльність, або ж зовсім її припинити. Суб'єкти господарювання, котрі продовжили свою роботу, зіткнулись з проблемою частих проблем з електропостачанням та водопостачанням спричинених постійною агресією та терористичними актами зі сторони держави-сусіда на інфраструктуру держави, що є критичною. Обтяжувало роботу підприємств також постійні повітряні тривоги, що спричинили проблеми з логістикою на території регіонів та брак потрібної сировини.

Так за свідченнями опитувань Європейської Бізнес Асоціації факторами, що негативно вплинули на роботу суб'єктів господарювання є - воєнні дії, в т.ч. близькість до фронту, руйнування, обстріли, перебої з електропостачанням та зв'язком, недоступність кредитних коштів, падіння споживчого попиту та зменшення платоспроможності населення, ускладнення логістики, інфляція, податковий тиск. Серед компаній, що працюють частково, 44% були вимушені скоротити географію своєї діяльності, 20% – закрити частину офісів чи торгових точок, 18% – перейти в онлайн, 18% – з інших причин [81].

Перераховані фактори можуть призвести до зіткнення інтересів, поглядів, потреб чи емоцій конкретних індивідів чи груп, тому професійне проведення медіації є важливим. Варто зазначити, що існує нагальна потреба вирішення/усунення конфліктних ситуацій, які можуть бути спричинені внутрішніми або зовнішніми факторами впливу. Суб'єкти господарювання можуть вирішити «внутрішні» конфлікти за допомогою залучення третьої сторони: представників влади, юристів, адвокатів, посередників, аудиторів, тощо. Взаємно вигіднішим та фінансово привабливим методом вирішення спору є медіація, котра може зменшити стрес та напругу при розгляді спорів в умовах правового режиму воєнного стану.

Медіація як один із найпоширеніших альтернативних методів врегулювання спору, що містить елементи саморегулювання. Відповідно до статті 1 Закону України «Про медіацію» медіацією визначається позасудова, добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за

допомогою медіатора(ів) намагаються запобігти або вирішити конфлікт (суперечку) шляхом переговорів [168].

У Директиві 2008/52/ЄС Європейського парламенту та Ради медіація - це структурований процес, незалежно від його назви чи посилання, за допомогою якого дві або більше сторін конфлікту намагаються самостійно, на добровільній основі, досягти згоди щодо врегулювання їх суперечки за підтримки медіатора [157]. Процес можуть ініціювати сторони або у результаті пропозиції чи розпорядження суду, або для виконання припису законодавства держави-члена ЄС [105].

Визначна австралійська вчена з питань медіації, дослідниця Н. Александер визначила три моделі правового регулювання медіації, а саме: ринково-договірне регулювання (market-contract), механізми саморегулювання (self-regulation) та законодавче регулювання (formal legislative) [3].

Українська дослідниця та науковиця Н. Мазаракі у власній монографії, котру присвятила теорії та практиці застосування медіації в Україні, погодила з думкою австралійської вченої Н. Александер, та зауважила, що «наведені підходи не є взаємовиключними, а поточна ситуація із розвитком медіації в Україні підтверджує її подальший висновок, у більшості держав застосовують щонайменш два підходи ... а в державах зі значним досвідом медіації (наприклад, в Австрії) – чотири підходи». Розділяємо погляди Н. Александер та Н. Мазаракі, адже істотно важливим є наявність взаємопов'язаних між собою правових норм, що регулюють відносини у сфері медіаційної діяльності. Правові норми зможуть забезпечити баланс інтересів сторін конфлікту, державних органів, медіатора та інших членів діяльності медіаторської спільноти.

Правові норми зможуть забезпечити баланс інтересів сторін конфлікту, державних органів, медіатора та інших членів діяльності медіаторської спільноти [3], [98]. Розглянемо моделі правового регулювання медіації про які йде мова більше детально.

Ринково-договірний механізм регулювання медіації визначає, що надавати медіаційні послуги відповідно до законів попиту, пропозиції, та приватного

контракту (договору) може кожен з нас. Проте пошуки досвідченого медіатора, займають час, адже варто врахувати його репутацію, відгуки тощо, що потребують використання саморегульованих чи законодавчих механізмів з метою захисту прав споживачів – сторін спору. Сторонам конфлікту можуть знаходити будь-які методи вирішення спору. Вчена зауважує, що в Австралії та Америці сторони адаптують умови та умови посередництва відповідно до їхніх індивідуальних потреб та поступово відмовляються від певних співіснуючих систем регулювання, таких як кодекси поведінки, стандарти затвердження та стандартне законодавство. Автономія та власне рішення стосовно спору до якого доходять сторони є проявом саморегулювання, його індивідуалізованої форми.

Механізми саморегулювання проявляють себе у медіації шляхом затвердження та розробки етичних кодексів медіатора, формування доброї практики медіатора, порядку навчання та підвищення кваліфікації медіаторів, тощо. Н. Александер зазначає, що саморегулювання в медіації присутнє під час здійснення рефлексії. Рефлексія дозволяє суб'єктам самостійно визначити проблеми, обмірковувати їх і домовитися про найбільш взаємовигідне для всіх рішення. Суб'єкти господарювання Австралії застосовують популярні інструменти саморегулювання у сфері медіації, зокрема розробляють власні стандарти, медіаційні застереження, типові положення медіатора. Наприклад, Австралійська національна система акредитації медіаторів затвердила Національні стандарти затвердження медіаторів і практики, Національний комітет з акредитації медіаторів розробив загальні стандарти для постійно діючого Національного органу з питань стандартів медіації (НОСМ) [3]. Питання регулювання медіації зі сторони СРО є невіршеним, актуальним залишається питання чи існує регулювання медіації за межами і держави. У науковому дослідженні Н. Мазаракі йде мова про державне та недержавне регулювання медіації в межах саморегульованих організацій. Авторка чітко зауважує, що необхідно розмежувати державне регулювання та саморегулювання у сфері медіації, істотно важливим є надання медіаційних послуг задля збереження таких переваг медіації як універсальність, неупередженість та гнучкість процедури, за для якнайширшого обсягу права самовизначення сторін

медіації [101]. «У процесі медіації сторони мають більш активний вплив на розв'язання конфлікту. Очевидна також і конфіденційність процесу, що має неабияке значення» [100, с.95].

Можна погодитись з висновком авторки про необхідність чіткого розмежування державного регулювання та саморегулювання у сфері медіації та надання медіаційних послуг задля збереження таких переваг медіації як універсальність та гнучкість процедури, якнайширшого обсягу права самовизначення сторін медіації [101, с. 360-361].

Б. Деревянко, Г. Грещук, О. Туркот зазначають, що очевидними перевагами медіації порівняно з судовим розглядом спорів є швидкість розгляду та економія грошових коштів, тобто зберігається час і гроші — найдорожчі ресурси сьогодення [70, с. 38].

Американські вчені Лоуренс Р. Фрідмен та Майкл Л. Прігоффс визначили, що медіація та інші альтернативні методи вирішення спорів досягли значного прогресу за останнє десятиліття, зайнявши значну роль по відношенню до традиційної судової системи, а іноді і замість неї. Вчені зазначають, що ефективна медіація вимагає відвертості, медіатор, не маючи примусової влади, допомагає сторонам домовитися, вивчаючи можливі підстави для досягнення згоди, заохочуючи сторони враховувати інтереси одна одної та виявляючи причини конфлікту. Медіатори повинні вміти визначати базові позиції, інтереси та потреби сторін [19].

Турецький дослідник А. Дурсун, визначив, що метод вирішення спорів за допомогою медіації, який розглядається як один з АДР (альтернативне врегулювання спорів) (з англ.- Alternative Dispute Resolution), в першу чергу в зарубіжних країнах, а потім і в Туреччині стрімко впроваджується і продовжує вдосконалюватися. Медіація дозволяє сторонам визначити спосіб добровільного врегулювання спору, в якому вони можуть запропонувати свої креативні рішення, за участю зареєстрованого медіатора. Медіатор здійснює свою діяльність опираючись на принципи добровільності, неупередженості та конфіденційності, остаточне рішення приймають лише сторони власноруч [11].

Австралійський вчений Джон К. Артур у своїй статті зазначив, що медіація буде підтримуватися або навіть уможливлюватися за допомогою законодавчого, а також судового втручання. У штаті Вікторії, що на сході Австралії, кожен із законів, які створюють відповідні суди штату та різні судові правила передбачають сприяння медіації та іншим процесам альтернативного вирішення спорів (АВС) на законодавчому рівні. Суд може, за клопотанням сторін або за власною ініціативою передати справу на медіацію або іншу форму АДР [17].

Порівняно з іншими способами вирішення господарських спорів, перевагами медіації є: непублічність вирішення конфлікту між суб'єктами господарювання, унаслідок чого не погіршується ділова репутація сторін спору; швидкість вирішення господарських спорів, адже строки вирішення конфліктів за допомогою медіації коротші, ніж в судовому порядку; економічність, оскільки вартість медіації значно нижча, ніж розміри судових витрат; спрямованість на пошук компромісного рішення, яке б задовольнило інтереси кожної зі сторін тощо. Однією із найважливіших саморегульованих особливостей медіації є саме гнучкість процедури та прояв волі сторін. Самі сторони самостійно приймають рішення стосовно того, як та яким чином буде вирішено спір.

Н. Мазаракі визначила, що «саморегулювання медіаційної діяльності відбувається шляхом утвердження медіаторською спільнотою власних стандартів, розробки медіаційних застережень, правил медіації, порядку навчання та підвищення кваліфікації медіаторів, кодексів етики медіатора тощо». Без безпосереднього втручання держави, опираючись на принципи самоорганізації сторони можуть прийняти конкретне рішення [98, с. 128-129].

Саморегулювання в діяльності медіаторів може проявлятися також у функціонуванні центрів медіації та центрів освіти для медіаторів (Інститут миру і порозуміння (м. Київ), Київський філіал ООГМ (м. Київ), Подільський центр медіації (м. Вінниця). Слід зазначити, що медіаторська спільнота ще до прийняття Закону України «Про медіацію», діяла по принципу «дозволено те, що не заборонено», розробила та ухвалила Кодекс етики медіатора Національної асоціації медіаторів України.

Ю. Тищенко та Т. Погарченко зазначили, що законодавець дозволив можливість укладення як мирової угоди за результатами медіації, так і окремої угоди за результатами медіації – яка фіксує результат домовленості між сторонами медіації в узгодженій усній або письмовій формі, що на практиці може викликати певні труднощі та непорозуміння [205, с. 10].

Саморегулівні особливості також містять в собі договори, що укладаються у сфері медіації. «Договірні відносини у сфері медіації можуть виникати до та після виникнення спору, з метою початку процедури медіації чи з метою закріплення досягнутого компромісу, у рамках приватної чи присудової медіації тощо». Медіаційне застереження дозволяє сторонам обрати для себе альтернативний спосіб вирішення спору - медіація, в разі його виникнення. Договір про проведення медіації, надає сторонам спору можливість розпочати процедуру медіації, спільно погодити її зміст та умови, особу медіатора тощо. Угода за результатами проведення медіації, дозволяє сторонам закріпити досягнуті домовленості. «Проте не слід ототожнювати поняття угоди за результатами медіації та мирової угоди чи угоди про примирення, які є різними правовими явищами» [99, с. 172].

Науковці також визначають причинно-наслідкові зв'язки між розвитком альтернативних способів вирішення спорів і конфліктів та рівнем правової культури суспільства. Визначено, що сучасне суспільство здатне самостійно вирішувати виникаючі проблеми без звернення до органів держави влади, використовуючи для цього методи цивілізованого саморегулювання, які відповідно створюють реальні передумови для поступального суспільного і державного розвитку. В цьому аспекті, актуальним для життя в такому суспільстві є існування в режимі діалогу [133, с. 15].

Так, за умови саморегулювання, до уваги беруться інтереси сторін, особистість усвідомлює спільність своїх цінностей з цінностями інших людей, ці цінності можуть стимулювати її участь у створенні суспільства без конфліктів. Причому завершенням правового конфлікту може бути тільки принципове рішення, яке досягається конфліктуючими сторонами в процесі взаємної та мирної

згоди. Саме такий аналіз і завершення правового конфлікту стає можливим за допомогою саморегулювання та високого рівня правової культури.

Переговори як важливий альтернативний спосіб врегулювання спору, котрий містить інструменти саморегулювання. Особливо важливим є захист прав суб'єктів господарювання та громадян в Україні в період дії правового режиму воєнного стану на території нашої держави. Переговори як альтернативний спосіб врегулювання спору можна здійснити без використання судових інстанцій. Під час проведення переговорів можна досягти результату набагато швидше, порівняно із судом.

Слід зазначити, що альтернативні (нетрадиційні) способи врегулювання спору можуть застосовуватися до сторін лише на основі добровільного волевиявлення, до таких механізмів відносять і переговори.

Обрання певного засобу правового захисту, враховуючи досудове врегулювання спору, є правом, а не обов'язком сторони, яка на добровільних засадах, виходячи з власних інтересів, його використовує та застосовує. Законодавець не встановив обов'язковий досудове врегулювання спору, адже це б спричинило обмеження права особи на судовий захист. Доказом цьому є рішення Конституційного Суду України від 9 липня 2002 року по справі №1-2/2002. У ньому зазначено, що обов'язкове досудове врегулювання спорів, яке виключає можливість прийняття позовної заяви до розгляду і здійснення за нею правосуддя, порушує право особи на судовий захист. Можливість використання суб'єктами правовідносин досудового врегулювання спорів може бути додатковим засобом правового захисту, який держава надає учасникам певних правовідносин, що не суперечить принципу здійснення правосуддя виключно судом. Обрання певного засобу правового захисту, у тому числі і досудового врегулювання спору, є правом, а не обов'язком особи, яка добровільно, виходячи з власних інтересів, його використовує. Держава може стимулювати сторін вирішити спір у межах досудових процедур, однак їх використання є правом, а не обов'язком особи, яка потребує такого захисту [185].

Підтвердив цю позицію також Верховний Суд України у своїй Постанові від 27 травня 2020 року (у справі № 2-2134/2010), де зауважив, що досудове врегулювання спору може мати місце також за волевиявленням кожного з учасників правовідносин і за відсутності у договорі застереження щодо такого врегулювання спору [142].

АМВС є невід'ємною частиною прав людини, а саме правом на доступ до правосуддя закріплене у міжнародних договорах. Відповідно до статті 5 Директиви № 2008/52 від 21 травня 2008 р. «Про деякі аспекти медіації у цивільних та господарських правовідносинах». зазначено, що забезпечення доступу до правосуддя передбачає собою не лише доступ до судової гілки влади, а й до позасудових способів вирішення спорів, а особливо дана Директива повинна зробити внесок у належне функціонування внутрішнього ринку, зокрема, щодо доступності послуг медіації [157].

Я. Петруненко визначає переговори «безформальним процесом, у якому сторони здійснюють спроби досягти взаємоприйняттого рішення шляхом дискусій та узгодження. Переговори можуть бути ефективним способом розв'язання спорів, особливо якщо сторони мають інтереси в досягненні взаємовигідного компромісу» [129, с.163]. А. Прилуцька розглядаючи альтернативні способи вирішення правових спорів у федеральних судах США, зазначила, що «переговори – це добровільний і зазвичай неформальний процес, під час якого сторони визначають питання, що викликають занепокоєння, вивчають варіанти вирішення питань та шукають взаємоприйнятну угоду для вирішення порушених питань. Сторони, що суперечать, можуть бути представлені адвокатами під час переговорів. Переговори відрізняються від медіації тим, що не існує нейтральної особи, яка б допомагала сторонам у переговорах» [146, с. 161]. У деяких штатах США при вирішенні спорів за цивільними позовами обов'язково користуються послугами арбітра чи медіатора [43, с. 1].

Американські дослідники виділяють наступні моделі методів врегулювання спорів : зовнішні переговори (зосереджені на іншій стороні) і внутрішні переговори

(зосереджені на власних інтересах). Саморегулювання забезпечує основу для концептуалізації динамічної взаємодії між цими моделями [16].

В силу обставин, переговори застосовують як метод вирішення спорів котрий стає все більш поширеним серед користувачів інформаційного суспільства в силу розвитку цифрових технологій. Вирішення суперечок в режимі онлайн є особливо корисним та актуальним під час війни, безпечне середовище, відсутність офіційного договору, котрий визначає права та встановлює зобов'язання щодо вирішення спору відповідно до визначеної сторонами юрисдикції, дозволяє сторонам регулювати суспільні відносини за допомогою інструментів саморегулювання. Переговори можуть стати альтернативою судової влади в саморегулівних дистанційних відносинах. «Онлайн-переговори – це процес ведення переговорів між партнерами за допомогою електронних засобів. Інтерес до електронних переговорів мотивується його потенціалом надавати діловим партнерам більш ефективні рішення, що дозволяє їм укласти кращі контракти за менший час» [49, с. 127].

Медіація та арбітраж передбачають участь третьої сторони (медіатора, арбітражного судді, державного судді, тощо), безпосередні переговори сторін не передбачають участь третьої сторони, тому повноваження сторін щодо вирішення спору є вичерпними.

Міжнародний комерційний арбітраж як процесуальний засіб саморегулювання та особливий альтернативний метод врегулювання спору. Одним із інструментів саморегулювання, котрий допомагає іноземним та місцевим комерційним контрагентам вирішити суперечку є міжнародний комерційний арбітраж (далі-арбітраж). Арбітраж є альтернативним механізмом державного судового процесу для сторін. Під час дії правового режиму воєнного стану на території нашої держави варто розглянути арбітраж через призму саморегулювання, адже для суб'єктів господарювання актуальним залишається захист власних прав та інтересів. Інструмент саморегулювання цілком можливий для захисту підприємців в період війни та є змішаною формою здійснення саморегулювання.

Слід зазначити, що здійснити відновлення та захист прав та законних інтересів, котрі вже порушила держава-агресорка, суб'єкти господарювання та громадяни можуть за допомогою суду. Проте цей процес навіть зараз займає багато часу, можливо місяці або ж і роки. У випадку наявності спору між громадянами чи суб'єктами господарювання цілком реально вирішити цей спір альтернативним способом.

Арбітраж може застосовуватись виключно за домовленістю сторін. Винятком цьому є особлива категорія інвестиційних спорів, в якому держава погоджується бути зв'язаною з арбітражем. У більшості випадків застосування арбітражу допомагає сторонам вирішити спір та не слугує доповненням до державного судового процесу, а є окремим та особливим методом вирішення спору. Посередництво, переговори та інші альтернативні методи вирішення суперечок можуть бути обов'язковими

Вчені зауважують, що норми *lex mercatoria* можуть бути доповненням до норм матеріального права при врегулюванні конфлікту, а також бути застосовані як основне джерело права за згодою сторін [15].

Крім того, арбітраж є інструментом саморегулювання, а його сутність полягає в потенційній і реальній можливості суб'єктів створювати власні правила поведінки і діяти без зовнішнього впливу. Само- та співрегулювання виокремлене як «ідеальне рішення», яке повинно мати певні переваги перед державою регулювання.

Станом на зараз, через повітряні тривоги спричинені російською агресією Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України (далі-МКАС при ТПП України) та Морська арбітражна комісія при Торгово-промисловій палаті України можуть розгляди справи у режимі онлайн.

Б. Деревянко, Г. Грещук, та О. Туркот визначили, що суб'єкти господарювання обирають у межах, визначених законом, «вид діяльності, зручну для себе організаційно-правову форму суб'єкта господарювання, комерційний або неприбутковий статус, суддів третейських судів або арбітрів МКАС при ТПП України тощо, а у випадку реалізації нашої пропозиції — ще й суд —

господарський суд першої інстанції, третейський суд або МКАС при ТПП України» [70, с.38-39].

Міжнародний комерційний арбітраж як АМВС набуває все більшої популярності, адже має низку переваг, порівняно з розглядом справ державними судами, а саме: автономність, конфіденційність, швидкість, гнучкість процедури, менші витрати та більша задоволеність порівняно з державним судом. До того ж, використання альтернативних методів врегулювання спорів пояснюється прагненням сторін уникнути національних судових процедур, незнайомих одній з них, і, можливо, орієнтованих на захист іншої.

Арбітраж має бути основним механізмом для врегулювання спорів між сторонами, саморегульованими особливостями у цьому випадку може бути: власне вибір арбітражу як альтернативного методу вирішення спору, вибір арбітражної установи (постійно діюча чи *ad hoc*), укладання арбітражної угоди, погодження місця проведення арбітражу, мова, кількість арбітрів, можливість оскарження рішення тощо.

Можна впевнено сказати, що істотні умови та зміст арбітражної угоди містить аспекти саморегулювання, адже залежить від волі сторін, проте обмежується вимогами законодавства, що застосовується. Як правило, виділяють наступні елементи арбітражної угоди:

1. Вид арбітражу, зазвичай виділяють інституційний та випадковий арбітраж (арбітраж *ad hoc*). Дані види мають чіткі розбіжності, що можуть бути перевагами чи недоліками в контексті конкретної справи. Проте, як свідчить практика, після виникнення спору сторони вже не можуть домовитись, тому всі позитивні та негативні риси повинні бути враховані заздалегідь при укладенні угоди. До переваг інституційного регламенту відносять: наявність регламенту, перевіреного практикою, а також адміністративного апарату, що забезпечує ефективне і послідовне просування справи стадіями арбітражного процесу, досить важливу роль грає авторитет і престиж арбітражу, адже відіграє важливе місце під час визнання та виконання арбітражних рішень на території інших країн.

Арбітраж *ad hoc* насамперед відрізняється тим, що має абсолютно приватний характер, присутня максимальна автономія для сторін у виборі процесуального правил та за тривалістю загалом є коротшим [131, с. 77-88].

2. Коло спорів, котрі передаються на розгляд до арбітражу. Мова йде про те, що сторони узгоджують між собою умову про те, що вони передадуть всі або лише деякі спори, які вже виникли чи тільки можуть виникнути між ними у зв'язку з якимнебудь конкретним правовідношенням, незалежно від того, чи має воно договірний характер. Також варто зауважити, що на розгляд міжнародного комерційного арбітражу можуть передаватися виключно ті спори, котрі мають правовий характер. Для уникнення будь-яких зловживань та затягування судових процесів, враховуючи зацікавленість сторін у своєчасному та повному виконанні договірних зобов'язань, доцільно запропонувати введення реєстрації арбітражних угод у відповідних арбітражах на засадах повідомного характеру.

3. Місце арбітражу. Під час підписання Нью-Йоркської конвенції ООН про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень, певні країни зробили застереження (застереження про взаємність), відповідно до якого положення Конвенції будуть застосовуватись тільки у випадку ухвалення арбітражного рішення на території країни-учасниці Конвенції.

4. Право, що застосовується до суті спору. Досить «прозорим» способом для сторін під час розгляду спору є автономія волі, котра дозволяє обрати правові норми, котрі будуть застосовуватись до конкретного виду правовідносин. На вибір сторонам пропонується обрати: національне право будь-якої країни, або ж декількох країн, сукупність окремих норм права, що належать до права однієї або кількох країн, також норм міжнародного права, мається на увазі міжнародні конвенції та інші акти міжнародної комерції. Аналіз арбітражної практики останніх років дає змогу прослідкувати певну тенденцію щодо вибору арбітрами права, що застосовується до суті спору. Досить новим методом, є «прямий» метод обрання арбітрами матеріальних правових норм без звернення до будь-яких колізійних норм. Цей метод є популярним. В таких країнах як Нідерланди, Португалія, деяких провінціях Канади та Мексики.

5. Мова арбітражу. Вибір арбітрів, письмові докази та необхідність їхнього перекладу, обмін процесуальними документами, необхідність надання послуг перекладача тощо. Якщо сторони не обрали мову арбітражного розгляду, то вирішення цього питання здійснюється арбітрами на власний розсуд. Найчастіше арбітри визначають мовою арбітражного провадження мову документів, які містять арбітражну угоду (наприклад, ст. 14 Регламенту міжнародного арбітражу Американської арбітражної асоціації, п. 17.1 ст. 17 Регламенту Лондонського міжнародного третейського суду [182]).

6. Кількість арбітрів та їх повноваження. Арбітрам надається роль посередників, котрі за мету ставлять досягнення компромісу та справедливості під час врегулювання спору. Сторони уповноважують арбітрів вирішувати чесно та в ролі посередників, котрі приймають рішення, керуючись здоровим глуздом, власним досвідом, практикою та сучасним законодавством.

Предмет арбітражної угоди містить в собі елементи саморегулювання. Т. Захарченко та О. Волощук поділяють предмет арбітражної угоди на два основних елементи. Першим основним елементом є вибір сторонами арбітражу як способу розгляду спору, інакше кажучи вибір сторонами конкретної арбітражної установи для розгляду їхнього спору по суті. Другим із них є визначення сторонами в арбітражній угоді видів (категорій) спорів, які можуть бути передані на розгляд до арбітражу [54], [79, с.30-45].

Отже, для ефективного та швидкого вирішення будь-яких комерційних спорів за допомогою механізму міжнародного арбітражу арбітражна угода має вирішальне значення. Міжнародний комерційний арбітраж є третейським судом, який має право розглядати певну категорію справ, що входять до його компетенції. Сторонам надаються можливості котрі містять в собі саморегулювання, наприклад, самостійно вибрати місце, час, мову, а також сам порядок розгляду спору; вибрати не тільки сам арбітражний суд, а й арбітрів, які зобов'язані зберігати нейтральність, об'єктивність, неупередженість, а також тих, які є фахівцями у відповідній сфері; можливість уникнути формалізму і бюрократії, які можуть бути присутніми в національній судовій системі та ін.

Після повномасштабного вторгнення на території нашої держави, органи державної влади перевантажені, тому актуальним буде застосування альтернативних способів захисту прав суб'єктів господарювання та споживачів. Найпоширенішими є медіація та арбітраж, застосовуються також переговори. Через повітряні тривоги та агресію держави-сусіда, такі способи активно застосовуються в онлайн-режимі.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3.

1. Офіційний статус країни-кандидата на членство в ЄС визначає потребу наближення національного законодавства до вимог законодавства ЄС, у тому числі щодо правового забезпечення СРО у господарсько-торговельній діяльності.

Проблеми, які виникають у діяльності саморегульвних організацій, залишаються нерозв'язаними через відсутність єдиних законодавчих засад, які б з однієї сторони стандартизували порядок створення, діяльності припинення таких організацій, а з іншої - дозволили би врегулювати той чи інший ринок, галузь, вид господарської діяльності враховуючи особливості їх функціонування.

Відсутнє належне нормативне врегулювання порядку створення, існування, припинення діяльності СРО у сфері оптової та роздрібної торгівлі, а також господарсько-торговельної діяльності загалом. СРО у сфері господарсько-торговельної діяльності можуть існувати та безпосередньо провадити свою діяльність в різних організаційно-правових формах як то господарська асоціація, громадська організація або громадська спілка.

Для того, щоб державне регулювання було ефективним та підтримане бізнесом у ГТД потрібно продовжувати розвивати діяльність СРО, наділяти їх, за необхідності, делегованими повноваженнями.

2. Визначено саморегульвні особливості здійснення роздрібної торгівлі на прикладі таких найбільш популярних соціальних мереж, котрі вже стали майданчиками для здійснення торгівлі - Instagram та TikTok. Встановлено, що відносини між продавцем (суб'єктом господарювання) та покупцем (споживачем)

ґрунтуються саме на саморегулюванні, адже обидві сторони встановлюють зручні та комфортні для себе правила здійснення купівлі-продажу, які здійснюється на основі таких критеріїв: право на самостійний вибір товару, спосіб оформлення замовлення, доставки, обміну та повернення. Кожен з перелічених критеріїв містить елементи саморегулювання. Facebook, TikTok та Instagram дозволяє споживачу самостійно та на власний вибір обрати той чи інший товар, проте бувають практичні випадки того, як продавці діють нелегально та вводять покупців в оману.

Доведено використання негативного саморегулювання суб'єктами господарювання через недостатній контроль та недосконале державне регулювання на основі опитування, яке проводилося з серпня по вересень 2023 року щодо українських онлайн магазинів на платформі TikTok. Вказане дослідження показало, що послуги мережі дозволяють споживачу самостійно та на власний вибір обрати той чи інший товар, проте не виключені практичні випадки обмеження, порушення прав споживачів. Недобросовісні продавці соціальних мереж завдяки неврегульованості та реалізації негативного саморегулювання порушують права споживачів на таких платформах: Instagram (назва сторінки-raw-jeans, esd.reserve), Tik-Tok (назва сторінки - Gomes_shop, Podium.store.ua, Maremy_shop). При здійсненні онлайн-покупки, споживач є незахищеним та вразливим, оскільки такі платформи не створили приватного механізму належної (безпечної) торгівлі, що тільки відкриває для продавців ряд можливостей, котрі заохочують до застосування обману та шахрайства.

3. Платформи Prom.ua, Amazon.com та Facebook використовують позитивне саморегулювання та є безпечнішим ніж TikTok середовищем для споживача. Також позитивне саморегулювання знаходить своє відображення у добрій практиці самої цифрової платформи, наприклад, позитивні відгуки споживачів.

4. Після повномасштабного вторгнення органи державної влади перевантажені, тому актуальним буде застосування альтернативних методів захисту прав суб'єктів господарювання та споживачів у ГТД. Через повітряні

тривоги та агресію держави-сусіда, такі способи активно застосовуються в онлайнному режимі. Тому, у зручний для кожного час та день, кожен може здійснити захист прав за допомогою цих способів саме тоді, коли це буде необхідно, звернувшись до відповідних спеціалістів, будучи в безпечному для себе та інших місці.

5. Арбітраж є інструментом саморегулювання, а його сутність полягає в потенційній і реальній можливості суб'єктів створювати власні правила поведінки і діяти без зовнішнього впливу у разі врегулювання спору. Саморегульованими особливостями арбітражу може бути: власне вибір арбітражу як альтернативного методу вирішення спору, вибір арбітражної установи (постійнодіюча чи *ad hoc*), укладання арбітражної угоди, домовленість про місце арбітражу, мову, кількість арбітрів, можливість оскарження рішення тощо.

ВИСНОВКИ

Дослідження правового забезпечення саморегулювання господарсько-торговельної діяльності в Україні дозволило сформулювати низку підсумкових узагальнень, висновків та пропозицій до національного законодавства, які засвідчують вирішення наукової проблеми з урахуванням активізації євроінтеграційного вектору та перманентної російської агресії. До найбільш важливих наукових висновків належать такі.

1. Саморегулювання господарсько-торговельної діяльності – це ефективний регулятор суспільних відносин, котрий дозволяє суб'єктам господарювання за допомогою власних розроблених, обов'язкових до дотримання правил, самостійно упорядковувати, злагоджувати, удосконалювати та організовувати власну господарсько-торговельну діяльність шляхом задіяння відповідних засобів, активної поведінки з урахуванням власних комерційних інтересів.

Самореглювання ГТД має свої особливості виходячи із виду торгівлі (оптова, роздрібна, внутрішня, зовнішня), місця її здійснення, товарної спеціалізації, відповідно до якої здійснює діяльність суб'єкт господарювання, сторін договору тощо. Зокрема, торгівля непромисловими товарами, комісійна торгівля, торгівля продовольчими товарами будуть мати відповідну специфіку не тільки завдяки державному регулюванню (отримання відповідних дозволів тощо), а й мати стандарти комерційної практики, етичні кодекси встановлені відповідною спільнотою суб'єктів господарювання.

До видів саморегулювання ГТД можна віднести: 1) за критерієм взаємодії держави та саморегулювання: делеговане, добровільне та змішане саморегулювання; 2) за засобами саморегулювання: нормативне, організаційне (інституційне), альтернативні методи врегулювання спорів; 3) залежно від ринку в межах якого здійснюється товарний обіг: саморегулювання на внутрішньому ринку та на міжнародному ринку; 4) залежно від форми ГТД: саморегулювання оптової торгівлі, роздрібною торгівлі, громадського харчування; саморегулювання щодо

допоміжної діяльності по забезпеченню реалізації товарів (послуг) у сфері обігу тощо; 5) залежно від виду договору на основі якого здійснюється ГТД: поставки, купівлі-продажу, оренди, міни (бартеру) тощо; 6) залежно від товарної спеціалізації, саморегулювання може бути на різних ринках, зокрема: продовольчих та непродовольчих товарів; зернових, кормів, металів, пального, комісійної торгівлі (перелік є невичерпним); 7) залежно від місця здійснення ГТД, саморегулювання може бути: на очних платформах (магазини, ятки, павільйони, кіоски, ресторани, бари, буфети, кафе; аптеки, салони, цехи, майстерні, ринки, біржі, оптова база, товарні склади; інтернет-магазинах (онлайн платформи). Враховуючи різноманітність здійснення ГТД можна застосовувати і інші підходи до класифікації з метою визначення видів саморегулювання ГТД.

До нормативних засобів саморегулювання можна віднести: господарський договір, типовий договір, меморандум, звичай ділового обороту (торгівлі), установчі документи підприємств, локальні акти СРО, етичні кодекси, кодекси практик, тощо.

До організаційних або інституційних засобів саморегулювання – саморегулювні організації, громадські об'єднання, господарські об'єднання, біржі (товарні біржі), торгово-промислові палати, котрі представляють відповідних учасників ГТД. В Україні на сьогодні діють організації у сфері ГТД, які мають певні саморегулювні функції, однак не визнанні державою як СРО, наприклад: Асоціація Рітейлерів України (діє як професійне об'єднання у сфері роздрібної торгівлі), Асоціація виробників сільськогосподарської продукції (діє як громадське об'єднання у сфері виробництва сільськогосподарської продукції), тощо.

Окремо слід виділи АМВР як засоби саморегулювання з огляду на важливість їх застосування для врегулювання спорів у ГТД. Серед них можна назвати: переговори, медіацію, міжнародний комерційний арбітраж, консиліацію тощо.

2. Державне регулювання формує загальні засади ГТД та її обмеження. Державне регулювання ГТД визначає кордони здійснення саморегулювання та відповідно і кордони втручання органів державної влади у саморегулювання. Оптимальне використання саморегулювання у ГТД може зменшити тиск та

завантаженість органів державної влади. Державне регулювання і саморегулювання можуть інтерактивно взаємодіяти. Держава може створювати умови для розвитку саморегулювання через прийняття законів, стимулюючи введення власних стандартів суб'єктами господарювання та механізмів контролю у саморегулюванні для конкретних галузей ГТД. Саморегулювання господарсько-торговельної діяльності втілюється у можливості створення певних правил (правотворчість) самих учасників відносин.

Саморегулювання є частиною приватного регулювання, але не тотожним з ним. Саморегулювання господарсько-торговельної діяльності не означає відсутність регулювання в торгівлі, а означає додаткове або альтернативне регулювання до державного, адже останнім встановлюються імперативні вимоги, від яких суб'єкт господарювання не може відступити (у цьому випадку застосовується принцип-дозволено все, що не заборонено законом).

Наявність численних підзаконних нормативно-правових актів правил торгівлі вказують на те, що загалом правове регулювання є недосконалим та потребує належного визначення відповідних правил торгівлі на рівні закону шляхом прийняття комплексного акту у сфері торгівлі як міжнародної так і внутрішньої, як стаціонарної так і електронної, у якому би були вирішенні питання як державного регулювання так і саморегулювання, і можливо, співрегулювання. Тому, слід удосконалити законодавство у сфері господарювання шляхом прийняття комплексного нормативно-правового акту «Про торгівлю», котрий закріпив би і положення щодо саморегулювання.

Чинне законодавство не закріплює поняття «саморегулювання господарської діяльності», «саморегулювання господарсько-торговельної діяльності». Для удосконалення законодавства слід внести зміни до ГК України. З цією метою, слід доповнити статтю 5 ГК України новою частиною 4 такого змісту: «Суб'єкт господарювання та інші учасники відносин у сфері господарської діяльності можуть створювати саморегулівні організації». Також слід доповнити статтю 263 ГК України новою частиною 4 такого змісту: «Саморегулювання господарсько-торговельної діяльності є ефективним регулятором суспільних відносин, котрий

дозволяє суб'єктам господарювання за допомогою власних розроблених, обов'язкових до дотримання правил самостійно упорядковувати, злагоджувати, удосконалювати та організовувати власну господарсько-торговельну діяльність шляхом задіяння засобів, активної поведінки з урахуванням власних комерційних інтересів. Саморегулювання господарсько-торговельної діяльності не означає відсутність регулювання в торгівлі, а означає додаткове та (або) альтернативне регулювання до державного, адже останнім встановлюються імперативні вимоги від яких суб'єкт господарювання не може відступити».

3. До видів обмежень саморегулювання ГТД можна віднести такі: 1) залежно від форми здійснення господарсько-торговельної діяльності (обмеження в оптовій, роздрібній торгівлі, громадського харчування тощо); 2) залежно від засобів саморегулювання господарсько-торговельної діяльності (обмеження щодо договорів купівлі-продажу, поставки, контрактації сільськогосподарської продукції, оренди, міни (бартеру), лізингу тощо; обмеження щодо створення та діяльності громадських об'єднань, господарських об'єднань, бірж, торгово-промислових палат); 3) обмеження у діяльності СРО залежно від галузі господарсько-торговельної діяльності.

Значну роль у обмеженні саморегулювання ГТД відіграють норми конкурентного законодавства. Для захисту конкуренції у ГТД в умовах правового режиму воєнного стану постають нові виклики. Проте основним напрямком політики держави має залишатися – розвиток конкуренції, її всебічне відстоювання. При цьому імперативом при адвокатуванні конкуренції є заборона: не співпрацювати з підприємствами держави-агресора; відсутність діяльності в державі-агресорі; відсутність співпраці з компаніями, які працюють з контрагентами з держави-агресора.

Договір є засобом саморегулювання, якому притаманні як загальні, так і конкретні риси нормативного саморегулювання. Будучи універсальним механізмом приватного права, договір надає його учасникам велику свободу дій і можливість самим виступати своєрідними «законодавцями» для себе, проте у визначених правом межах. Договірне саморегулювання має бути ефективно

збалансованим, оскільки воно спрямоване не тільки на задоволення приватних інтересів суб'єктів, а в господарських відносинах і на реалізацію соціальної функції держави. Сторони договору, вступаючи в договірні відносини, за власним бажанням покладають на себе зобов'язання та відповідальність перед контрагентами та третіми особами не тільки за результат, а й за весь процес виконання договору. Процес укладення договору, за певних умов, виступає можливістю для сторін впливати на господарську діяльність один одного.

4. Вивчення кращих практик закордонних держав у контексті визначення елементів саморегулювання договору слугуватиме матеріалом для проведення компаративістських досліджень та актуалізації правового регулювання в Україні. На сьогодні практика регулювання держав ЄС характеризується пошуком балансу між державним регулюванням і саморегулюванням, адже ці поняття є апріорі взаємокорисними та мають переплітатись залежно від сфери їхнього застосування, а також мети, меж регулювання та форм.

5. Звичай торгівлі займає провідне місце серед засобів саморегулювання ГТД та є усталеним правилом поведінки для зацікавлених суб'єктів саморегулювання, а його застосування є добровільним. Ознаки звичаю як засобу саморегулювання ГТД: 1) стандартизована поведінка. Звичаї в господарсько-торговельній діяльності допомагають суб'єктам господарювання встановлювати загальноприйняті стандарти і правила для своєї галузі. Це сприяє уніфікації процесів та полегшує взаємодію між учасниками ринку; 2) етична складова. Звичаї (звичаї ділового обороту) включені в етичні кодекси поведінки та є регулятором правил торгівлі, які сприяють підтримці моральних та етичних стандартів у сфері бізнесу. Вони допомагають уникнути аморальної або неправомірної діяльності для бізнесу; 3) самостійність. Звичаї - це самостійна система засобів саморегулювання, відповідно до якої суб'єкти господарювання відповідають за свої дії перед іншими учасниками ринку та суспільством в цілому. Це зміцнює відповідальність бізнесу перед громадянським суспільством; 4) надійність. Звичаї сприяють підвищенню довіри споживачів і партнерів до бізнесу. Коли суб'єкти господарювання

дотримуються загальноприйнятих звичаїв і стандартів, це сприяє позитивному сприйняттю їхньої діяльності.

6. Етичний кодекс є саморегульним засобом комунікації між представниками, учасниками ринку та органами державної влади, споживачами товарів та послуг. Цей засіб комунікації є документом, який встановлює основні принципи, стандарти та правила поведінки, які спрямовані на забезпечення високого рівня етичності та відповідальності серед працівників та усіх учасників організаційного середовища.

7. За допомогою методу анкетування було проведено дослідження ефективності застосування суб'єктами господарювання етичних кодексів в оптовій та роздрібній торгівлі. Більшість опитаних - це такі суб'єктами господарювання: мале підприємництво (34 %) та мікропідприємництво підприємництво (26 %), але брали участь також представники середнього (20 %) та великого підприємництва (22 %), загальна кількість складає – 50 заповнених анкет. У 49% опитаних підприємств розроблений Етичний кодекс поведінки та етичні принципи, а працівники у своїй роботі покладаються на норми моралі та етики, закріплені у ньому, проте дослідження показало, що майже у 45% учасників, кодексу просто не існує і в стані розробки він не перебуває, приблизно у 3% опитаних кодекс перебуває на стадії опрацювання та вдосконалення, всі інші обрали такий варіант, що кодекс є, але норми, які в ньому закріплені для анкетованих – невідомі. Основною метою застосування Етичних кодексів поведінки для опитаних є: забезпечення моральних стандартів поведінки, за допомогою яких працівники повинні діяти (приблизно 65%), мотивувати членів організації поводитися етично та добропорядно (майже 30%), а також слугувати вказівкою членам організації та надавати пояснення, що є етично прийнятним і неприйнятним (31%) та створювати стимул для подальшого формування етичної поведінки (приблизно 24%). У питанні щодо доцільності створення Етичних кодексів у ГТД були такі відповіді: 56% вважає, що етичні кодекси є потрібним та доцільними, проте на рівні усієї сфери, 22% вважають, що лише на рівні окремого підприємства, близько 20% зазначили, що для окремих видів таких як оптова,

роздрібна торгівля, е-торгівля і 6% обрали варіант, що це не є доцільним. Приблизно 43% учасників зауважили, що варто внести зміни до законодавства та передбачити наслідки порушення прописаних у кодексі норм етичної поведінки. Для інших обрати відповідь на це запитання було досить важко, адже законодавством України не передбачений такий порядок (приблизно 54%). Отже, етичні кодекси забезпечують моральні засади поведінки, за допомогою яких суб'єкти господарювання зможуть самостійно контролювати власну поведінку та використовувати можливість на власний розсуд приймати рішення, не виходячи із закріплених законодавцем (роботодавцем) рамок. Проведене дослідження (анкетування) 50-ти суб'єктів господарювання щодо застосування етичних кодексів на підприємствах показало, що варто внести зміни до законодавства та передбачити наслідки порушення прописаних у кодексі норм етичної поведінки.

Положення етичних кодексів поведінки у ГТД мають бути обов'язковими для застосування, тому слід доповнити ст. 263 ГК України новою частиною 5 такого змісту: «Етичні кодекси поведінки є показником добросовісності та добропорядності суб'єктів господарювання, тому останні мають розробити власні етичні стандарти та здійснювати свою господарсько-торговельну діяльність на їх основі».

8. Суб'єкти господарювання, СРО можуть розробляти та провадити власну добру практику ГТД. Добра практика є проявом позитивного саморегулювання, яка є додатковою до вимог, що визначені у законодавстві або у рекомендаціях міжнародних організацій, системою правил поведінки щодо власної діяльності. У певних випадках законодавець може зобов'язати усіх суб'єктів господарювання конкретної галузі або виду господарської діяльності ГТД дотримуватися стандартів, кодексів усталеної практики чи їх окремих положень розроблених міжнародними організаціями або об'єднаннями суб'єктів господарювання у певній галузі, виді ГТД.

Практика та стандарти у ГТД мають відповідати законодавству, міжнародним договорам та іншим зобов'язанням суб'єкта господарювання. Найбільш значне застосування доброї практика у ГТД в Україні спостерігається у

сільськогосподарській галузі та агропереробній промисловості, оскільки євроінтеграційній вектор сприяв імплементації низки положень *acquis* ЄС у результаті зобов'язань визначених в Угоді про асоціацію. Виділяють «добру виробничу практику» та «належну, добру лабораторну практику».

Залежно від виду діяльності та визначених пріоритетів розвитку компанія формулює свої принципи корпоративної соціальної відповідальності, що базуються на загально визнаних поняттях. До основних принципів КСВ, якими керуються компанії можна віднести: виробництво лише якісної продукції та послуг, ефективне ведення бізнесу, дотримання міжнародних угод та використання рекомендацій міжнародних стандартів, врахування загальноприйнятих етичних норм в діловій практиці, участь у організації проведення партнерських програм, соціальних та благодійних проектів, тощо.

9. Саморегулювальною організацією ГТД є добровільне некомерційне об'єднання суб'єктів господарювання для самостійного регулювання господарсько-торговельної діяльності. У ГТД функціонують різноманітні організації щодо: оптово-роздрібною торгівлі відносно продуктів харчування (риби, м'яса, сирів, кави або ж узагалі сукупності певних продуктів та інше), торгівлі сільськогосподарськими товарами, торгівля промисловими товарами тощо. При чому, за назву у таких організацій використовують слово «Асоціація», хоча це номінальна назва, а не показник юридичного статусу.

Ознаки СРО ГТД: це юридична особа, що утворюються для певних цілей, основною метою якої є не отриманням прибутку і подальшим його розподілом між членами, а об'єднання учасників підприємницької або професійної діяльності за ознакою єдності галузі (оптова, роздрібна торгівля, надання послуг тощо) або виду професійної діяльності; задоволення інтересів членів СРО та споживачів їх товарів (робіт, послуг тощо), а у випадках делегування до СРО публічно-владних повноважень — і публічного інтересу; самоврядність, (самоуправління), адже СРО засновуються з ініціативи суб'єктів господарювання на принципах добровільності та членства.

Досвід європейських країн показав, що держава делегує повноваження до СРО у ГТД. СРО тісно співпрацюють з органами державної влади, висловлюють власні рекомендації для відхилення або ж прийняття певних законодавчих актів, проводять дослідження, що можуть посприяти ініціювання законодавчих змін у сфері (Асоціації виробників фруктів Республіки Польща, Польська Молочна Палата, Сільськогосподарська палата Малопольського воєводства та ін.).

10. Саморегулювання у цифровій торгівлі може бути позитивним та негативним. Позитивне саморегулювання дозволяє продавцям, опираючись на принцип свободи підприємницької діяльності та добросовісності здійснювати продаж товарів та послуг. Покупці, в свою чергу, користуються даними послугами, на засадах добровільності. Користувачі цифрових платформ торгівлі (продавці та покупці) використовують у своїй діяльності позитивне та негативне саморегулювання. Позитивне саморегулювання проявляє себе в ефективній «добрій практиці» та етичних кодексах поведінки самих користувачів, цифрових продавців, як показник добросовісності та добропорядності.

Критеріями впливу на споживача, які були проаналізовані на основі проведеного дослідження здійснення роздрібною торгівлі та надання послуг в соціальних мережах є: спосіб ведення бізнесу, зокрема: офіційна реєстрація продавця як суб'єкта господарювання; суб'єкт господарювання має здійснювати роздрібну (оптову торгівлю) законно та легально; право самостійного вибору: споживач має право на вільний вибір при здійсненні покупки товарів (вибір кольору, розміру, фасону, габаритів, тощо); спосіб оформлення замовлень: особисте повідомлення на офіційну сторінку, офіційний сайт, пошта, месенджери (Viber, Telegram, WhatsApp, Facebook Messenger, тощо); спосіб проведення розрахунків: накладний платіж, повна оплата, оплата 50%, оплата після доставки, тощо; способи доставки товарів. УкрПошта, Нова Пошта, Meest, самовивіз товару, поштомати, доставка кур'єром, тощо; обмін товару та повернення: якщо покупцю товар не підійшов через якість, колір, розмір, фасон, габарити і форму або будь-які інші причини, він має право обміняти непродуктовий товар на такий самий за якістю і вартістю та повернення товару.

Здійснено анкетування 125 користувачів соціальних мереж, основна мета - визначити рівень довіри споживача до сучасних онлайн майданчиків торгівлі Instagram та TikTok. Дослідження показало, що під час правового режиму воєнного стану на території держави споживачі прагнуть здійснити покупки в безпечному на власний погляд місці, зокрема в маркетплейсах, в режимі онлайн. Основним фактором, що формує довіру до інтернет-магазинів є повна інформація про товар, відгуки споживачів (позитивне саморегулювання), добра практика (позитивне саморегулювання, засіб саморегулювання), підтвердження фото- та відеоматеріалами, ввічливість та допомога онлайн-консультанта, а також етичні принципи роботи (засіб саморегулювання). Встановлено, що етичний кодекс є фактором, що збільшує рівень довіри споживачів до онлайн магазинів та забезпечує моральні стандарти поведінки для продавців та покупців. Більшість опитуваних вважають, що на базі Міністерства економіки України варто створити певний самостійний структурний підрозділ, який би здійснював державне управління у сфері електронної торгівлі та чітко прописати його основну мету, завдання та функції.

Зіставлення державного регулювання, приватного регулювання та саморегулювання у електронній (цифровій торгівлі) призвели до таких висновків: 1) державне регулювання формує загальні засади діяльності суб'єктів господарювання та обмеження їх діяльності на цифрових платформах. Держава створює «правила гри» для користувачів платформ; 2) приватне регулювання здійснюється на рівні самих цифрових платформ та є обов'язковою вимогою для користувачів (або третіх осіб користувачів). Цифрова платформа створює власні «правила гри» для учасників, їх недотримання призведе до автоматичного попередження, або ж навіть блокування користувача та, як наслідок, неможливості здійснення діяльності на цифровій платформі через порушення внутрішніх правил. Приватне регулювання (додаткове) застосовується у випадку недостатнього державного регулювання; 3) саморегулювання є частиною приватного регулювання, але не тотожне з ним. Приватне регулювання є більш широким поняттям, адже впливає на третіх осіб, а саморегулювання стосується лише тих

осіб, які створюють певні «правила гри» для власного користування. Позитивне саморегулювання проявляється у договірних відносинах між покупцем і продавцем.

11. У період дії правового режиму воєнного стану важливим є застосування альтернативних способів захисту прав суб'єктів господарювання і споживачів. Найпоширенішими АМВС у ГТД є медіація та арбітраж, застосовуються також переговори. Ці методи активно використовують у воєнний час, зокрема і в режимі онлайн.

Арбітраж є інструментом саморегулювання, а його сутність полягає в потенційній і реальній можливості суб'єктів створювати власні правила поведінки і діяти без зовнішнього впливу у разі врегулювання спору. Саморегулювними особливостями арбітражу може бути: власне вибір арбітражу як альтернативного методу вирішення спору, вибір арбітражної установи (постійнодіюча чи ad hoc), укладання арбітражної угоди, домовленість про місце арбітражу, мову, кількість арбітрів, можливість оскарження рішення тощо.

12. Запропоновано внесення (доповнення) змін до ГК України, проєктів Законів України «Про торгівлю» та «Про саморегулювні організації» від 08.02.2022 р. №7025. Організаційним удосконаленням є пропозиція щодо створення на базі Міністерства економіки України самостійного структурного підрозділу який буде займатися проблемами удосконалення регулювання у сфері електронної торгівлі, зокрема на маркетплейсах та в соціальних мережах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. ACM Code of Ethics and Professional Conduct. URL: <https://ethics.acm.org/code-of-ethics/> (дата звернення 25.06.2023)
2. Adams, J. Tashchian, A. Shore, T. Codes of Ethics as Signals for Ethical Behavior, In: *Journal of Business Ethics* 29, 2001, pp. 199 – 211.
3. Alexander. N.. "Mediation and the Art of Regulation". Queensland U. Tech. L. & Just. J. 8 (2008): 1 URL: <https://www.researchgate.net/publication/43500765> Mediation and_the Art of Regulation#fullTextFileContent
4. Anheier, H., List, R. A dictionary of civil society, philanthropy and the nonprofit. sector New York: Routledge. 2005. Vol. 1, Pt. 4, pp. 57, 58.
5. Babadzhanian, H. The concept of self-regulation of economic and trade activities. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2022. №1, 11–16, doi: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2022.1.02>.
6. Bakalinska, O., Honcharenko O., Kaptsova T, Babadzhanian H. Advocacy of Competition in the World and Ukraine: Comparative Characteristics 2022 4(16) Access to Justice in Eastern Europe. P. 145-158. DOI <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.4-n000428>
7. British Retail Consortium. URL: <https://brc.org.uk>(дата звернення 21.06.2023).
8. Code civil of France 21.03.1804. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070721> (дата звернення: 29.04.2023)
9. Codul civil din 17 iulie 2009. URL: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/175630>
10. Communication from the Commission, Action plan ‘Simplifying and improving the regulatory environment’, COM (2002) 278 final, p. 11. See also, ‘Alternative Regulation’, www.EurActiv.com, 15 December 2002, p. 3.

11. Dursun Al. The principle of confidentiality in mediation and the role of confidentiality in commercial mediation. *Afro Eurasian Studies Journal* Volume 6, Issue 1&2, Spring&Fall 2017, pp. 15-32
12. Gerasymenko, A., Mazaraki, N. (2022). Competition law enforcement in Ukraine: challenges from on-line giants. *Yearbook of Antitrust and Regulatory Studies*. 15(26), 57-73. <https://doi.org/10.7172/1689-9024.YARS.2022.15.26.3>
13. Gerasymenko, A., Mazaraki, N. (2023). The "New Normal" in Competition Filling the Gaps of Ukrainian Competition Law in the Digital Economy Age. *Competition and Intellectual Property Law in Ukraine*. Vol. 31. 147-171. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-662-66101-7_7
14. Honcharenko, O., Neskorozhena, L., Iefremova, I., Lomakina, I., Malyshko, I Development of the concept of corporate social responsibility: practice in Ukraine. *Comparative Law Review* 2022, 28, pp. 367–392
15. Honcharenko O, Bakalinska O., Belianevych O., Beviz S Chernenko O. International commercial arbitration as a modern self-regulation tool in hybrid war. *Acta universitatis carolinae – Iuridica* 3.2022. pp. 123–138. URL:https://www.researchgate.net/publication/363543696_International_Commercial_Arbitration_as_a_Modern_SelfRegulation_Tool_in_Hybrid_War
16. Joan F. Brett, Gregory B. Northcraft, Robin L. Pinkley. Stairways to Heaven: An Interlocking Self-Regulation Model of Negotiation. *The Academy of Management Review*, Vol. 24, No. 3 (Jul. 1999), pp. 435-451 (17 pages).
17. John K Arthur. Confidentiality and privilege in mediation. *Australian alternative dispute resolution bulletin*. November 2015. pp.91-94. URL: https://svensonbarristers.com.au/wpcontent/uploads/2017/07/Confidentiality_and_Privilege_in_Mediation_Australian_perspective.final_.pdf
18. Khiem N. What_is_International_Featured_Standards_IFS_Food. URL https://www.academia.edu/32388040/International_Featured_Standards_IFS_Food_WHAT_IS_InTernATIOnAl_FeATured_STAndArD_S_IFS_Food
19. Lawrence R. Freedman, Michael L. Prigoffs. Confidentiality in mediation: the need for protection. *Journal on dispute resolution*. Vol. 2:1. 1986. pp.37-46.

20. Ludwig Huber. Good laboratory practice and current good manufacturing practice. Agilent Technologies Deutschland GmbH. 2000-2002. Waldbronn, Germany. pp. 3-4.
21. Tiurina, A. ., Petrunenko, I., Guliyeva, S., Qazizade, E. ., & Aliyeva, T. . (2023). Social responsibility and modern business during the global crisis: Threat or opportunity for the GUAM member countries. *Journal of Eastern European and Central Asian Research (JEECAR)*, 10(2), 201–212. <https://doi.org/10.15549/jeecar.v10i2.1276> (дата звернення: 07.02.2023)
22. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of reference (DCFR). Full Edition. Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group) ed. by Christian von Bar and Eric Clive. Vol. I–VI. Munich, 2009. 4795 p.; European Commission. URL: http://ec.europa.eu/justice/contract/files/european-privatelaw_en.pdf. (дата звернення: 07.02.2023)
23. Reynolds, G. Ethics in information technology, Thomson, Toronto. 2003. 255 p.
24. Roger Buch Ros, Blanca Cegarra Duenas Nuria Comas Lopez. CODES OF ETHICS IN CATALAN ORGANIZATION. *Ramon Llull Journal_04_2013*.pp.105-111
25. Shukla A, Vishnoi G, Das DR. Current Good Manufacturing Guidelines For Medicinal Product. *Journal Of Drug Delivery And Therapeutics*. 2016. 6(2):57-61.
26. Svensson, G., Wood, G, Singh, J. and Callaghan, Michael 2008, Codes of ethics artefacts in Australia, Canada and Sweden : a longitudinal study, in AMS 2008 : Proceedings of the Annual Conference of the Academy of Marketing Science, Vancouver, B.C., pp. 262-266
27. The Principles of European Contract Law 2002 (Parts I, II and III) [Electronic Resource] / The University of Oslo. The Faculty of Law. URL: <http://www.jus.uio.no/lm/eu.contract.principles.parts.1.to.3.2002>.
28. USTAWA z dnia 14 grudnia 1995 r. o izbach rolniczych. URL https://mir.krakow.pl/resources/pages/36/tj_DzU%20z2022_poz%20183.pdf

29. Аболіна Т. Прикладна етика : навч. посіб. / Т.Г. Аболіна, В.Г. Нападиста, О.Д. Рихліцька ; за заг. ред. В.І. Панченко. Київ : Центр навч. літ.. 2012. 392 с.
30. Ануфрієва О. Електронна комерція в системі цифрової економіки. *Науковий вісник УМО. серія Економіка та управління*. 2017. Випуск 3.с.1-9
31. Бабаджанян Г. Договір купівлі-продажу товарів: загальні обмеження саморегулювання. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2021. № 1. С. 54-62. Серія. Юридичні науки. DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021\(114\)06](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021(114)06)
32. Бабаджанян Г. Етичні кодекси та їх застосування суб'єктами господарювання в оптовій та роздрібній торгівлі. Додаток А. Анкетування .2023. URL: <https://forms.gle/NKdUUsrr5qLZZGRp9>
33. Бабаджанян Г. Здійснення роздрібною торгівлі в мережі Інтернет. Додаток Б. Анкетування .2023. URL <https://forms.gle/mLscfSHCjP3evwxn7>
34. Бабаджанян Г. Саморегулівні організації у господарсько-торговельній діяльності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. Випуск 4 (51). С.20-26
35. Бабаджанян Г. Саморегулювання роздрібною торгівлі в мережі Інтернет. *Юридичний науковий електронний журнал*.2023. №2.С.224-228. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/51>
36. Бакалінська О. Правові проблеми розвитку саморегулювання в сфері добросовісної конкуренції 2014. Випуск № 2. -С. 63-69. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2014_2_13
37. Бевз С. До питання про сутність державного регулювання господарської діяльності. *Часопис Київського університету права*. 2015.Вип.№3. С. 23–27.
38. Бедрій М. Стаття 7 Цивільного Кодексу України: аналіз кризь призму феномену звичаєвого права. *Часопис Цивілістика*. Випуск №38. 2020.С. 18-24
39. Беляневич О. Господарське договірне право України (теоретичні аспекти) : монографія. Юрінком Інтер, 2006. 592 с.
40. Беляневич О. Питання саморегулювання господарської діяльності. Стабільність цивільного обороту в Україні: проблеми забезпечення. Збірник

наукових праць. Випуск 4/ Беяневич О. , Безух О., Бакалінська О. та ін., за ред. О. А. Беяневич. К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2016. 200 с.

41. Бервено С. Проблеми договірного права України: Монографія Юрінком Інтер, 2006. 392 с

42. Белозерцев В., Прохватило О. Інтернет-торгівля як елемент сучасної ринкової інфраструктури. *Приазовський економічний вісник*. Вип. 6 (11), 2018. С. 97-102.

43. Бучко В. Доцільність та ефективність запровадження інституту медіації в цивільному та господарському процесі України. Нові вектори розвитку демократії та інститутів держави і права: матеріали науково-практичної Інтернет-конференції, 10 грудня 2015 р. URL: http://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1112%3A021215-19&catid=137%3A3-1215 &Itemid=169&lang

44. Вавженчук С. Договір купівлі-продажу: класична доктрина та проблеми українського цивільного права. *Юридичний вісник*. 2010. № 4. С. 73-76.

45. Вакарюк Л. Правові засоби як складова частина правового режиму з позицій інструментальної теорії права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2018. Випуск 48. Том 1.

46. Васильєв В. Диспозитивність норм цивільного права з точки зору формально-догматичного підходу. *Підприємництво господарство і право*. 2018. № 12. С.10-14.

47. Васильєв В. Еволюція правових засобів саморегулювання майнових цивільних. *Юридичний вісник*. Одеса. 2019. № 4. С. 142-148.

48. Васильєв В. Звичай як правовий засіб саморегулювання майнових цивільних відносин у сучасних умовах. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Випуск 3(28) Том 1. С. 82-86

49. Вашак В. Онлайн вирішення спорів (odr) як засіб забезпечення норм саморегулювання в інтернеті. 2022. Випуск №9. *Юридичний науковий електронний журнал*. С.125-127

50. Верба-Сидор О., Воробель У., Грабар Н. Дутко А., Юркевич Ю. Альтернативні способи вирішення цивільних спорів законодавством України: навчальний посібник Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2021. 416 с.
51. Взаємодія держави та інститутів громадянського суспільства. Роз'язнення Міністерства юстиції України від 03.02.2011 р.. URL https://minjust.gov.ua/m/str_33679. (дата звернення: 01.10.2022).
52. Вінник О. Господарське право: навчальний посібник вид. 2-е, змін. та доп. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. 766 с
53. Вінник О. Господарське право: курс лекцій О.М. Вінник. *Атіка*. 2004. 624 с.
54. Волощук О. Арбітражна угода в міжнародному комерційному арбітражі. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2010. № 10. С. 126-137.
55. Гарагонич О., Грудницька С. , Бекірова Е. , Бисага Ю. Корпоративне право: навчальний посібник за заг. ред. О. В. Гарагонича, С.М. Грудницької. Видавничий Дім «Слово», Київ. 2014. 344 с.
56. Гарбар Ж. Гарбар В. Впровадження моделі саморегулювання підприємницької та професійної діяльності як напрям реалізації державної політики дерегуляції в Україні. *Агросвіт*. 2018. №20. С.6-7
57. Глобальний кодекс етики PPG. URL: <https://codeofethics.ppg.com/uk/#/>. (дата звернення 20.06.2023)
58. Гончаренко О. Види обмежень саморегулювання господарської діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 1028. Випуск 6. С.82-88
59. Гончаренко О. Види саморегулювання господарської діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 68-72.
60. Гончаренко О. Державне регулювання та саморегулювання господарської діяльності. Пошук балансу. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 3. С. 42-43.

61. Гончаренко О. Звичай ділового обороту: засіб саморегулювання господарської діяльності. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2017. № 5. С. 47–55.
62. Гончаренко О. Саморегулювання господарської діяльності: питання теорії та практики: монографія. К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2019. 418 с
63. Гончаренко О. Приватне регулювання та саморегулювання господарської діяльності: зіставлення понять. *Економіка та право*. 2022, № 2. С. 13–24.
64. Гончаренко О. Спеціальні обмеження саморегулювання господарської діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2018.
65. Гончаренко О.М., Нескороджена Л.Л. Електронний договір (контракт) як інноваційна модель засобу саморегулювання. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. Випуск 5. С. 49 – 55.
66. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>. (дата звернення: 02.02.2022).
67. Давидова І. До питання про особливості господарських договорів. *Часопис цивілістики*. Випуск 17.С.60-65
68. Дашковська О. Недержавне правове регулювання: окремі загальнотеоретичні аспекти. *Філософія права і загальна теорія права*, 2020 (1). С. 38-52.
69. Деревянко Б. Окремі питання стандартизації як засобу регулювання господарської діяльності. *Господарське право та процес в умовах трансформації суспільних відносин: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (в авторській редакції)*. 2018. Кривий Ріг. Кривий Ріг: ДЮІ МВС України, 2018. С. 73—76.
70. Деревянко Б., Грещук Г., Туркот О. Застосування альтернативних способів захисту прав суб'єктів господарювання: українські реалії та досвід країн

ЄС. *Економіка та право*. 2023. № 1. С. 34-42.
<https://doi.org/10.15407/econlaw.2023.01.034>

71. Діковська І. Свобода сторін укладати договори не передбачені законодавством: підходи окремих країн. Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Юридичні науки». Том 26(65).2013. с. 240-245

72. Добровольська В. Державне регулювання та саморегулювання у сфері підприємництва. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. С.302-205

73. Доманська Н. Оптові ринки сільськогосподарської продукції як форми підприємницької діяльності та їх організаційно-правові форми та моделі. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені ім Гжицького*. 19(81), 88–92.

74. Етичний кодекс поведінки Польської компанії Essity. URL. https://www.essity.it/Images/Essity_Code_of_conduct_PL_FINAL_Web_tcm451-68140.pdf (дата звернення: 25.10.2022)

75. Єфремова, І. , Ломакіна, І. Принципи свободи договору і рівності сторін у договірному праві України та ЄС. *Вісник НТУУ «КПІ»*. 2022. Вип. 2(54). С. 60-66.

76. Завальна Ж. Договір чи меморандум: бути чи здаватись? 2015. Форум Права. Випуск №2. С. 52-57. http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2015_2_10

77. Заєць Н. Сутнісна характеристика правових засобів у механізмі правового регулювання. Підприємство, господарство і право. 2016. Випуск 12. С.202-205

78. Залетов О. Сутність і принципи саморегулювання на страховому ринку. *ВІСНИК ЖДТУ*. 2013. № 2 (64). С. 236-239.

79. Захарченко Т. Арбітражна угода як правова основа передачі спору на розгляд у міжнародний комерційний арбітраж. Міжнародний комерційний арбітраж в Україні: теорія та законодавство. Торг.-пром. палата України; Під заг. ред І.Г. Побірченка. К.: Вид. Дім «Ін Юре». 2007. С. 30-45.

80. Зейдель М. Саморегулювання як механізм скорочення державного втручання в розвиток бізнесу. *Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна*. 2011. №949. С.160-162.
81. Індекс настроїв малого бізнесу за 2022 рік. URL: <https://eba.com.ua/popry-vijnu-3-z-4-msb-planuyut-rozshyrennya-biznesu-u-2023-rotsi/> (дата звернення 30.08.2023)
82. Кирилюк А. та Каркальова П. Державна підтримка розвитку антимонопольних саморегулюючих організацій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Випуск 5. С.20-24
83. Кібенко О. Сучасний стан та перспективи правового регулювання корпоративних відносин: порівняльно-правовий аналіз права ЄС, Великобританії та України: дисертація на здобуття наук. ступеня доктора юр. наук. 12.00.04. 2006. 526 с.
84. Кодекс кращої сільськогосподарської практики URL: <https://ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2023/01/kodeks-krashyh-sg-praktyk.pdf> (дата звернення 20.06.2023)
85. Кодекс поведінки Electrolux. URL: <https://www.electroluxgroup.com/wp-content/uploads/sites/2/2015/04/electrolux-code-of-conduct-2018-ukrainian.pdf>. (дата звернення 20.06.2023)
86. Кодекс професійної етики «Української Асоціації Прямого Продажу». URL: http://udsa.org.ua/wp-content/uploads/2019/03/Kodeks_prof_etiky.pdf. (дата звернення 20.06.2023)
87. Кононовський О., Слива Ю. Особливості проведення оцінки ризиків під час вирощування овочів згідно з вимогами GLOBAL GAP версії *Стандартизація, сертифікація, якість* – №4(107).2017. . С. 19-30.
88. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 19.05.2022)
89. Концепція реформування інституту саморегулювання в Україні. Схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. №

308-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/308-2018-%D1%80#Text>. (дата звернення: 07.09.2022).

90. Корінець Р. Про діяльність асоціації оптових ринків сільськогосподарської продукції. *Економіка АПК*. 2011. №9. с.75-82.

91. Кочин В. Цивільно-правові відносини участі суб'єктів підприємництва у саморегулювальних організаціях: монографія/ В. В. Кочин. К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2015. С. 128

92. Кравець І. Поняття продавців (постачальників) як суб'єктів господарсько-торговельних відносин. *Перші наукові читання пам'яті професора Пронської Грацієлли Василівни*. Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції. 2021. Київ. 270 с.

93. Кравець І. Торговельна діяльність в умовах воєнного стану: особливості провадження. *Другі наукові читання пам'яті професора Пронської Грацієлли Василівни. Економіка війни та повоєнний економічний розвиток України: проблеми, пріоритети, завдання правового регулювання*. Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (21 квітня 2023 р., м. Київ) / За заг. ред.: В.В. Поєдинок. Київ: Ліра-К, 2023. С. 68-71.

94. Кравець І. Резнікова В., Пацурія Н. Вплив держави на економіку у повоєнний період: концептуальні засади перспектив правового регулювання. *Право України*. 2023. № 8. С. 12-43.

95. Левковська Л. Зубко А. Сучасний стан імплементації українською екологічної політики ЄС. *Наукові праці міжрегіональної академії управління персоналом*. економічні науки випуск 3 (62), 2021. С.62-68

96. Лещук Ю. Зернова біржа як саморегулювальна організація на ринку сільськогосподарської продукції. *Інноваційна економіка*. 1-2-2019(78).с.87-93

97. Луць А. Свобода договору в цивільному праві України : автореф. дис. канд. юрид. наук. 12.00.03. Київський Національний університет ім. Т. Шевченка. Київ, 2001. 15 с.

98. Мазаракі Н. Медіація в Україні: теорія та практика : монографія. Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-

т, 2018. –276 с. ISBN 978-966-629-936-2 DOI: <http://doi.org/10.31617/m.knute.2018-1155>

99. Мазаракі Н. Загальна характеристика договорів, що укладаються у сфері медіації. *Підприємництво господарство і право*. 2018. Випуск №2. С.171-175

100. Мазаракі Н. Медіація в Україні: проблеми теорії та практики. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2016. № 1. С. 92-100.

101. Мазаракі Н. Теоретико-правові засади запровадження медіації в Україні: дис... доктора юрид. наук: 12.00.01. 2019. Київ. 470 с.

102. Малий І. Інститут довіри та конкурентоспроможність національної економіки. *Теоретичні та прикладні питання економіки КНУ імені Тараса Шевченка*. 2009. Вип. 19. С. 11–16.

103. Махінчук В. Поняття та сутність саморегулювання підприємницьких відносин. *Підприємництво, господарство та право*. 2012 .№ 12.с.320.

104. Махінчук В. Приватноправове регулювання підприємницьких відносин в Україні. К. : Юрінком Інтер, 2013. — 320 с

105. Медіація. UA: нові підходи та інструменти менеджменту конфліктів усучасних умовах. Колективна монографія партнерів проєкту Erasmus+Медіація: Навчання та трансформація суспільства / MEDIATS 599010-EPP-1-2018-1-NL-EPPKA2-SVHE-JP/ за ред. О. А. Сслашової, О. М. Карпової, Київ: Університет економіки та права «КРОК», 2022. 187 с. ISBN 978-966-170-073-3 31.

106. Мережко А. Договір в приватному праві. Юстиніан, 2003. 176 с.

107. Микитенко Л. Права споживачів в умовах карантину. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2020. № 3. С. 35–47.

108. Микитенко Л. Вендинг: питання теорії та практики. *Підприємництво, господарство і право*. Випуск 6. 2019. С.89-93

109. Мілаш В. Про розвиток господарсько-правового регулювання договірних відносин. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 5. С. 36-40

110. Мілаш В. Електронні договори як правова основа електронної торгівля (комерції) в Україні. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. № 1 (43), 2022. С. 33–40
111. Мінченко А. Міжнародні торговельні звичаї як джерело регулювання зовнішньоекономічної діяльності. *Правова позиція*. 2017. № 2. С. 120–127.
112. Москаленко О. Конституція Польської Республіки (з передмовою Володимира Шаповала). 2018. 82 с
113. Настанова «Лікарські засоби. Належна практика дистрибуції» СТ-Н МОЗУ 42- 1.0:2014»: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 05.02.2014 р. № 100 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/moz23535>(дата звернення 07.04.2023).
114. Нескороджена Л. До питання визначення понять «електронний бізнес», «електронна комерція», «електронна торгівля». *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2017. № 5. С. 17-21.
115. Нескороджена Л. Л. Гарантійні листи в господарській діяльності. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2020. № 3. С. 74-86.
116. Огляд судової практики Верховного Суду щодо забезпечення виконання зобов'язань від 10.07.2020. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VSS00469>. (дата звернення: 10.05.2023)
117. Озель В. Звичай у системі права України. Підприємництво, господарство і право. 2016 .Вип.6.С.201-205
118. Олійник Л. Електронна комерція як новий формат підприємницької діяльності. *Електронне наукове фахове видання з економічних наук «Modern Economics»*. 2020), Вип. №20. с. 175-180
119. Остапенко Ю. Саморегулівна діяльність у сфері господарювання-завдання господарсько-правового забезпечення. *Теорія і практика правознавства*. 2018. Вип. 2. С. 9-11.
120. Офіційний сайт Держпродспоживслужби України. URL: <https://dpss.gov.ua/>.(дата звернення: 10.05.2023)

121. Офіційний сайт Польської асоціації виробників нафти. URL. <https://www.pspo.com.pl/o-nas.html> (дата звернення: 10.10.2023)
122. Офіційний сайт Союзу Птахівників України. URL. <https://www.poultryukraine.com/ua/about-association/purpose-and-mission/>
123. Офіційний сайт Української асоціації прямого продажу. URL. https://udsa.org.ua/wp-content/uploads/2019/03/Kodeks_prof_etiky.pdf. (дата звернення: 20.10.2023)
124. Офіційний сайт Української мережі Глобального договору ООН. URL. <https://globalcompact.org.ua/desjat-principiv-gd-oon/>(дата звернення 07.11.2023).
125. Павлюков І. Правові засоби: поняття, види, функції та взаємодія в процесі регулювання суспільних відносин. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2023 Випуск 75: частина 1.С.41-46.
126. Панченко, С. Звичай як джерело цивільного договірною права. *Наукові записки*. Серія Право. 2019. Вип. 7. С. 29-35.
127. Петришин О., Лук`янов Д., Максимов С., Смородинський В.та ін. Загальна теорія права : підручник. Харків : Право, 2020. 568 с.
128. Петруненко Я., Сиротко М., Тройніков В. Правове регулювання електронної комерції в умовах розвитку цифрової економіки в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Випуск 79: частина 1. 2023. С. 278-285
129. Петруненко Я., Роль інформаційних технологій як альтернативних способів розв'язання господарських спорів. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. № 3. 2023. С. 161-166
130. Пілевич Д. Застосування системного підходу до розгляду сутності електронної комерції. 2019. *Business Inform*, Вип. 2, с. 109-114.
131. Побірченко І. Міжнародний комерційний арбітраж в Україні: теорія та законодавство. МВ Торг.-пром. Палата України. 2007. Київ. 584 с.
132. Погрібний С. Механізм та принципи регулювання договірних відносин у цивільному праві України: Монографія. Київ: Правова єдність. 2009. 304 с.

133. Подковенко Т. Медіація як один з альтернативних способів вирішення спорів та її вплив на правову культуру суспільства. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019 р. Випуск 1 (17). С.11-18
134. Полюхович В. Роль саморегульвних організацій на фондовому ринку. *Проблеми правового забезпечення підприємництва в Україні*. 2015. Вип. 14. С.152-156.
135. Порядок надання всеукраїнській громадській професійній організації статусу саморегульвної організації. Постанова КМУ від 18.11.2009 №1221. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1221-2009-%D0%BF#Text>
136. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 01.06.2021 у справі № 910/12876/19. URL <https://verdictum.ligazakon.net/document/98524309> (дата звернення: 10.05.2023)
137. Постанова Верховного Суду від 22.01.2020 року. Справа № 399/590/17 7 URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/87541519>
138. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 30 вересня 2020 року, справа № 559/1605/18. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <http://od.reyestr.court.gov.ua/files/46/ec324b17ab158c44129dfe4af63b8c5e.rtf> . (дата звернення: 20.05.2023)
139. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 17.09.2020 № 922/3548/19. URL <https://verdictum.ligazakon.net/document/91808717> (дата звернення: 10.05.2023)
140. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів об'єднаної палати Касаційного господарського суду. Справа № 916/1684/18 від 05.07.2019. URL <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/82829579>. (дата звернення: 30.04.2023)
141. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 06.11.2020 у справі № 175/884/17-ц 21.

142. Постанова Верховного Суду України від 27 травня 2020 року у справі № 2-2134/2010. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89518632> (дата звернення: 01.12.2023).

143. Постанова Верховного Суду України, судова палата у цивільних справах по справі № 6-230цс14 від 28.01.2015. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/42576431?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03

144. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 22.01.2020. Справа № 554/9493/17. URL https://verdictum.ligazakon.net/document/90591458_ (дата звернення: 07.02.2023)

145. Постанова колегії суддів другої судової палати КЦС від 22.01.2020. Справа №674/461/16-ц. URL <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87144741>. (дата звернення: 07.02.2023)

146. Прилуцька А. Альтернативні способи вирішення спорів. Нове українське право. Вип. 4, 2021. С.157-163

147. Про архітектурну діяльність. Закон України від 20.05.1999 № 687XIV . URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-14#Text_ (дата звернення 07.04.2022).

148. Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди). Закон України від 05.07.2012 № 5080VI URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5080-17#Text_ (дата звернення 07.04.2022).

149. Про кредитні спілки Закон України від 20.12.2001 № 2908III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2908-14#Text_ (дата звернення 10.04.2022).

150. Про недержавне пенсійне забезпечення України. Закон України від 09.07.2003 № 1057 . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text> (дата звернення 11.04.2023).

151. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні. Закон України від 12.07.2001 № 2658III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text> (дата звернення 11.04.2023).

152. Про введення в оману та порівняльну рекламу. Директива 2006/114/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 12 грудня 2006 року. URL: <http://old.minjust.gov.ua/file/31123.docx> (дата звернення: 06.02.2022). (дата звернення 25.04.2023).

153. Про взаєморозуміння між урядом Канади та урядом Сполучених Штатів Америки щодо торгівлі сонячною продукцією. Уряд Канади та Уряд Сполучених Штатів Америки («Сполучені Штати»). Меморандум. (дата звернення 30.04.2023).

154. Про взаєморозуміння щодо стратегічного та глобального партнерства між: Республікою Туніс, Європейським Союзом (далі-ЄС). Меморандум. (дата звернення 07.05.2023).

155. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення державного ринкового нагляду та системи технічного регулювання відповідно до вимог європейського союзу. Проект Закону України від 28.11.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1181-07#Text>, (дата звернення 10.05.2023).

156. Про громадські об'єднання Закон України від 22.03.2012 року № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>

157. Про деякі аспекти медіації у цивільних та господарських правовідносинах: Директива Європейського парламенту та Ради № 2008/52/ЄС від 21.05.2008 р. Офіційний вісник Європейського Союзу. 2008. URL: <https://ukrmediation.com.ua/images/DOCS/Modeldocuments/mediation-directive-ukr.pdf> (дата звернення: 21.05.2023)

158. Про енергетичну ефективність будівель. Закон України № 2118-VIII від 22.06.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-19#Text>

159. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики Закон України від 01 липня 2010 р. No 2411-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text> (дата звернення: 07.06.2023).

160. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності. Закон України від 11.09.2003 № 1160-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text>. (дата звернення: 07.06.2023).

161. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року. Постанова Кабінету Міністрів України; Програма, Паспорт, Заходи від 19.09.2007 № 115 8(дата звернення: 07.02.2022).

162. Про затвердження Порядку визнання Державною службою з питань геодезії, картографії та кадастру статусу саморегульованої організації оцінювачів, що проводять експертну грошову оцінку земельних ділянок. Постанова Кабінету Міністрів України від 5 жовтня 2004 р. N 1303. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1303-2004-%D0%BF#Text__(дата звернення: 01.06.2023).

163. Про затвердження Порядку визнання статусу саморегульованої організації у сфері землеустрою та у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності. Постанова Кабінету Міністрів України. 05.06.2013 № 398. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398-2013-%D0%BF#Text>(дата звернення: 05.06.2023).

164. Про затвердження Порядку надання та позбавлення статусу саморегульованої організації оптового ринку сільськогосподарської продукції Наказ Міністерства Аграрної політики від 25.11.2009 №830. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1229-09#Text> (дата звернення: 05.06.2023).

165. Про затвердження Правил продажу товарів на замовлення та поза торговельними або офісними приміщеннями. Наказ Мінекономіки від 19.04.2007 № 10. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1181-07#Text_(дата звернення: 05.06.2023).

166. Про захист прав споживачів. Закон України від 10.06.2023 № 3153-IX. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3153-20#Text>. (дата звернення 15.06.2023)

167. Про землеустрій. Закону України від 22.05.2003 № 858-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text> (дата звернення: 20.06.2023).

168. Про медіацію. Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>. (дата звернення: 17.09.2023)

169. Про оптові ринки сільськогосподарської продукції Закон України від 25.06.2009 № 1561-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1561-17#Text>. (дата звернення: 20.09.2022).

170. Про організації роботодавців їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності. Закон України від 22.06.2012 № 5026-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5026-17#Text>. (дата звернення: 20.09.2022).

171. Про організацію формування та обігу кредитних історій. Закон України від 23.06.2005 № 2704-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-15#Text> (дата звернення: 20.09.2022).

172. Про оцінку земель. Законом України від 11.12.2003 № 1378-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15#Text> (дата звернення: 20.09.2022).

173. Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві». Закон України від. 17.10.1990. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/400-12#Text>. (дата звернення: 06.02.2022).

174. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки від 23.02.2006 № 3480-IV Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>. (дата звернення: 25.09.2022).

175. Про саморегулівні організації: Проект Закону України від 08.02.2022 р. №7025. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/ji06924a?ed=2022_02_08. (дата звернення: 30.09.2022).

176. Про саморегулювання господарської та професійної діяльності. Проект Закону України від 17.12.2019 р. №2613. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70181(дата звернення: 30.09.2022).

177. Про сільськогосподарську дорадчу діяльність від 17.06.2004 № 1807-IV. Закон України . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1807-15#Text> (дата звернення: 30.09.2022).

178. Про торгово-промислові палати в Україні. Закон України від 02.12.1997 № 671/97ВР. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80#Text>(дата звернення: 07.10.2022).

179. Про туризм *Закон України* від 15.09.1995 № 324/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text>(дата звернення: 07.10.2022).

180. Про фермерське господарство від 19 червня 2003 р, *Закон України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text>. (дата звернення: 06.10.2022).

181. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг. *Закон України* від 12.07.2001 № 2664-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#Text> (дата звернення: 20.10.2022).

182. Регламент Лондонського Міжнародного Третейського суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_447. (дата звернення: 14.10.2023)

183. Рішення Господарського суду в місті Києва № 98360390. Справа №910/15593/19 від 12.07.2021. URL <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/98360390/>.(дата звернення: 29.04.2023)

184. Рішення Господарського суду Миколаївської області № 94896969 від 02.02.2021. URL <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/94896969/>. (дата звернення: 30.04.2023)

185. Рішення Конституційного Суду України від 9 липня 2002 року у справі № 1-2/2002 URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-> (дата звернення: 01.12.2023).

186. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного суду України щодо відповідності Конституції України . Окрема думка від 02.11.2004 р. по справі № 15-рп/2004.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/v015p710-04>

187. Святошнюк А. Підстави для зміни або розірвання цивільно-правового договору за законодавством України. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2012. Серія ПРАВО. Випуск 20. Частина II. Том 1. с. 243-244ї

188. Сердюк Т. Саморегулювання в Україні. Переваги та недоліки в сучасних економічних умовах. Економічний Вісник НТУУ КПІ. 2012. №15. с. 5-9

189. Сібільов М. Цивільно-правовий договір як регулятор суспільних відносин. *Право України*. 2014. №2. С. 38-39.
190. Сімпсон Р., Синкова О.М. Регулювання послуг загального інтересу в ЄС: навч. посіб. Одеська нац. юрид. акад., 2004. 129 с
191. Слива Ю. Сертифікація сільськогосподарських виробництв України відповідно до вимог globalgar *Стандартизація, сертифікація, якість*. Випуск 1.2015. С. 26-29.
192. Смолин Г. Господарське право України. Загальна частина: навчальний посібник. Львів. Ліга-Прес. 2008. 372 с.
193. Статівка А. Договори в системі агропромислового комплексу України в умовах ринкових відносин: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец з метою забезпечення ефективного розвитку аграрного виробництва й реалізації взаємних інтересів. Харків, 1998.
194. Статут Асоціації виробників фруктів Республіки Польща. . URL <https://www.polskiesadownictwo.pl/images/pdf/STATUT%20NOWYZmiany2022Jednolity.pdf>. (дата звернення: 10.10.2022)
195. Статут Асоціації українських підприємств целюлозно-паперової галузі «УкрПапір». URL: http://www.ukrapapir.org/charter_association.php(дата звернення: 10.10.2022)
196. Статут Асоціації Українські фондові торговці. URL. <http://auft.com.ua/VikonOrg.aspx> (дата звернення: 10.10.2022)
197. Статут Польської асоціації виробників нафти. URL. <https://www.pspo.com.pl/statut.html>. (дата звернення: 10.10.2022)
198. Статут Польської Молочної Палати. URL. <https://izbamleka.pl/statut-pim/>(дата звернення: 10.11.2022)
199. Статут сільськогосподарської палата Малопольського воєводства. URL https://mir.krakow.pl/resources/pages/35/statut%20MIR_zmiana_18%20czer%202020.pdf (дата звернення: 10.11.2022)
200. Статут Української асоціації виробників картоплі. URL <https://potatoclub.com.ua/statut.html>(дата звернення: 10.11.2022)

201. Статут Української асоціації інвестиційного бізнесу або комітет фінансового контролю. URL. <https://www.uaib.com.ua/about-uaib/internal-docs/statut>(дата звернення: 10.11.2022).
202. Статут Української асоціації прямого продажу. URL: <https://udsa.org.ua/>. (дата звернення: 20.11.2022).
203. Схаб-Бучинська Т. Обмеження договірної свободи учасників цивільних правовідносин при оранні форми договору. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. Вип. №5. С. 44-46.
204. Тищенко Ю. В., Букатова Д. М. Договір у господарсько-торговельній діяльності в умовах правового режиму воєнного стану. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Юридичні науки». — 2023. — № 11. <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-11-9465>.
205. Тищенко Ю., Погарченко Т. Медіація як засіб саморегулювання в господарсько-торговельній діяльності в умовах євроінтеграції. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Юридичні науки». 2023. № 12. С.1-16.
206. Тищенко Ю. Зовнішньоекономічний договір і контракт: термінологічні аспекти. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2020. № 1 (108). С. 43-54.
207. Філатова Л., Тисячук І. До питання визначення межі державного регулювання економіки. *Економіка та управління національним господарством*. Випуск 3 (119). С.107-110.
208. Філатова Н. Поняття та ознаки саморегульованих організацій. *Вісник Академії правових наук України*. 2013. Вісник № 1. с.280-290
209. Хрімлі К. Поняття господарсько-торговельної діяльності. *Актуальні проблеми держави та права*. 2014. Випуск 74. С. 217-222.
210. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435- IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. (дата звернення: 07.02.2023).
211. Черненко О. А., Погарченко Т. В. Модернізація законодавства у галузі господарсько-торговельної діяльності в умовах євроінтеграції. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. 2023. Вип. 80. Ч. 1. С. 277-282.

212. Черненко О. Корпоративна соціальна відповідальність суб'єктів господарювання в період дії воєнного стану. *Київський юридичний журнал*. 2023. Випуск №4. С.66-73
213. Черномаз О.Б. Правовий звичай як джерело адміністративного права. *Митна справа*. 2015. № 2 (98). С. 43–46.
214. Шпаков В. Механізми державного регулювання господарської діяльності: постановка проблеми. *Економічна теорія та право*. 2015. № 3 (22). С.240-252 .
215. Шпикуляк О. Інституції та механізми регулювання аграрного ринку: теоретико-практична оцінка функціонування *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2016. № 2. С. 46-59
216. Шевченко І., Зварич І., Кравчук Д. Впровадження досвіду Великобританії в розвиток цифрової торгівлі України. *Журнал європейської економіки*. 21(4). С. 499-511. URL: https://www.researchgate.net/publication/375796555_Vprovadzenna_dosvidu_Velikobritanii_v_rozvitok_cifrovoi_torgivli_Ukraini(дата звернення: 07.01.2024).
217. Щербина В., Пронська Г., Вінник О.та ін. Господарське право: практикум, заг. ред. Щербини В. 2-е вид., перероб. і доп. *Юрінком Інтер*, 2003. 416 с.
218. Щодо захисту вод від забруднення, спричиненого нітратами з сільськогосподарських джерел. Директива Ради від 12 грудня 1991 року URL.https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987_002-91#Text
219. Ясько Ю. Розвиток конкуренції посткризового фактор відновлення економіки. *Ефективна економіка*. 2020. В. № 10. С.1-5

Додаток А.

Анкетування.

**Етичні кодекси та їх застосування
суб'єктами господарювання
в оптовій та роздрібній торгівлі.**

Ця анкета є частиною роботи над дисертаційним дослідженням щодо саморегулювання у сфері господарсько-торговельної діяльності.

Етичні принципи знаходять своє відображення у Етичних кодексах та забезпечують дотримання моральних засад поведінки працівників, а саме: що можна, а що не можна робити, здійснюючи професійну діяльність.

Етичні кодекси сприяють успішності бо та ефективності підприємства.

Дослідження продовжується і Ваша безпосередня участь у науковій роботі дуже важлива! Також прошу надіслати копію етичного кодексу Вашого підприємства на пошту gayagayane97@gmail.com для проведення подальшого аналізу!

Підприємство, на якому Ви працюєте, відноситься до суб'єкта господарювання:

- мікропідприємництва;
- малого підприємництва;
- середнього підприємництва;
- великого підприємництва;

Чи на підприємстві, на якому Ви працюєте, розроблений Етичний кодекс поведінки, етичні принципи поведінки?

- так, у своїй роботі покладаємось на норми моралі та етики, закріплені у ньому;
- ні, не розроблений;
- етичний кодекс перебуває на стадії розробки;
- етичний кодекс є, проте які саме норми в ньому закріплені мені не відомо=);

Яка на Вашу думку основна мета Етичних кодексів поведінки?

- слугує вказівкою членам організації та надає пояснення, що є етично прийнятним і неприйнятним;
- забезпечує моральні стандарти поведінки, за допомогою яких працівники повинні діяти;

Чи, на Вашу думку, є доцільним створення Етичних кодексів у сфері господарсько-торговельної діяльності?

- так, проте на рівні усієї сфери;
- так, проте для окремих видів (наприклад, оптова або роздрібна торгівля, е-торгівля, тощо) ;
- так, проте на рівні окремого підприємства;
- ні, не доцільно;

Варто за порушення прописаних у кодексі норм етичної поведінки застосовувати дисциплінарну відповідальність у вигляді попередження, штрафу, або за істотне порушення-звільняти з посади?

- ні, законодавством не передбачений такий порядок;
- так, варто внести зміни до законодавства та передбачити таку можливість у цій сфері господарювання;
- важко відповісти;

На Вашу думку, чи потрібно піднімати рівень етичної обізнаності працівникам?

- Так, варто створити комфортне етичне середовище для кожного;
- Так, потрібно проводити етичні аудити, використовувати кодекс як посібник зі стратегічного планування та навчати персонал;
- Ні, не потрібно, ця ідея не принесе результату;

На Вашу думку, чи змінилися етичні стандарти на підприємстві в умовах правового режиму воєнного стану на території держави?

- ні, після повномасштабного вторгнення не змінилися положення та не було внесено ніяких змін;
- ні, не було внесено, але на практиці застосовуються інші стандарти ніж до війни (надання допомоги, тощо);

- так, були внесені зміни до Етичного кодексу та додані норми, що стосуються правового режиму воєнного стану;

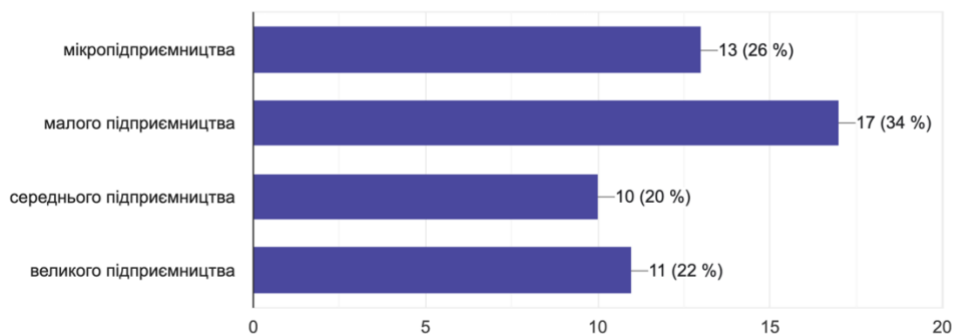
Чи потрібно створити саморегульовану організацію у певному виді торгівельної діяльності та розробити Етичні кодекси?

- так;
- ні/

Додаток А. Результати анкетування.

Етичні кодекси та їх застосування суб`єктами господарювання в оптовій та роздрібній торгівлі.

Підприємство, на якому Ви працюєте, відноситься до суб`єкта господарювання:
50 ответов



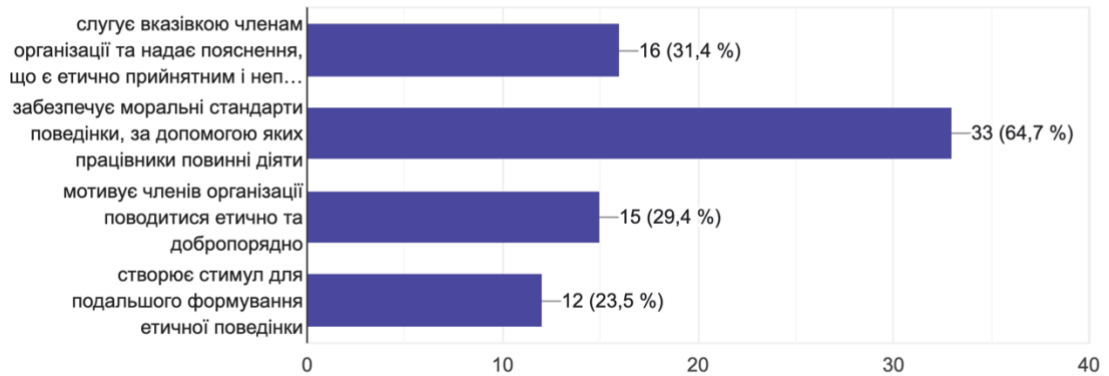
Чи на підприємстві, на якому Ви працюєте, розроблений Етичний кодекс поведінки, етичні принципи поведінки?

51 ответ



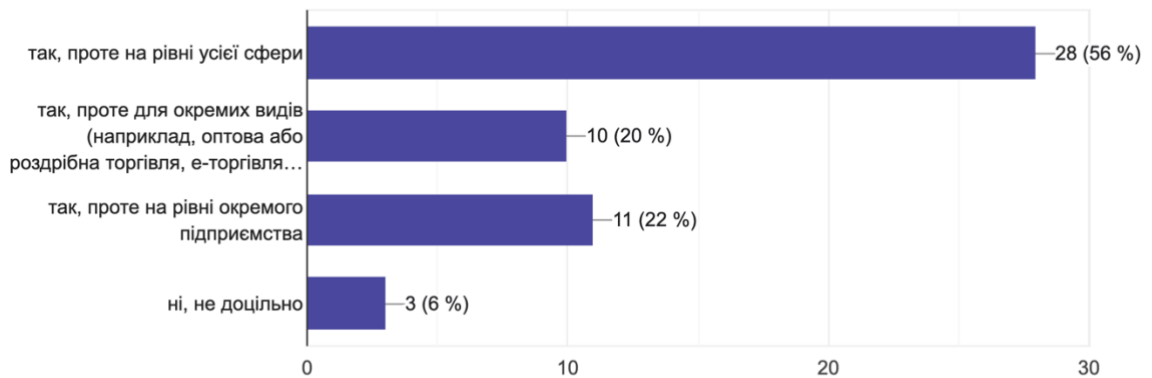
Яка на Вашу думку основна мета Етичних кодексів поведінки?

51 ответ



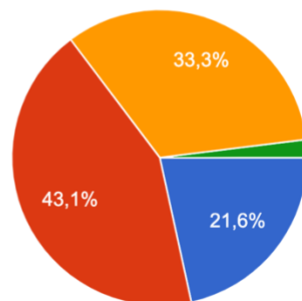
Чи, на Вашу думку, є доцільним створення Етичних кодексів у сфері господарсько-торговельної діяльності?

50 ответов



Варто за порушення прописаних у кодексі норм етичної поведінки застосовувати дисциплінарну відповідальність у вигляді попе..., або за істотне порушення-звільняти з посади?

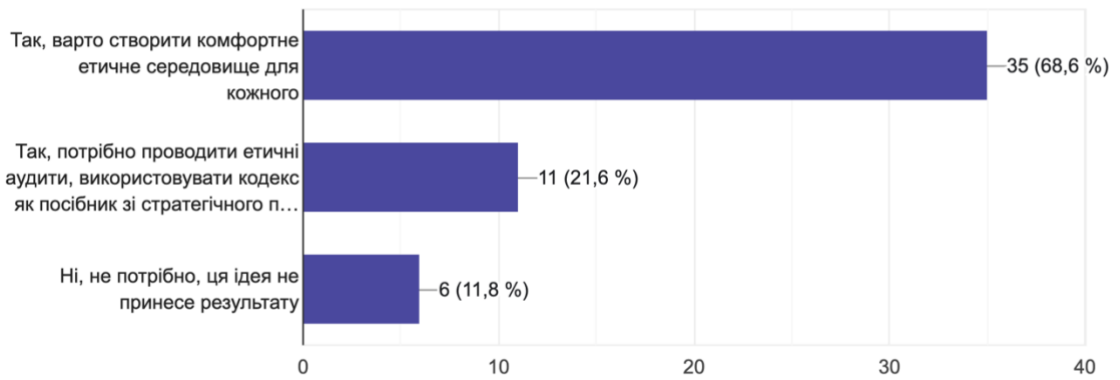
51 ответ



- ні, законодавством не передбачений такий порядок
- так, варто внести зміни до законодавства та передбачити таку можливість у цій сфері господарювання
- важко відповісти
- так, кожен має працювати самостійно, проте у своїй роботі діяти етично, толерантно та морально

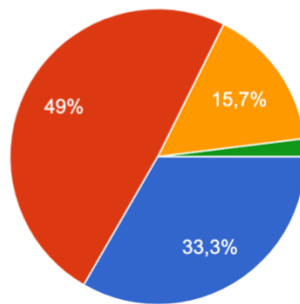
На Вашу думку, чи потрібно піднімати рівень етичної обізнаності працівникам?

51 ответ



На Вашу думку, чи змінилися етичні стандарти на підприємстві в умовах правового режиму воєнного стану на території держави?

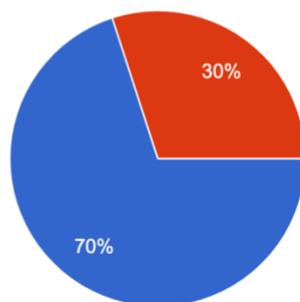
51 ответ



- ні, після повномасштабного вторгнення не змінилися положення та не було внесено ніяких змін
- ні, не було внесено, але на практиці застосовуються інші стандарти ніж до війни (надання допомоги, тощо)
- так, були внесені зміни до Етичного кодексу та додані норми, що стосую...
- Так, потрібно діяти та працювати лише по принципам доброчесності т...

Чи потрібно створити саморегульну організацію у певному виді торгівельної діяльності та розробити Етичні кодекси?

50 ответов



- так
- Ні

Анкетування.

Здійснення роздрібно́ї торгівлі в мережі Інтернет

Дана анкета є частиною роботи над дисертаційним дослідженням щодо саморегулювання господарсько-торговельної діяльності. Довіра споживачів - одна з основних передумов успіху багатьох інтернет-платформ та соціальних мереж. Під час здійснення купівлі-продажу товарів покупці та продавці можуть зустрітися з широким спектром проблем, довіряючи та погоджуючись на всі запропоновані умови, а як наслідок стати жертвою обману, дезінформації та шахрайства. Анкета допоможе зрозуміти рівень довіри споживача до сучасних онлайн майданчиків торгівлі Instagram та TikTok.

Дослідження продовжується і Ваша безпосередня участь у науковій роботі дуже важлива! Товар в анкеті означатиме одяг та (або) взуття. Інтернет-магазин (продавець), в анкеті означає, Інтернет сторінку в Instagram та (або) TikTok, де відбувається прямий продаж товарів споживачеві (покупцю). Запитання можуть містити декілька варіантів вибору. Ваша участь у цьому опитуванні означає вашу згоду на використання ваших відповідей у дисертаційному дослідженні. Будь ласка, зверніть увагу, що ваша участь у цьому опитуванні не завдасть вам жодної шкоди чи негативних наслідків. Ми запевняємо вас, що всі зібрані дані будуть оброблятися з дотриманням суворої конфіденційності, а будь-яка ідентифікаційна інформація буде видалена перед публікацією для забезпечення анонімності. Орієнтовний час проходження заповнення анкети - 10 хвилин.

Оберіть Ваш вік:

- до 18 років;
- 18-25 років;
- 26-35 років;
- 36-50 років;

- 51-65 років;
- старше 65 років;

Чи здійснюєте Ви купівлю товару онлайн в таких соціальних мережах як Instagram та TikTok?

- так, купую даний товар онлайн, але лише в перевірених мною або іншими онлайн магазинах;
- ні, купую даний товар лише офлайн (торгівельні центри, шоуруми, тощо), адже не довіряю соціальним мережам;
- так, купую тільки якщо продавець пропонує зручні умови оплати, обмін, повернення та здійснює швидку доставку;

Які, на Вашу думку, основні фактори формування довіри до інтернет-магазинів?

- якісний контент, адже точність та повнота подання товару забезпечує довіру користувачів і збільшення аудиторії;
- достовірність поданої інформації про товар, відгуки споживачів, підтвердження фото- та відеоматеріалами, ввічливість та допомога онлайн-консультанта при виборі потрібного розміру товару, етичні принципи роботи;
- можливість вибору товару, великий та широкий вибір, якість товару, вибір способу доставки та оплати, можливість обміну та повернення, тощо;
- не довіряю інтернет-магазинам та ніякі фактори, на мою думку, не вплинуть на здійснення покупки товару онлайн;

Чи, на Вашу думку, наявність та функціонування Етичних кодексів збільшує рівень довіри споживачів до онлайн магазинів?

- так, етична діяльність формує довіру всіх зацікавлених сторін;
- так, адже забезпечує моральні стандарти поведінки, за допомогою яких повинні діяти і продавці, і покупці;
- важко сказати, адже наявність Етичного кодексу поведінки, ще не означає його функціонування та реалізацію;

На Вашу думку, відсутність державного регулювання може заохочувати продавців до застосування обману та шахрайства?

- так, адже держава належним чином не регулює такого роду правовідносини, тому покарання до продавців не застосовується;
- ні, такі правовідносини можна збудувати на довірі, без втручання держави;

Чи вважаєте Ви, що здійснюючи покупку за допомогою соціальної мережі Instagram та TikTok покупцю ставлять умови, котрі є вигідними лише для продавця? (умовами в цьому випадку є форма розрахунку, спосіб оплати, платежу та доставки, терміни доставки, якість товару, належний його вигляд, тощо):

- так, споживач і зовсім не має вибору, довіряє та погоджується на всі запропоновані йому умови;
- ні, деякі продавці пропонують зручні умови продажу товару і для себе, і для покупців.

На Вашу думку, чи збільшився % покупок в режимі онлайн під час правового режиму воєнного стану на території держави?

- так, адже покупку можна здійснити в будь-якому безпечному на власний погляд місці;
- так, адже багато українців будучи закордоном здійснюють покупку лише онлайн;
- ні, не вплинув;

Чи стикалися Ви із шахраями та недобросовісними продавцями в онлайн магазинах?

- так, обміняти (повернути) товар не вдалося, гроші також не повернули;
- так, проте не вчиняла (в) ніяких заходів;
- ні;
- так, звернулася (я) до поліції (інших органів державної влади);

Як Ви вважаєте, чи потрібно державі здійснювати нагляд та контролювати роботу онлайн майданчиків торгівлі в Instagram та TikTok ?

- так, потрібно, це допоможе зменшити рівень свавілля онлайн магазинів;
- ні, не потрібно, варто покладатись на етичні норми та принципи продавців;

Чи, потрібно на базі Міністерства економіки України створити певний самостійний структурний підрозділ який би здійснював державне управління у сфері електронної торгівлі?

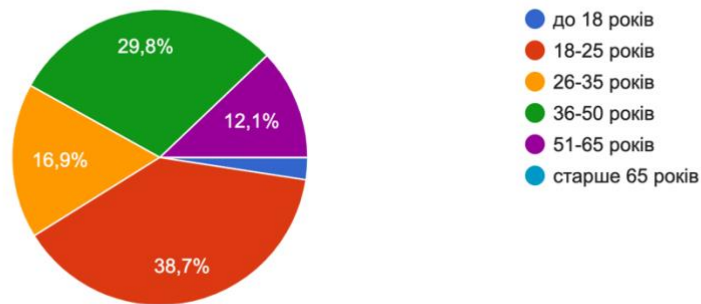
- так, проте потрібно чітко прописати його основну мету, завдання та функції;
- варто, але після закінчення правового режиму воєнного стану на території держави;
- ні, не потрібно.

Додаток Б. Результати анкетування.

Здійснення роздрібно́ї торгівлі в мережі Інтернет

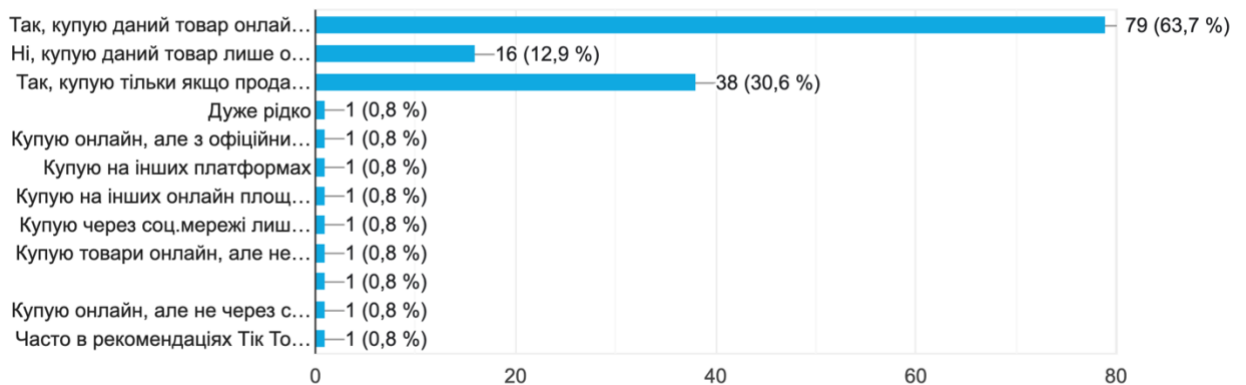
Оберіть Ваш вік

124 ответа



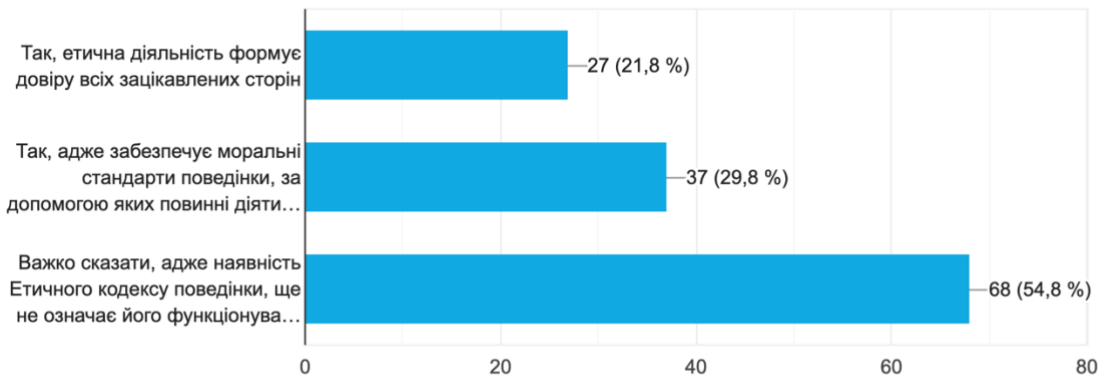
Чи здійснюєте Ви купівлю товару онлайн в таких соціальних мережах як Instagram та TikTok?

124 ответа



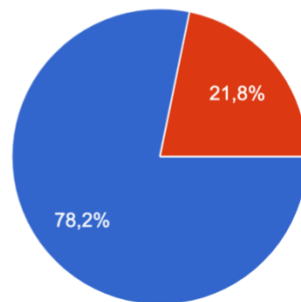
Чи, на Вашу думку, наявність та функціонування Етичних кодексів збільшує рівень довіри споживачів до онлайн магазинів?

124 ответа



На Вашу думку, відсутність державного регулювання може заохочувати продавців до застосування обману та шахрайства?

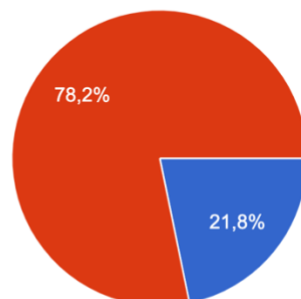
124 ответа



- Так, адже держава належним чином не регулює такого роду правовідносини, тому покарання до продавців не застосовується
- Ні, такі правовідносини можна збудувати на довірі, без втручання держави

Чи вважаєте Ви, що здійснюючи покупку за допомогою соціальної мережі Instagram та TikTok покупцю ставлять умови, ко...ки, якість товару, належний його вигляд, тощо)

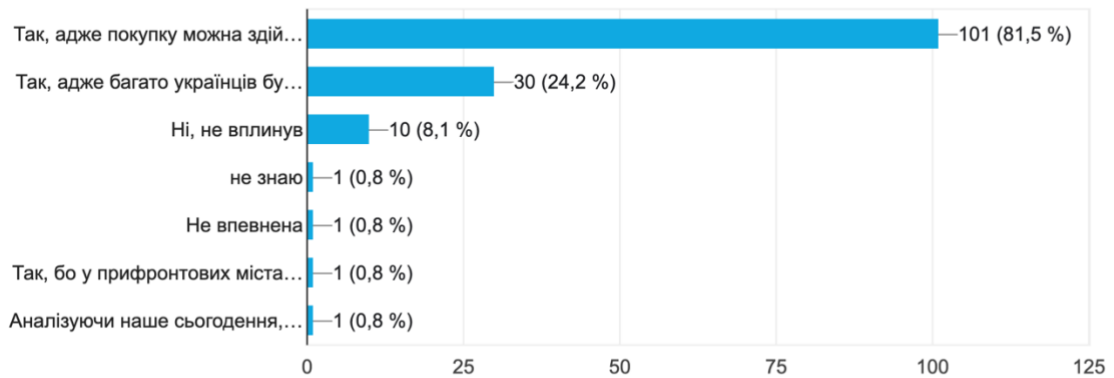
124 ответа



- Так, споживач і зовсім не має вибору, довіряє та погоджується на всі запропоновані йому умови
- Ні, деякі продавці пропонують зручні умови продажу товару і для себе, і для покупців

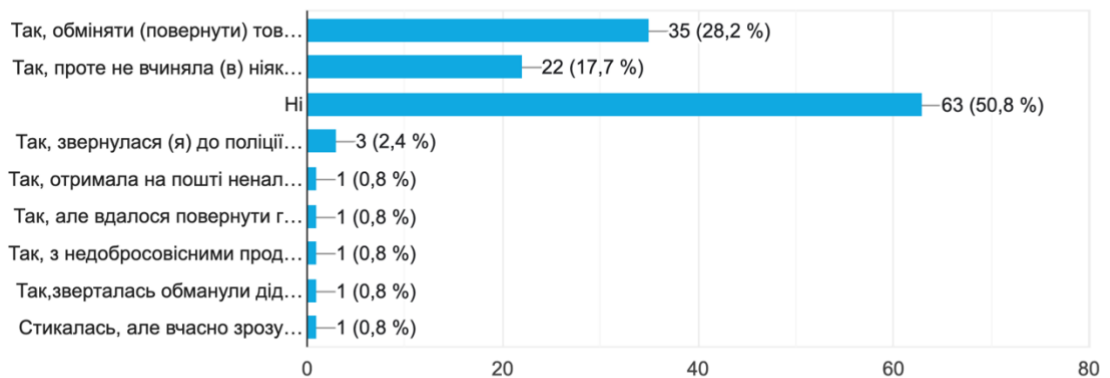
На Вашу думку, чи збільшився % покупок в режимі онлайн під час правового режиму воєнного стану на території держави

124 ответа



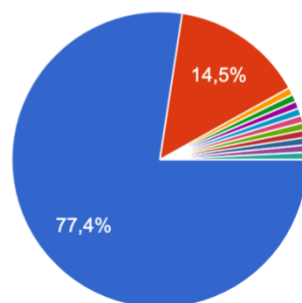
Чи стикалися Ви із шахраями та недобросовісними продавцями в онлайн магазинах?

124 ответа



Як Ви вважаєте, чи потрібно державі здійснювати нагляд та контролювати роботу онлайн майданчиків торгівлі в Instagram та TikTok ?

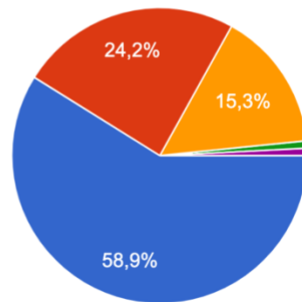
124 ответа



- Так, потрібно, це допоможе зменши...
- Ні, не потрібно, варто покладатись н...
- Потрібно втручатись з метою дотри...
- .
- Важко відповісти на це питання.
- Зобов'язувати продавців надавати п...
- Потрібно, але лише нагляд
- Чи можливе здійснювати регулюван...

▲ 1/2 ▼

Чи, потрібно на базі Міністерства економіки України створити певний самостійний структурний підрозділ який би здійснював державне управління у сфері електронної торгівлі?
124 ответа



- Так, проте потрібно чітко прописати його основну мету, завдання та функції
- Варто, але після закінчення правового режиму воєнного стану на території держави
- Ні, не потрібно
- Тяжко відповісти
- Можливо

Саморегулювання господарсько-торговельної діяльності потребує правового забезпечення, тому пропонуємо наступне:

1. Внести зміни до Господарського кодексу України:

Доповнити статтю 5 частиною 4:

«Суб`єкт господарювання та інші учасники відносин у сфері господарської діяльності можуть створювати саморегулятивні організації».

Доповнити статтю 263 частиною 4 такого змісту:

«Саморегулювання господарсько-торговельної діяльності є ефективним регулятором суспільних відносин, котрий дозволяє суб`єктам господарювання за допомогою власних розроблених, обов`язкових до дотримання правил самостійно упорядковувати, злагоджувати, удосконалювати та організовувати власну господарсько-торговельну діяльність шляхом задіяння засобів, активної поведінки з урахуванням власних комерційних інтересів. Саморегулювання господарсько-торговельної діяльності не означає відсутність регулювання в торгівлі, а означає додаткове та (або) альтернативне регулювання до державного, адже останнім встановлюються імперативні вимоги від яких суб`єкт господарювання не може відступити».

Доповнити статтю 263 частиною 5 та викласти наступним чином:

- етичні кодекси поведінки є показником добросовісності та добропорядності суб`єктів господарювання, тому останні мають розробити власні етичні стандарти та здійснювати свою господарсько-торговельну діяльність на їх основі.

2. Внести зміни до **Проекту Закону України «Про саморегулятивні організації»** від 08.02.2022 р. №7025:

Доповнити статтю 4 частину 6 таким чином:

- органи державної влади можуть делегувати саморегулятивним організаціям визначені законом повноваження. Делегування повноважень здійснюється протягом року (термін може бути продовжений за попередньою згодою державного органу та саморегулятивною організацією) та може бути припинений у випадках, визначених законом.

Внести зміни та доповнити статтю 4 частиною 9 таким чином:

- саморегулівні організації взаємодіють з органами державної влади та громадянським суспільством з метою належного врядування.



МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, тел. +380 (44) 531 47 41, e-mail: knute@knute.edu.ua, код ЄДРПОУ 44470624

19.02.2024 № 504/24

На № _____

ДОВІДКА

Видана Бабаджання Гаяне Бабаджанівні, здобувачці вищої освіти ступеня «доктор філософії» кафедри міжнародного цивільного на комерційного права Державного торговельно-економічного університету, про те, що вона дійсно з 1 кв. 2021 р. бере участь у виконанні науково-дослідної роботи «Правове регулювання цифрової економіки» (термін виконання теми: 1 кв. 2021 р. – IV кв. 2025 р.).

Державний торговельно-економічний університет є правонаступником Київського національного торговельно-економічного університету.

Номер державної реєстрації НДР: 0121U110717.

Особистий внесок Гаяне Бабаджання:

- з'ясовано особливості правового регулювання та прогалини правового регулювання саморегулювання господарсько-торговельної діяльності в електронній комерції. Проведення відповідного правого-порівняльного дослідження.
- проведено емпіричне дослідження щодо дотримання етичних правил у сфері електронної комерції, передумов формування довіри споживачів до електронних торговельних майданчиків.
- сформульовано конкретні рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання у сфері саморегулювання господарсько-торговельної діяльності в електронній комерції. Ці рекомендації містять пропозиції щодо внесення змін до чинних законів та розроблення нових нормативних актів.

Проректор
з науково-педагогічної роботи
та міжнародних зв'язків



Анжеліка ГЕРАСИМЕНКО

Птуха Олена (044) 531-31-26

ДОДАТОК Г

Адвокатське об'єднання "С П А С"



03022 М. КИЇВ ВУЛИЦЯ ЛОМОНОСОВА, 18 ОФІС 209

E-MAIL: SPASAO@I.UA ТЕЛ. .098 325 65 26; 097 188 44 29

«01» лютого 2024 року
№08/24

До спеціалізованої вченої ради
Державного торговельно-економічного університету

ДОВІДКА

*про впровадження наукових результатів дисертаційної роботи Бабаджанян Гаяне
Бабаджаніани, аспірантки Державного торговельно-економічного університету на тему:
«Правове забезпечення саморегулювання господарсько-торговельної діяльності»*

Керівництвом Адвокатського Об'єднання «СПАС» було розглянуто пропозиції Бабаджанян Г.Б. щодо удосконалення чинного господарського законодавства. Заслужують на увагу розроблені аспіранткою пропозиції щодо:

- визначення етичного кодексу поведінки саморегульним засобом комунікації між суб'єктами господарювання (учасниками певного ринку, виду, галузі господарсько-торговельної діяльності) та органами державної влади, споживачами товарів та послуг;
- надання етичним кодексам поведінки статусу обов'язкових для застосування у господарсько-торговельній діяльності та доповнення ст. 263 Господарського кодексу України новою частиною 5 такого змісту: «Етичні кодекси поведінки є показником добросовісності та добропорядності суб'єктів господарювання. Суб'єкти господарювання зобов'язані розробити власні етичні

стандарту та здійснювати свою господарсько-торговельну діяльність на їх основі».

Впровадження результатів дисертаційного дослідження Бабаджанян Г.Б. дозволить: сприяти в роботі з унормування етичних стандартів поведінки клієнтів АО «СПАС»; забезпечити удосконалення в реалізації добросовісної та добропорядної поведінки для всіх членів організації; сприяти в ефективному визначенні етично прийнятних і неприйнятних засад комерційної практики у господарсько-торговельній діяльності клієнтів АО «СПАС»; надати додаткових стимулів для подальшого удосконалення з формування етичної поведінки, ділової репутації як головних показників конкурентоспроможності адвокатського об'єднання.

Керуючий партнер АО «СПАС»
кандидат юридичних наук,
старший дослідник



Олена ОПАНАСЕНКО

ДОДАТОК Д

«02» лютого 2024 року
№ _____

До спеціалізованої вченої ради
Державного торговельно-економічного університету

ДОВІДКА

*про впровадження наукових результатів дисертаційної роботи Бабаджанян Гаяне Бабаджанівни,
аспірантки Державного торговельно-економічного університету на тему:
«Правове забезпечення саморегулювання господарсько-торговельної діяльності»*

Розроблені аспіранткою Бабаджанян Г.Б. зміни щодо удосконалення сучасного законодавства у сфері господарювання мають практичну складову та прийняті до впровадження в Адвокатському об'єднанні «ВЗ та партнери», а саме:

- запропоновані автором зміни та доповнення до чинного господарського законодавства, яке визначає саморегулювання господарсько-торговельної діяльності, в рекомендації доповнення статті 263 Господарського кодексу України пунктом четвертим;

- запропоновано законодавчо закріпити ініціативу саморегулювних організацій на створення в різних формах, видах та галузях діяльності, без порушення та обмеження свободи підприємницької діяльності шляхом доповнення статті 263 Господарського кодексу України пунктом п'ятим.

Впровадження результатів дисертаційного дослідження Бабаджанян Г.Б. запроваджує можливість за допомогою власнорозроблених, обов'язкових до дотримання правил самостійно упорядковувати, згаджувати, удосконалювати та організовувати господарсько-торговельну діяльність клієнтів АО «ВЗ та партнери».

*Керуючий партнер
АО «ВЗ та партнери»*



Марія ПОЛІЩУК

№ 0876

“ 19 ” 02 20 24

ДОВІДКА

Видана Бабаджанян Гаяне Бабаджанівні, здобувачці ступеню доктора філософії Державного торговельно-економічного університету, про те, що основні результати дисертаційного дослідження «Правове забезпечення саморегулювання господарсько-торгівельної діяльності» були використані Українським національним комітетом Міжнародної Торгової Палати (ICC Ukraine) при обґрунтуванні заходів, що спрямовані на підвищення результативності співробітництва членів Палати.

Зокрема, у діяльності Палати використано авторські пропозиції щодо визначення особливостей діючого національного та міжнародного правового забезпечення саморегулювання господарсько-торгівельної діяльності, вдосконалення вже існуючого на основі актів українського законодавства та проєктів законів, міжнародних договорів, та практики діяльності суб'єктів господарювання в Україні та країнах ЄС, визначено етичний кодекс поведінки саморегульним засобом комунікації та співробітництва між членами та офіційними партнерами Палати. Розробка пропозицій та рекомендацій щодо удосконалення законодавства України з питань саморегулювання господарсько-торгівельної діяльності мали практичну складову та були використані членами Палати у міжнародних наукових конференціях, форумах та семінарах.

Довідка видана для подання до спеціалізованої вченої ради Державного торговельно-економічного університету.

Президент, д.е.н.,
професор, Академік УАН



Володимир ЩЕЛКУНОВ

**ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ ДО ПРОПОЗИЦІЙ ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО
ДЕЯКИХ ЗАКОНОДАВЧИХ АКТІВ УКРАЇНИ**

| Пропозиції змін до Господарського кодексу України від 16 січня 2003 р. № 436-IV | |
|---|---|
| Чинна редакція | Пропонована редакція |
| <p>Стаття 5 «Конституційні основи правопорядку у сфері господарювання»</p> <p align="center">...</p> | <p>Стаття 5 «Конституційні основи правопорядку у сфері господарювання»</p> <p>5. Суб'єкт господарювання та інші учасники відносин у сфері господарської можуть створювати саморегулівні організації в різних формах, видах та галузях діяльності, проте дана ініціатива не має порушувати та обмежувати свободу підприємницької діяльності.</p> |
| <p>Стаття 263. Господарсько-торговельна діяльність</p> <p>4. Господарсько-торговельна діяльність опосередковується господарськими договорами поставки, контрактації сільськогосподарської продукції, енергопостачання, купівлі-продажу, оренди, міни (бартеру), лізингу та іншими договорами</p> | <p>Стаття 263. Господарсько-торговельна діяльність</p> <p>4. Господарсько-торговельна діяльність опосередковується господарськими договорами поставки, контрактації сільськогосподарської продукції, енергопостачання, купівлі-продажу, оренди, міни (бартеру), лізингу та іншими договорами. Саморегулювання господарсько-торговельної діяльності є</p> |

ефективним регулятором суспільних відносин, котрий дозволяє суб'єктам господарювання за допомогою власних розроблених, обов'язкових до дотримання правил самостійно упорядковувати, злагоджувати, удосконалювати та організовувати власну господарсько-торговельну діяльність шляхом задіяння засобів, активної поведінки з урахуванням власних комерційних інтересів. Саморегулювання господарсько-торговельної діяльності не означає відсутність регулювання в торгівлі, а означає додаткове та (або) альтернативне регулювання до державного, адже останнім встановлюються імперативні вимоги, від яких суб'єкт господарювання не може відступити (у цьому випадку застосовується принцип-дозволено все, що не заборонено законом). Саморегулювання є частиною приватного регулювання, але не тотожним з ним.

| | |
|---|--|
| <p>Стаття 263. Господарсько-торговельна діяльність</p> <p>...</p> | <p>Стаття 263. Господарсько-торговельна діяльність</p> <p>5. Етичні кодекси поведінки є показником добросовісності та добропорядності суб'єктів господарювання, тому останні мають розробити власні етичні стандарти та здійснювати свою господарсько-торговельну діяльність на їх основі.</p> |
| <p>Пропозиції змін до Проекту Закону України «Про саморегулівні організації» від 08.02.2022 р. №7025</p> | |
| <p>Стаття 4. Саморегулівні організації і держава</p> <p>6. Органи державної влади можуть делегувати саморегулівним організаціям визначені законом повноваження. Делегування повноважень здійснюється безстроково та може бути припинене у випадках, визначених законом.</p> <p>...</p> | <p>Стаття 4. Саморегулівні організації і держава</p> <p>6. Органи державної влади можуть делегувати саморегулівним організаціям визначені законом повноваження. Делегування повноважень здійснюється протягом року (термін може бути продовжений за попередньою згодою державного органу та саморегулівною організацією) та може бути припинений у випадках, визначених законом.</p> <p>9. Саморегулівні організації взаємодіють з органами державної влади та громадянським суспільством з метою належного врядування.</p> |

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Гончаренко О., Бабаджанян Г. Правове регулювання використання цифрових технологій у господарській діяльності. *Юридичний бюлетень*. 2020. № 12. С. 54-61. DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2020.12.07>.
2. Бабаджанян Г. Договір купівлі-продажу товарів: загальні обмеження саморегулювання. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2021. № 1. С. 54-62. Серія. Юридичні науки. DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021\(114\)06/](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021(114)06/).
3. Babadzhanian, H. The concept of self-regulation of economic and trade activities. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2022. №1, 11–16, DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2022.1.02>.
4. Bakalinska O., Honcharenko O., Kaptsova T., Babadzhanian H. Advocacy of Competition in the World and Ukraine: Comparative Characteristics. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2022. 4 (16). 145-158. DOI <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.4-n000428>. Scopus.
5. Бабаджанян Г. Саморегулювання роздрібної торгівлі в мережі інтернет. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №2. С. 224-228. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/51>
6. Бабаджанян Г. Саморегулівні організації у господарсько-торговельній діяльності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. Випуск 4 (51). С. 20-26. DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v4.2023.4>

Публікації, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають її наукові результати:

1. Бабаджанян Г. Вільна конкуренція при соціально розвиненій економіці. *Правове забезпечення соціально орієнтованої економіки*. Матеріали круглого столу. Київ. нац. торг.-екон. ун-т. 27 квітня 2021 року. С. 10-12. URL. <https://knute.edu.ua/file/MzEyMQ==/948816d6891df459e5c17b5eaae4261df>
2. Бабаджанян Г. Торгово-промислова палата як інститут правової допомоги підприємцям. *Глобалізаційні виклики розвитку національних економік: тези*

- доповідей II Міжнар. наук.-практ. конф. Київ. нац. торг.-екон. ун-т. Київ, 19 жовтня 2021 року. С. 90-92. URL. <https://eportfolio.kubg.edu.ua/data/conference/7691/document.pdf#page=90>
3. Бабаджанян Г. Скасування Господарського кодексу: міф чи реальність сьогодні? *Правове регулювання суспільних відносин в умовах сталого розвитку*: матеріали X Міжнародної наук.-практ. конф. КПІ ім. Ігоря Сікорського. Київ, 10 грудня 2021 року. С. 237-240 URL. <http://lawconf.kpi.ua/conf2021/paper/view/25377>.
4. Бабаджанян Г., Красновська Є., Шопперт Я. Реакція ЮНІСЕФ на пофномасштабну війну в Україні. *Економіка, фінанси, облік і право в умовах сучасних викликів*: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції. Полтава, 21 жовтня 2022 року. ЦФЕНД. С.101-102
5. Бабаджанян Г., Ущипівська А., Назарова М. Застосування етичних кодексів в умовах розвитку цифрової економіки. Всеукраїнський круглий стіл. «Правове регулювання цифрової економіки: нові виклики та можливості». Держ. торг.-екон. ун-т м. Київ. 08 червня 2023 року. С. 9-12 URL. <https://knute.edu.ua/file/MzEyMQ==/1aae585307885a4abc7734a81aba2532.pdf>
6. Бабаджанян Г., Сбехат І. Застосування етичних кодексів міжнародними компаніями у сфері торгівлі. Збірник матеріалів I Всеукраїнської науково-практичної конференції «Економіка, менеджмент і бізнес-адміністрування в системі транскордонного співробітництва». «Східноєвропейський університет імені Рауфа Аблязова», м. Черкаси, 23 червня 2023 року. С. 61-64.
7. Бабаджанян Г., Коваленко В. Саморегулювання як альтернативний спосіб захисту прав інтелектуальної власності в період дії воєнного стану. *Кращі практики розбудови європейських студій в умовах російської збройної агресії*: Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції. м. Київ, 20-21 жовтня 2023 року. С. 13-15. URL. <https://knute.edu.ua/file/MzEyMQ==/ba77e4650ee3269072ba9f97fcfd4568.pdf>